زۆرانبازیی لەگەڵ سەدەی بیست و یەکدا

ستران عەبدوڵڵا

زۆرانبازیی لەگەڵ سەدەی بیست و یەکدا

ستران عەبدوڵڵا

بۆ سەدجارە باوەڕم هێنایەوە کە وێنەیەك سەد شەرح و شرۆڤە دێنێ.

منداڵێکی دیاربەکری لە تاقێکی مێژوویيدا:

دیوار بەندێکی شار کە دیرۆکی کۆنینەی پایتەختی رانەگەیەنراوی کوردستان دەگێڕێتەوە.

منداڵێك کە هێمایە بۆ دوارۆژ، خۆی لەتاقی دیوارێکدا پەستاندووەو بەزۆر دەیەوێت جێی خۆی بکاتەوە.

لەگرتەیەکدا وێنەی دیرۆکێکی بەلەنگازی و بندەستی تێبینی دەکەین کە لەوانەیە مەبەستی وێنەگر، یان تەنانەت منداڵی ناو تاقەکەش نەبێت، بەڵام بۆ لە چامەی شیعرو لە تابلۆی داهێنراوی هونەرمەندێك پتر لەماناو رەهەندێکی پەنهان دەدۆزرێتەوە، شتی وا بۆچی بۆ گرتەیەکی زیندوو یاساغ بێت؟

لە بڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی روناکبیری و کۆمەڵایەتی کەرکوک

زۆرانبازی لەگەڵ سەدەی 21دا

وێنەی کوردستان لەئەندێشەی داگیرکراوە سپۆرتەکە

ستران عەبدوڵڵا

2010

- ناوی کتێب: **زۆرانبازی لەگەڵ سەدەی 21دا**
- ناوی نووسەر: **ستران عەبدوڵڵا**
- چاپی یەکەم: **کوردستان**
- پیتچنین: **ژینۆ عەبدولمەجید**
- دیزاینی ناوەوە: **شۆڕش ئەحمەد**
- بەرگ: **مەحمود خۆشناو**
- چاپخانە:

" نامەوێ شەڕ بەکۆنە قین بکەم، یان لەو کاتەی دەشێ لەوانیتر راستتر بووبم، سووک و ئاسان بڵێم ئەی پێشتر پێم نەوتن؟ مەبەستیشم ئەوە نییە کە بێژم وەختی ئەوە نییە حوکم بدەین کێ لەسەر هەقە و کێش لەسەر ناهەقە، چونکە من خۆشم بەشی خۆم هەڵەوپەڵەم کرد و ئەو بەشەش کەم نەبوو"

ریچارد هاس

لە کتێبی شەڕی پێویست و شەڕی ویست،

سەرگوزشتەی دوو شەڕ لەدژی عیراق

لە جێی پێشەکی، منداڵێک لەتاقی مێژوودا

وەك نەریـت لە پێـشەکی هەر کتێبێکـدا نووسـەر دەخـوازێ دەروازەیەك بـۆ ناساندنی کتێبەکەو باسوخواسەکانی پێشکەش بکات تا خوێنەرەکانی هانبدات لەخوێنـدنەوەو گفتوگـۆی باسـەکاندا لەگەڵـی بـن، بەڵام مـن دەمەوێ لەم پێـشەکییەدا لەوێـنەی سـەر بەرگـی کتێـبەکەوە دەسـتپێبکەم. کە لەدەمـی هەڵبژاردنیدا هەستمکرد پڕ بە پێستی ناوەڕۆکەو دەڵێی بۆ (پێرست)ی ئەم کتێبە وێنە گیراوە.

بۆ سەدەمین جار باوەڕم هێنایەوە کە وێنەیەك سەد شەرح و شرۆڤە دێنێ.

منداڵێکی دیاربەکر لە تاقێکی مێژووییدا:

دیـوار بەنـدێکی شـار کە دیرۆکـی کـۆنینەی پـایتەختی رانەگەیەنـراوی کوردستان دەگێڕێتەوە.

منداڵێك کە هێمایە بۆ دواڕۆژ، خۆی لەتـاقی دیوارێك پەستاندووەو بەزۆر دەیەوێت جێی خۆی بکاتەوە.

لەگرتەیەکدا وێـنەی دیرۆکێکـی بەلەنگـازی و بندەسـتی تێبینـی دەکەیـن کە لەوانەیە مەبەستی وێنەگر، یـان تەنانەت منـداڵی نـاو تـاقەکەش نەبێت، بەڵام بـۆ لە چـامەی شـیعرو لە تـابلۆی داهێنـراوی هونەرمەنـدێك پتـر لەمانـاو رەهەنـدێکی پەنهـان دەدۆزرێـتەوە، شـتی وا بـۆچی بـۆ گرتەیەکـی زیندوو یاساغ بێت؟

بەشـێك لەهـونەر پەنهـانییە، مانـای نـوێ و دیتنـی جیـاوازە کە ئەمـڕۆ، لەکایەی میدیادا، وێـنە دەتـوانێ کارەکتەرەکـان گەورە یـان بچـووك، نەتەوەکـان،

ئێسکگران، یان رووخۆش، دەربخات و رمێنیان بۆ پەیدا بکات، بەهۆی هەژمونی خۆیەوە بەشیان لەهەژمونی خۆی پێ بدات، یان لەبەشی خۆشیان بێ بەشیان بکات.

هەموو هەژموونێك داگیرکەرە، داگیرکەرێکی جیهانییش، لەباریدایە سەری بندەستانی بەرز بکاتەوە، یان سەریان بە فەتارەت بدات.

میدیا، بەتایبەتی لە تۆڕی جاڵجاڵۆکەی جیهانی، ئینتەرنێت، ئەمڕۆ ئەو هێزە هەژموونگەرە جیهانییەیە کە دەتوانێ وێنەی هەڵەبجە بگرێت، یان وێنەی لەبابەتی ئەوی مندالە دیاربەکرییەکە، بە دونیادا پەخش و بڵاوبکاتەوەو وێنەیەکی جیاواز نیشان بدات لەسەر ئەو (تورکە شاخاوییانە)ی پڕوپاگەندەی کەمالیزم وەك دەستە خەڵکێکی بێ مێژوو و بێ ئایندە وێنای دەکردن.

میدیاو وێنەکانی میللەتان لەقەهری تەنهایی دەربازدەکات و بەدونیای دەرەوەی خۆیانەوە دەیانبەستێتەوە، ئێمە هیچ وێنەیەکمان لە سەر قەتلوعامی موکریان چنگ ناکەوێت، چونکە نە میدیا و نە وێنەو نە تۆڕە جیهانییە داگیرکەرەکەی، لە ئارادا نەبوون، بۆیە داگیرکەرە ناوچەییەکە، سەفەوییەکان، ئەو تاوانەیان بۆ چووەسەر.

وێنەمان نییە کە راگوێزانی کوردانی باکوور بۆ نێو قووڵایی تورکیای تەواو تورکیایی بگێڕێتەوە، بەڵام فۆتۆی کامێرامانێکی کوردی باکوور لە هەڵەبجە مردنی عومەری خاوەر و جگەرگۆشەکەی بەناو ئاژانسەکانی دونیادا گێڕا تا هەر کاتێك ، هەر کەسێك، ویستی کوردو داگیرکەرە کیمیاییە وەشێنەکانی بناسێت، لەسێرچێکی گۆگڵدا جامانەکەی عومەری خاوەر شایەتی بدات.

میدیا، وێنەو نووسینەوەی باسوخواسی لە وێنەکێشانی بەسەرهاتەکان و پێشبینیکردنی ئایندە، چوون زوومی کامێرایەك، کە دوورمان بۆ نزیك دەخاتەوە، چەکە بە دەست بندەستەکانەوە.

هەڵبەت لەو چەکە کاریگەرتر هەیە، بەڵام رەنگە کەمتر لەچەکی خەباتی میدیایی مۆڕاڵ و هاوبەشێتی مرۆیی هەبێت، بەتایبەتی وەختێك بخوازیت

لەگەڵ دونیایەك قسە بکەیت، وەك ئەستێرەی سیوەیل، درەنگ سەر لە کوردستانی گەمارۆدراوی، دەرکراوی ناو مێژوو و جوگرافیای پایەداریی بدات.

لە بیرمە کە خۆرگیرانی ساڵی 1999دا بوو، بۆ ساتەوەختێك دونیا لە هەر شوێنێکی دونیا تاریك بوو، جوانترین وێنەی بینراوی خۆرگیران لە چەقی کوردستاندا دەرکەوت کە ئەوە بەخشیشێکی یەزدانی بوو بۆ بەندە کوردەکانی خۆی، بەڵام هەموو میدیاکانی جیهان ئەو دیمەنە روون و جوانە ئاسمانییەی لە ساتەوەختێکی بەخشندەییدا گەردوون بە کوردەکانی بەخشی، بە ئیمزای خۆیەوە دەرنەخست. بەندە لاسارەکانی خودا لەسەرزەمین شێوانیان و لێنەگەڕان بەناوی کوردستانەوە بۆ جیهان پەخش بکرێت، وەك کاتی خۆی، دروست یانزە ساڵ پێش ئێستا، لە وتارێکدا نوسیبووم (هەموو کەسێك چاودێری کەناڵە فەزاییەکانی دونیای کردبێ لەگواستنەوەی ماجەرای خۆرتۆراندا هەست بەوە دەکات کە سیاسەت لەئاسمان، چوون زەوی، ئامادەو لە نێودابوو، ئەگەر وانییە بۆچی لە کۆی کەناڵە فەزائییە عەرەبی و بیانییەکانی رووداوەکەیان راستەوخۆ پەخشدەکرد کەناڵێك نەبوو خۆرگیرانی کوردستانی ئازاد نیشانبدات، هەموو زاناو ناوەندە زانستی و فەلەکییەکان لە ناوچەکەو لە دونیا پێشبینی ئەوەیان دەکرد پشکی هەرە زۆری خۆرگیرانی تەواو بەر کوردستان و ناوچە کوردنشینەکانی ئێران و سوریاو عیراق و تورکیا بکەوێت، لەئێران خەڵکێکی زۆری بیانی هاتبوون تا چێژ لەئەفراندنی سروشت و ئاماژەکانی خودا وەربگرن کە بەشێکی ئەو هاتووانە لەسنەو بانەو مەریوان و کرماشان هەواریان هەڵدابوو، لە تورکیاش، کوردستانی باکوورو بەتایبەتی شاری دیاربەکر شوێنی دوا رووداوی زانستی سەدە بوو، ئەگەر باری نائاسایی هەمیشە راگەیەندراویش دەرفەتی دابێ، رەنگە لەوێش گەشتیاری بیانی لێبووبێ- کوردستانی نوێ لەخۆرگیرانێکەوە بۆ خۆرگیرانێکی تر- ستران عەبدوڵلا- ژمارە (1924) لە رۆژی پێنجشەممە (1999/8/12

بەڵام شـــێوانی وێـــنەی کوردســـتان و لەتوپەتکردنیـــشی بەرهەمـــی خۆرگیرانەکەی ساڵی 1999/8/11 نییە، پێش ئەوە بە چەند ساڵ و سەدەیەك هێزە هەژموونگەراکان نەخشەیان بۆ کێشابوو، نها میدیای جیهانیی تەنها وەك واقیعێك پەخشیدەکاتەوە.

هێزە هەژموونگەراکانی ئیمپراتۆریای عوسمانلی و ئیمپراتۆریای سەفەوی، یان وەك لە ئەدەبیاتی کوردەواریدا پێیان دەڵێین رۆم و عەجەم، لەساڵی 1514 لەشەڕی چاڵدێراندا وێنەکەیان کردە دووکەرتەوە.

ئەسڵی باسەکە ئەوەبوو ئیدریس بەدلیسی لەگەڵ سوڵتان سەلیم یاوزی یەکەم لەسەر ئەوە رێککەوت کە ئەمارەتە کوردەکانی ئەمبەرو ئەوبەر لە دژی ئیمپراتۆریای سەفەوی بدەنە پاڵ دەوڵەتی عوسمانییە بە مەرجی پاراستنی ئەم قەوارە کوردییانە، بەڵام ئاکامی ئەم بەر یەککەوتنە لە دوای چاڵدێران وابوو کە دوو کەرتی کوردستان جێگیرکرا.

-لەشەڕی جیهانی یەکەم ، دووەم بەر یەککەوتنی کوردستان لەگەڵ جیهان روویدا، لە سەرتاسەری کوردستاندا شێخ مەحمود لەشۆڕش و سمکۆ لەشۆڕش و شێخ سەعید لەشۆڕشدا بوون، بەڵام لەجێی ئەوەی رەنجی کورد وێنە دووکەرت کراوەکە پێکەوە بنووسێنێ، وێنەکە بۆ چوار کەرت و لەتوڵەکەیەك پەرت کرا.

لەتە وێنەی لای ئێران هەر لای ئەوان مایەوە، ئەوی پیاوە نەخۆشەکەش، ئیمپراتۆریای عوسمانلی، لەتێکی وەبەر عیراق و لەتێکی وەبەر سوریاو لەتە گەورەکەش کەوتە چنگی خوێنینی ئەتاتورکەوەو لەتۆکەیەکیش لای هاوڕێ لینین، وەك میراتی دوا قەیسەری رووس، مایەوە.

-سێیەم بەر یەککەوتن لەدەمی شەڕی جیهانی دووەمدا بوو، روس و ئەمریکاو ئینگلیز لە ناوچەکە بوون. قازی محەمەد کۆمارەکەی خۆی دامەزراندو ویستی بەمێزەری پاك و فەقیانەی سپی سپییەوە کەمێك گەردی سەر وێنە تەڵخەکەی کورد پاك بکاتەوە، بەڵام لەگەڵ نەمانی کۆمارو کۆتایی بەر یەککەوتنەکە هەر کەرتێکی وێنەکە کەوتە گیرفانی دەوڵەتێکەوە. بەو

مانایەی لەهەر بەشێکی کوردستان کوردایەتی ناچار بوو ببێتە مەسەلەیەکی ناوخۆیی وڵاتی پێوە لکێنراو.

-چوارەم بەر یەککەوتنی کوردستان لە ساڵی 1991دا بوو، راستە هی شەڕی جیهانی نەبوو، بەڵام دەرکردنی عیراق لەکوێت و ئاماژەکانی سیستمێکی نوێی جیهانی لەگەرمەی راپەڕینی کوردستاندا، هاوکاتی نەمانی شەڕی سارد بوو کە هیچی لەشەڕێکی جیهانی کەمتر نەبوو. کوردستانی راپەڕین و کۆڕەو، وێنەی میللەتێکی ئازادیخوازو لێقەوماوی دەستی جینۆسایدی نیشانی دونیا دا. زوومی کامێرا لەکۆڕەودا دونیای زلهێزەکانی هێنایە پای پاراستنی کوردستان، بەڵام کوردستانێکی بێ کەرکوك و شەنگال و خانەقین کە نیوەی زیاتری کوردستانی جنوبی پێکدێنن. بەمجۆرە راپەڕینی کورد کە بۆ لابردنی تەڵخی و تاریکییە لەسەر بەشێکی کوردستان (هەرێم)، بەشێکی تری وێنەکەی هەر بە دڕاوی هێشتەوە. نەمانی شەڕی ساردیش کە یەکسان بوو بە هەڵوەشانەوەی ئیمپراتۆریای سۆڤیەت، لەتۆکەکەی کوردستانی سۆڤێتیشی کردە دووچارەکی وێنەیەکی هەلاهەلا کراو بەدەست دوو کۆماری پێك ناکۆکی ئەرمینیاو ئازەربایجانەوە.

دوا بەر یەککەوتنیش لەگەڵ هاتنی ئەمریکاو رووخانی بەعسی داگیرکەربوو کە نیوەی کوردستانی داگیرکراوی خستۆتە بەردەم چارەنووسێکی تازەوە. یان ئەوەیە (کوردستانی جنوبی)یش دەبێتە دووبەش کە ئەمە یەکسانە بە دوو کەرتکردنی کەرتێکی وێنە چوار کەرتکراوەکەی کوردستان. یاخود ئەوەیە نیوەی دابڕاوی کوردستان دێتەوە باوەشی کوردستانی رەسمی دانپییانراو، بۆ دوا جار تێکۆشانی کوردایەتی وێنەیەکی لەتکراوی کوردستان پێکەوە دەنووسێنێ.

ئەم نووسراوەی بەندەش کە لەم کتێبەدا دەیخوێننەوە بۆ ئەوە تەرخانە کە یارمەتی نەخشەڕێگەی پێکەوەنووسانی وێنەی کوردستانی جنوبی بێت لە رێی وێنە گەورەکەی کەئایندە دەنەخشێنێ بۆ ئەوەی منداڵەکانمان بە ئاسانی لە تاقی مێژوودا جێبگرن.

دەمێــــك بـــوو ئەم بیرۆكـــانەی لەم بەشـــانەدا باســـمكردوون وەك وێـــنە لەتوپەتكراوەكـانی كوردسـتان لەزەینمـدا بـوون، بەڵام كـاری میـدیایی رۆژانە دەرفەتی پێ نەدەدام. گەلێك جار لەم وتار، یان ئەو وتـارم لەتێكی بیـرۆكەیەك خۆیان نمایان دەكرد. لەگەڵ زۆر هاوەڵدا قسەم لەسەر ئەم زۆرانبـازییەی وا لەم سـەدەیەدا رووبەڕوومـان دەبێـتەوە دەكـرد، تـا دواجـار هـاوڕێی نووسـەرم، خالیـد سلێمان، وتی: جا بۆ كتێبێك نانووسی؟

سادەیی پرسیارەكەی كاك خالید هاندەرم بوو كە نەهێڵم چیتر وێنەكـان پەرت و كەرت بن.

بۆیە سوپاسی ئەو و هەموو ئەو برایانە دەكەم كە هەریەك بە جۆرێك هاتنە كایەوە تا وێنەی نەتەوەیەكی نەوزاد لە تاقی مێژوودا بكێشین.

ستران عەبدوڵڵا

2010/10/10

هەواڵنامەی کتێب

بەو داخەوە

دە ساڵی یەکەم لەسەدەی بیستویەک تەواوبوو، کەچی کەسێک نییە گالیسکەکەی رابگرێ داخۆ بۆ کوێ دەچێت کە هێشتا کورد بەحیساباتی مێژوو هیچی بەهیچ نەکردووە؟ یاخود بەبڕی پێشبینیکراو بۆ قودەرتمەندییەکی نەتەوەیی، شەرەفمەندانە، هیچی بەهیچ نەکردووە. سەدەیەک خۆی بەشی چەند دە ساڵی تێدایە تا هەروا ئەم دەیانە لەغەفڵەتێکدا بڕۆن و لەپاش خۆیان ئەسەر جێنەهێڵن؟ تۆزی وان دە ساڵ هەروا لەبەر ماڵە، کەچی نەوەد ساڵی باقی مرخی لەوە خۆشکردووە ئەویش وەک گەلێک وێستگەی سەدەی بیست بەباسی زوڵفی یارو داگیرکاریی داگیرکەران و رەنجی بێ حاسڵی نەتەوەی کورد رۆژو مانگ و ساڵان بەڕێبکات.

دەبێ گوزەری دە ساڵ بەسەر سەدەی نوێدا رامانچڵەکێنێ و بێتاقەتمان بکات و بمانخاتە سەر کەڵکەڵەی پێداچوونەوە بە تۆماری قازانج و دەستمایەو دەست بڵاویمان لەخەرجی بێ حسابدا؟ یان ئەمەیش شەممەیەو دەچێتە سەر یەکشەممەی ساڵ و سەدە بێهودەکانی مێژووی کورد؟

خەرجی بەربڵاوی کورد لەخوێن و توانا و کەرەستەی بەهەدەردراو ئەگەر نەتەوەیەکی پایەدارو دەستڕۆیشتووش بیکات هەر لە کۆتاییدا مایە پووچ دەردەچێت.

مەبەستمە بڵـێم ئـەو نـەتـەوەیـە لـە وێنـەی کابـانێکی پاڵدمشۆڕ کـە لـەکاروبـاری کابانیـدا هێنـدەی خزمـەت دەکـات زیـانیش دەگـەیـەنێـت، خەریکی بەخەرجدانی وزەو توانـای گـەورەیـە بـێ ڕاچاوکردنی قـەبـارەی دەسکەوتەکان و بیرکردنـەوە لـەوەی خـەرجـی زۆر بـەهـەدەردانێکـی بـێ پەروای سەرماییە لە پرۆژەی کرچوکاڵ و ناکاملّدا.

ئەو دە ساڵە بەچی بەراورد بکەین تا بزانین قازانج و زیانمان لەکوێ گیرسـاوەتەوە؟ بەراوردی بکەیـن بە دە سـاڵی پێـشتر، یـان دە سـاڵی یەکەمی بیست ساڵی ڕزگاری کوردستان (1991–2000)؟ یاخود بە دە سـاڵی یەکەمـی سـەدەی بیـست (1900–1910) کە جیهـان لە سـوڕی متبـوونی پـێش جەنگـی یەکەمـدا بـوو، کـوردیش لەو دونیـا جەنجـاڵەدا بێخەبەر بوو لەوەی سەدەی بیست تەنووری ڕاگوێزان، تەتریک و تەعریب و تەفریس، ئەنفال و کیمیابارانی بۆ ساز داوە.

بەراوردی بکەین بە دە ساڵی ڕابـردووی کـورد لەبەشـەکانی دیـکەی نیشتمانی داگیرکراودا، بۆ نموونە بڵێێن لێرە بەرەسمی فیدراڵی هەیە و لەوێ هێـشتا هـیچ بەدەسـت نەهـاتووە؟ یـان بەراوردی بکەیـن بە دەوروبەرو دونیـا کە لەو دەیەیەدا، نەتەوەکـان، بە تـایبەتی نەتەوە بندەستەکانی وەکو کـورد، چنگیـان لەچـی گیرکـردووە؟ هەر یەک لەم بەراوردانە سـەرەتایەکی جیـاوازن و سـەرمان لە دەرەنجـامێکی جیاوازترەوە دەردێنن.

خـۆ ئـێمە دەتـوانین لەباسوخواسـدا ئەم دە سـاڵە لە هەریەک لەو دەورانـانە بەسـەربکەینەوەو بە دە سـاڵی کـورد لەم سـەدەیەی خەریـکە کـۆن دەبێـت، بەراوردی بکەیـن. بـۆ نـا؟ ئەوەشـیان مەزەنـدەو پێداچوونەوەیەکە ڕەنگە ئاماژەو وانەمان بداتێ، لێ جارێ با لێرەدا تونـد دەست بەئەڵقەی هەڵسەنگاندنی خودی دە سـاڵەکە (2000–2010)ەوە

بگرین کە دەشێ بەشەرەکان، نەتەوەکان و دەوڵەتەکان لە دە ساڵی هاوشێوەدا چیان بکردبایەو کوردە داماوەکە نەیکرد؟

ئێمە دەبێ لەم بەستێنەدا دیدێکی تەواو رەخنەییانە رەچاو بکەین کە دیدی هەڵسەنگاندنی رۆژانە نەبێت، هەڵسەنگاندنێکی رۆژانەی ئەوتۆ کە نا چارت بکات بۆ هاندان و بوژاندنەوەو دڵدانەوە بە کەم رازی بیت و ئافەرین بۆ هاندان و دەستخۆشی بۆ ئەنگێزەی کۆششی زیاتر بەکار بێنێت، دیدی ئافەرین بۆ کادری گۆڕەپانی تێکۆشان باشە کە ئەوەشیان بەڕێوشوێنی خۆی، بەڵام دیدێکی رەخنەگرانەی بە شێنەیی هەر دەبێ بۆ هەقپێدانێکی راستەقینەی کارەکتەرەکان و ئامڕازەکانی بەر دەستیان بێت کە وایکردووە لەوە زیاتر بەدەست نەیەت کە بەدەستهاتووە؟ بەو فاکتەرانەی هێزی بەردەستی کوردو بەو لەمپەرانەی بەردەمی، بەو چانس و تەحەددایانەی هاتنەپێش و کۆششی کورد چەند درێژبێت لەبەرامبەریدا لەکوردتی دا بێ، دەبێت لەکوێی پلە بەندییەکانی سەرکەوتن و نووشستدا بین؟

بەڵام پێش ئەوە با لەبەر سەرقاڵیمان بەهۆکارەکانی دۆڕان و بردنەوە لەهەناوی دە ساڵەی فاکتەری کوردی و دیاریکردنی پشکی ویدا، بەرپرسیارێتی سەدەی بیستویەک خۆی فەرامۆش نەکەین. ئەم سەدەیەش وەک سەدەی بیست دەیەوێ دەستی دەستیمان پێبکات و ئیستیحقاقاتەکانی کورد حەواڵە بەگەواڵە بکات، دەیەوێت وەک سەدە دڵڕەقەکانی رابورد هیچ پابەندێتییەک لەخۆی نیشان نەداو بەهەمان رێبازی جاران، بەس لەو ژیرانەتر، دەورانی خۆی بەنابەدڵی تەواوبکات. رەنگە جیاوازیی ئەوەبێت سەدەی بیست لەشوێنی تاوانەکە چەند بەڵگەو هێمایەکی کوشتنەکەی جێهێشتبێ و بەدرێژایی ساڵ و دەیەکانی خۆی لەدەوروبەری شانۆی تاوانەکە خولابێتەوە. هەرچی سەدەی بیستویەکە

مەبەستیەتی خوێنی تاوانەکە بسڕێتەوە، ئامڕازەکانی تاوان و کەرەستەکان و ئینجا قوربانییەکانیش پشارێتەوە، یان وایان نیشانبدات هیچی لێنەقەوماوەو ببڕێتەوە. لەبەر ئەوە دەبینین ئەم سەدەیە خۆی بەو پاڵەوان و کارەکتەرانە دەور داوە کە دەخوازن پاکانە بۆ نەخشە و کۆتاییە نا دادپەروەرەکانی رابردوو بکەن و بەبیانووی ژیریی و عەقلانییەتێکی رووکەشانەوە حەرامی بەدەستهاتوو، لەداگیرکاری وماف زەوتکردن، قووت بدەن.

ئەم ئیدانەکردنەم بوختان و گێچەڵکردن نییە بەسەدەیەک هێشتا چارەکی تەمەنی خۆی بەسەر نەبردووە، ئەز رەشبین نیم، بەڵام کە سەیری ئەم مێژووە رەشەی سەدەکانی رابردوو، ئەو هەموو برینەی نەتەوە دەکەم هەقمە کە لەتەوقی سەرەوە تا بنی پێ لەسێبەری رۆژگارو سەدەکان بەگومان بم، لەم تێڕوانینە بەدگومانەوە، لەو وەختەی دەمەوێ چاوی رەخنەی توندیش لە دە ساڵی فاکتەری کوردی بگرم، ئومێدمە هەمیشە ئەوەم لەیادبێت کەمتەرخەمی خۆیی لە دە ساڵدا، لە عاست بەرپرسیارێتیدا، قەت بە دڵڕەقی سەد ساڵی فاکتەری بێگانەیی بەراورد ناکرێت.

لەم نووسراوەدا دەمەوێ بەوە سەنگەری رەخنەی خۆم لەسەنگەرەکانی دیکەی رەخنەکاریی جیا بکەمەوە کە هەمیشە بەشی قورس و بێ ئەندازە درێوی نەیارەکانی کورد لەداگیرکەران و لەتۆرێک بەرژەوەندی پارێزەری دۆخی داگیرکاریی فەرامۆش نەکەم، رەخنە لە هۆکاری داهێزرانی کورد هەرگیز دیاری نییە بۆ دەستی دوژمنەکانی کە چەند دەیەو سەدەیەکە کورد دەچەپێنن بەجۆرێکی وا کەمترین خۆپارێزی لەبچووکترین هەڵامەت نەبێت و کزەبایەکی کەمیش نەخۆشی بخات.

لەباسـی شـەرمەزاری سـەدەی بیـست و خـۆگێلکردنی سـەدەی بیستویەکەم لە دە ساڵی یەکەمیدا، پێویستە باس لەکارەکتەرەکانیش بکەین، ئەوانە سـەدەو ساڵانەکانیان پـر کـردووە لە رووداوی گەورە و ژاوەژاوی لابەلا، لە شـەرمەزاری زوڵمـوزۆر و لەداسـتانی بەرەنگـاریی بە دیوی سەرکەوتن وشکستدا.

لەم چیرۆکە غەمگینەدا، پاڵەوانەکانی چیرۆکی کـوردو بندەسـتی و داهێزرانی، کورد خۆی و نەیارەکانی بەرپرسن، کـورد خـۆی بەرپرسـە بەوەدا لاوازی ئەوتۆی لەخۆی نیشانداوە کە خەڵـک تەمـاعی تێبکەن، تەمـاع لەخـاک و خەڵـکەکەی بـکەن. لاوازی کـورد سـیمای سـەرەکی مێژووییەکـی پەرتـوبڵاوە، تـا ئەو ئەنـدازەیەی دەتـوانین بێـژین ئـێمە پێویستمان بەوە نییە بەدوای زمانی ستاندارد، هاوبەشێتی لەئابووری، یان ئەدگارو خەسڵەتی دەموچاوی کوردەکاندا بگەڕێن تـا بیـسەلمێنین کـورد نەتەوەیە چ لەسـەر بنچینـەی پێـنج خـشتەکییەکەی هـاورێ سـتالینی عەزیمولـشەئن لەسـەر ئـوممەو چ بەپێـی ئەو رێـسایانەی ئیفرەنجەکـان بـۆ ناسـینی نەتەوەیەک لەسـەری گیرسـاونەتەوە. خەسڵەتی" لاوازی "خاڵی کۆکەرەوەی نەتەوەی پەرتکـراوی کـوردە کە ئەمـارەتی دوورەدەسـت و مێـژووی شـپرزەی بە گوریـسی تونـدی خەسڵەتی لاوازییەوە گرێدراوە.

شـیاوی کـورد بـۆ بندەسـتی و نەهـاتنە وەڵامـی لەسـەر فەوتـان و لەناوچوونی، یان لاوازی سیستمی بەرخۆدان و بەرەنگاربوونەوەی خۆیی، دۆخێکی دروسـتکردووە کە بیرمەنـدی چـاوکراوەی ئیـسلامی، مالیـک بـن نەبی، ناوی لێناوە "شیاوی بـۆ داگیرکـردن" (القـابلیە للاسـتعمار). یـانی لەخۆمانـدا ئەسـباب و تەداروکـاتی پێـشوازغی لەداگیـرکەرو یاسـاو باوەڕەکـانی بەرجەسـتەبووە، بـۆیە دوای چەردەیەک بەرخـودانی

قارەمانـانەی تۆمـارکراو لە نەقـشی مێـژوودا، پـشوومان کـورت دەبـێ و کـاتێکی زووتـر لەوەی داگیـرکەرە سەرسـەختەکەمان پێـشبینی دەکەن، وەک بەفری سەر لـوتکەی شـاخەکان غلـۆر دەبینـەوە. ئەم مێـژووە دوور ودرێـژە پێمـان دەڵێـت کەس بەقەدەر کـورد گەرمە تەریـقەت نەبـووە لەبەرەنگـاری غەزاو پەلامـاری دوژمنـداو کەسـیش وەکـو ئەو بەزوویـی پەیوەندیی لەگەڵ دەستەو دایەرەی ئەو دوژمـنەدا ئاسـایی نەکـردۆتەوە، لەگەڵ نەزم و سیستمیدا خۆشە نەبووە.

ئەگەر داوای لێکدانەوە لە ئەقڵـی بچـووکی مـن بـکەن لێکـدانەوەیەکی سەیرم بۆ ئەم دۆخە هەیە، دۆخی شیاوی بۆ داگیرکردن کە دەرئەنجـامی مەیلـی لە رادەبەدەرەوە بـۆ زوو هەڵچـوون لەبەرەنگـاریی داگیـرکەرو زوو دامرکانەوەی کەفوکوڵی (نا)کەی بەرابەر نەیاراندا، پێموایە ئـارەزووی لە رادەبەدەری کورد بۆ ژیان دامەزراندنێکی "هەرچۆنێک بێت" باعیـسی زوو دامرکـــانەوەی بەرەنگـــاریی و چـــوونە دەورانـــی ئاســـاییکردنەوەی پەیوەندییەکانێتی. بەپێچەوانەی زۆر لێکدانەوەی باوەوە، کە دەڵـێ کـورد هیچ پابەندێتییەکی لەگەڵ ژیاندا نییە، وادەزانم ژیان و زیندەگی خولیـای گەورەی کوردە، ئەمما ژیانێکی هاکەزایی بۆ رۆژ گوزەراندن.

کورد میللەتێکە بۆ رۆژی خـۆی دەژی، بەقیـست و قەرزو قـوڵە ژیـان بەرێـــدەکات، فەرمـــانبەرێکی مەســـلەکییە لەفەرمـــانگەی مێـــژوو و شارسـتانیەتدا. ژیـانی تـا سـەری مانـگ گەرەکەو پێداویـستییەکانی ئەو ژیانی مەمرە ومەژییە بەقەرزو قۆڵەو قیستی مانگانە دابین دەکات، ژیانی وا خاوەنەکەی فێری سازش و سەرکزی بووە و پەیڕەوی تیۆریی (دەست بەکڵاوی خۆتەوە بگرە، با نەیبا) هەڵیدەسورێنێ.

کـورد کـائینێکی دونیـاخوازە، جـگە لەو ژیـانەی بە تەمەنـی چەنـد نەوەیەک دیاریکراوە، کە تەمەنی گریمـانەیی دەشـێ شەسـت سـاڵ بێـت،

باوەڕی بەهیچ ژیانێکی ترو تەمەنێکی تر نییە، ئەمە ناخی هەموو کوردێک چ ئەوانەی باوەڕیان بەماددیەی دیالێکتیکی فەیلەسوفی موژدەبەر، کارل مارکس، و چ ئەوانەی باوەڕیان بەدونیای ئاخیرەت و دۆناودۆن هەیە، ئەم ژیانە بەقیستە وایکردووە هەر داگیرکەرێک یان تەنێکی نامۆ پەلاماری دونیا تایبەتەکەی کورد بدات ئەم کوردە زوو لێی رادەبێتەوەو هەر کە لەدەریچەیەکیشەوە گریمانی جۆرێک لەئاساییکردنەوە (تەتبیع)ی کرد کە سۆزی ئەمانی بداتێ و زامنکاری تۆڕی دابینکردنی بەرژەوەندییە رۆژانەییەکانی ئەو بێت، بێ سێ و دوو چەک دادەنێ و بەکەمترین نرخ ئاشتی دەکات، ئەم دیدە کورتبینیە کوردییە پوشێکی چکۆڵە وەک تەوقی نەجات دەناسێنێ. واتە:

1-زوو رادەبێتەوە، تەنانەت بێ دابینکردنی ئەسباب و تفاقی جەنگ.

2-زوو ئاشتی دەکات، تەنانەت بێ دانووستاندنی ئاشتییەکی بە روومەت کە ژیانی تاک و ژیانی گشتی کوردەواری تەئمین بکات.

3-زووش تێهەڵدەچێتەوە، وەختێک چەک دانان و دەستبەرداری لە موقاوەمەت، ئاشتی کۆمەڵایەتی بۆ ناهێنێت.

ئەم ئاشتییە کوردییە پێچەوانەی، بۆنموونە، ئاشتی تورکمان لەعیراق، یان تەتبیعی ئازەرییەکانە لەئێران، ئەوانە بەکەمترین نرخ تۆرێکی رمێنپێدانی بەرژەوەندییەکانیان دابیندەکەن کە هەم ئاشتی پێ بێت بۆ خۆیان و بەرامبەرەکەیان و هەمیش دەرگا لەبەردەم دەستکەوت بکاتەوە. دەسکەوت لەرێی جوڵەیەکی لەسەرخۆی کەڵەکەکردن (تەراکوم) کە وردە وردە قەبارە دەکاتە قەوارە، گەشەی چەندایەتی دەکاتە گەشەی چۆنایەتی.

کورد خەزینی کەڵەکەبووی نییە، بۆیە هیچ ئەزموونێکی لەویتری ناچێ و هیچ شکستێکی نابێتە وانە بۆ رابوونێکی دوای ئەو شکستە،

لەبەر ئەم کۆچەرێتییە کورد وەک هەوارگەیەکی کاتیی لەژیان و ملانێکانی دەڕوانێ. سەرئەنجام زیندەگی کورد میوانداریيەکە لەهۆتێل، یان مۆتێلێک کە هەرگیز ژیانێکی جێگیر بۆخۆی و دراوسێکانی بنیات نانێ و لەگەڵ هاتنی هەر داگیرکەرێکدا سێ کوچکەی (رابوون- ئاساییکردنەوە- رابۆرنێکی تر) شوێنی (بەرەنگاری- سوڵح و ئاشتی- پەیداکردنی قودەرتمەندییەکی ئەوتۆ کە لە هەر پاشگەزبوونەوەیەکدا بتوانێ بەرەنگاری پەلاماری نەیاران ببێتەوە) دەگرێتەوە.

بەڵام شایانی بۆ داگیرکردن هەرگیز پاساو نییە بۆ داگیرکەران و نەیارەکانی کوردستان کە لاوازی کورد دەقۆزنەوە بۆ دەست بەسەراگرتن و بندەستکردن.

هەواڵنامەی کتێب

داگیرکراوێکی سپۆرت

لەباسی داگیرکەرانی کوردستان و رۆڵیان لە داوەشینی دۆخی کورددا نامەوێ بە مێژووی خوێن و غەدر و وێستگە شەرمهێنەرەکانی کورد کوشتندا بچمەوە، ئەمە باسێکە هەموو چاوساغ و نابینایەکی کوردستان دەیزانن، داگیرکەرە هەمەجۆرەکانی وڵات خۆشیان وردەکاریی جەورو ستەمی خۆیان دەزانن، لە دەورانێکدا حاشای لێدەکەن و لەدەمێکی تردا دان بە هەندێکیدا دەنێن، بەڵام ئەم دانپیانانە بەسەد پێچە بە دەورەو پاساو هێنانەوە دەشارنەوە، بەشێوەیەکی گشتی لە وێستگەی وەرچەرخانی گۆڕینی رژێم و حکومەتەکاندا رژێم وحکومەتە تازەکان کردەوە داگیرکارییەکانی خۆیان دەدەنە پاڵ رژێمێک یان حکومەتێکی پێشووتر کە ئەوان گوایە ئیتر لە کردارو تاوانەکانی ئەو رژێمە بەرپرسیار نین و میراتەکەی هەڵناگرنەوە، رژێمی کۆماری عیراق خۆی بێبەری کرد لەتاوانی کورد کوشتن و بۆردومانی سلێمانی و بارزان و پەرتەوازەکردنی خێڵ و عەشیرەتی بارزان، لەسێدارەدانی ئەفسەرە ئازادیخوازەکانی کورد. بەبیانووی ئەوەی ئەمە ئینگلیزو پادشای عەهدی بائید کردوویەتی، رژێمی بەعس دەڵێ ئەوەی قاسم و عارف کردوویانە خەتای منی تێدا نییەو رەنگە زمانحاڵیشی ئەوەبێت کە تاوانی خۆم لەئەنفال و کیمیاباران و پاکتاوی نەژادی کەم نییە تا هی خەڵکی دیکەش لە ئەستۆ بگرم! عیراقی فیدراڵیش قسەی سوارەکە ئێژێ: خەتای عەهدی بائیدە و عەهدی قائید لەسەر خۆی ناکاتە ماڵ. بگرە پشت بەستوو بە زوڵمی

گشتگیری رژێم بەعس لەسەر هەموو عیراقییەکان، دەستەبژێری عیراقی فیدراڵی لە نەتەوەی سەردەست خۆی لە تراژیدیای کوردیش کردۆتە خاوەن و لەئێمە گەرمتر ئیدانەی سەددام دەکات کە عیراقییە کوردەکانی، یان ئەو عیراقیانەی، کوشتووە کە رێکەوت وابوو کورد بوون، نەک عەرەبی رومادی!

لە ئێران حکومەتی ئێستا رێ بەکورد دەدات بۆ لەسێدارەدانی پێشەوا قازی محەمەد (قازی محەمەدی مەلای کوردی موسڵمان کە رێبەرایەتی خەباتی کوردە موسڵمانەکانی کرد دژی شای کافر نەک پێشەوای کۆمارێک کە دژی فەرمانڕەوایی سەنترالیزمی ئێران هاتە مەیدانی سیاسەتەوە) فرمێسک برێژێت وەک بڵێی خۆی کێشەی لەگەڵ کوردەکانی سایەی خۆی نەبێت.

لە تورکیای ئەمرۆدا حکومەتی دادو گەشەپێدان فرمێسک بۆ ئەو زوڵمە دوورودرێژە دەڕێژێ کە کەمالیست و عەسکەرە عەلمانییەکان بەسەر کورددا هێناویانە، لێ خۆی نەبات دەکات لەوەی لەسەردەمی زێڕینی ئەودا بەفڕۆکەو خومپارەو بگرە بە جۆرێک لەچەکی کیمیایی کورد قڕان هەدادانی بۆ نەبووە. لە هەفتەی هەڵمەت بۆ راپرسی دەستوور، لە ئەیلولی 2010دا، رەجەب تەیب ئۆردوگان سەرۆک وەزیرانی وڵات، لە دیار بەکر بەڵێنی بە کرمانجی ئەو دەڤەرە دا زیندانە بەد ناوەکەی دیار بەکر بروخێنێ کە رەمزی عەزابی کوردە لە دەورانی کودەتای جەنەراڵ کەنعان ئیفریندا، بەڵام بەڵێنی نەدا کە زیندانییە هەرزەکارەکانی بە تۆمەتی خۆپیشاندان و بەردە فرکانێ لە لایەن ئەمنیەت و پۆلیسی حکومەتەکەیەوە دەستگیرکراون، بەرهەڵدا بکات. ئەوانەی بۆ حکومەتی دوای خۆی جێهێشتووە تا ئەویش "کەرەستەی کوردی" بۆ تۆمەتبارکردنی حکومەتی داهاتووی تورکی لەبەردەستدا بێت.

بەم چەشنە داگیرکەران بۆ بوغزی یەکتری حکومەتەکانیان توانج لەپێش و پاش خۆیان دەدەن لە کوشتن و فەوتانی کورددا، گوایە ئەم هاوارەیان سۆزە بۆ کورد لەکاتێکدا داگیرکردن و زەوتکردنی مافی کورد بابەتێکی زۆر سیستماتیک و بونیادیترە لەوەی لەکردەی حکومەتێک لەحکومەتەکاندا قەتیس بکرێت، لە کاتێکدا زەخمی قووڵی داگیرکردن لە پشتی کورد زۆر لەوە کۆنتر و سوورهەڵگەڕاو ترە کە حکومەتێکی راگوزەری داگیرکەرانێکی دێرین بتوانن لە ئەستۆی بگرن. بەڵێ وایە بەعس خراپتر بوو لەقاسم و قاسم خراپتر بوو لەنوری سەعیدو ئەتاتورک خراپتر بوو لە کەنعان ئیفرین، بەس هەرگیز نوری سەعید باشتر نەبوو لەقاسم و ئەمیش باشتر نەبوو لەسەددام، ئۆردۆگانیش، هیچ نەبێ تا ئێستا، چاکتر نییە لەعیسمەت ئەنینۆ و سلێمان دێمیریل و ئیتر بەم شێوەیە. شای کورِ قازی محەمەدی لە سێدارە داو شای باوک سمکۆی بەغەدرو فیتنە کوشت، شا عەباس قەتلوعامی موکری کردو شاکانی دوای ئەویش قسووریان نەکرد.

ئەسڵ لەکۆماری بوون، یان پادشایی بوون، لەسەڵتەنە بوون، یان شاهنشاهی بوونی حکومەتەکان نییە، ئەسڵ داگیرکردنی کوردستان و سڕینەوەی ئاسەواری کوردە وەک موددەعی راستەقینە بەسەر ئەم خاکەوە کە مانەوەو زیندووبوونی ئەم کوردە رێ لەوە دەگرێ داگیرکەران بەکەماڵی ئیسراحەتەوە خێر لە زەوی داگیرکراو ببینن و بۆ دواجار بیماشنەوە، واقیعی درێژی داگیرکاری دەوڵەتە داگیرکەرەکانی کوردستان بەچەواشەی حکومەتە کاتییەکانی ئەو دەوڵەتانە کاڵ نابێتەوە، قەفی زنجیر بەڕەنگکردنی، یان بە تازەکردنەوە، یاخود بە چەورکردنەوە، ناکرێتەوە. بگرە ئەمە تەمەنی دیلێتی و ئەسارەتی بەندی بندەستەکان درێژ دەکاتەوە بەجۆرێک هیوا ببڕێت لەوەی، بەڵکو ژەنگی قفڵی قەفی

زنجیـــر دایرِزێنـــێ و لەبەر یەکیـــان هەڵبوەشـــێنێتەوە. نوێکـــاریی لە شێوازەکانی داگیرکاری دۆخێکی خەڵەتێنەرە کە نابێ بەسەر کوردی ژێـر و زیرەکدا تێپەڕێ و وەک دەڵێن کڵاو بچێتە سەرمان.

زوڵمی داگیرکەران، کە دەنگی داوەتەوە، بۆ ئەوە باس ناکرێت تـا لە تۆمـاری مێـژوودا دەمەزەردی بکەیـنەوە، بەڵکـو بـۆ ئەوەیـان باسدەکەین تا لەشرۆڤەی بیرۆکەی لە ئەستۆبوونی تاوانی داگیرکەردا بیانخەینە کار.

ئەسـڵ باسـی حکـومەتە کاتییەکـان نیـیە، بەڵکـو دەوڵەتە داگیرکەرەکـانە کە لەڕێـی حکومەتەکانیـانەوە جـار بەجـار دەرفەتـی هەناسەی هەنسک و گریان بەکورد دەدەن تا لەقەهرا دڵی نەپـسێ و وای لێ نەکەن سیاسەتی بەسەر خۆم و دوژمنەکاندا بگرێتە بەر.

جا دەمانێک لەڕێی تاوانبارکردنی ستوونییەوە ئەمە دەکەن، یـانی وەک ئەوەی باسـمکرد کە هەر حکـومەتەو تـاوانەکە دەخـاتە سـەر ئەوی پێش خۆی، دەمانێکی تریش لەڕێی تاوانبارکردنی ئاسـۆییەوە، واتە وەک ئەوەی ئێران باسی زوڵمی عیراق لەسەر کوردەکانی عیراق و باسی عیراق لەسەر ستەمی کوردی تورکیاو باسی هەردوو عیراق و ئێران لەسەر زوڵمی تورکیا لە هەمبەر کوردەکانی خۆیدا. هەمووومـان لەیادمـانە لە دەمـی دەسـتگیرکردنی عەبـدوڵڵا ئـۆجەلان سـەرکردەی پـــارتی کرێکـــارانی کوردســـتان، لە ســـاڵی 1999دا، میـــدیا و دەستەبژێری عەرەبی چی حەشـرێکیان بە دەوڵەتـی تورکیـا کـرد لە پای دەستگیرکردنی ئـۆجەلان. تەنـانەت هونەرمەنـدێکی وەکـو لەیـلا عەلویش هاتە سەر هێڵ و فرمێـسکی بـۆ زوڵمـی سـەر کـورد ڕشـت. ڕاستێکەی خۆشە نەشمیلێکی وەکو لەیلا عەلوی پشتیوانی مەسەلەی کورد بکات، بەڵام لەوە چاکتر ئەوەیە عەلوی و دەستەبژێری عەرەبی

له پێشدا رەخنە لەو دوو رژێمە عەرەبییەی عیراق وسوریا بگرن کە کوردی لای خۆیان دەچەوسێننەوە و ئەوی کوردی تورکیا بۆ خاتوو سبیلجان و ئەوی کوردی ئێرانیش بۆ خانم گوگش جێبێڵن

خودا هەڵناگرێ دەوڵەتی تورکیا لە هەمووان کوردستانی ترە بەوەی بە یەک چاو سەیری زوڵمی سەر کوردانی هەر چوار پارچەی کوردستان دەکات و دڵی بەهەموو چەوساندنەوەیەکی کورد خۆشە با تەنانەت کوردی ئەفریقاش بێت بەو ئیعتبارەی لەسەرەتای بیستەکاندا بەرپرسێکی حکومەتی تورکیا گوتویەتی ئەگەر دەوڵەتی کوردی لە ئەفریقاش بێت، دژی دەوەستینەوە.

بەمجۆرە لەگێڕانەوەی ستوونیی و ئاسۆیی تاوانی داگیرکەراندا تێدەگەین کە داگیرکەران بەوە دڵیان ئاوی نەخواردۆتەوە کورد داڕزێنن، بەڵکو بۆ شەڕی نێوان حکومەتەکان و بۆ ململانێی نێوان خۆشیان قوربانیدان و ستەمی کوردیان کردۆتە مەقاش لەدژی یەکتری.

سەرنجم لەڕەفتاری داگیرکەران داوە بە تایبەتی لەسەدەی بیست و ئەم دە ساڵەی سەدەی بیستویەکدا، دەبینم داگیرکردنی کوردستان تووشی چی فەلاکەت و بێمروەتییەکی کردوون، ئەو وتەزایەی مارکس کە ئێژێ (هیچ گەلێک ئازاد نییە مادامەکی گەلێکی تر دەچەوسێنێتەوە) رێک بەسەر داگیرکەرانی کوردستاندا جێبەجێدەبێت، کوردستانی کۆڵۆنی نێودەوڵەتی و ئیقلیمی ئەم پێکهاتە سیاسییە، کوردستانی کۆت و بەندکردووەو گەلانی داگیرکەریشی کۆت و بەندکردووە. ئەم سێ نەتەوە مەزنەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، عەرەب، فارس و تورک، کە رۆڵیان لەشارستنێتی رۆحی و مادیی رۆژهەڵاتدا گەورە و سەنگینە، بەم

دۆخی داگیرکـردنەی کوردسـتان تووشـی دووفـاقییەکی مـۆڕاڵی سـەیر هاتوون. لەو لاوە هەر سێکیان لەڕێـی ئامـاژەی میللـی و نـوێنەرایەتی دەوڵەتی خۆیانەوە داوەشێی لە ئیسرائیل دەکەن کە فەلەستینییەکان دەچەوسـێنێتەوە. لە کاتێکـدا ئیـسرائیل وەکـو زاڵمێـک فەلەسـتینی دەردەکا و ئەم گەلە زوڵم لێکراوە بەدەرکردن و موستەوتەنات لە کـۆڵ خۆی دەکاتەوە، نەتەوە سەردەستەکان و دەوڵەتەکانیان دەمودەست و چارەنووسی کوردیان قفڵـداوە و هـیچ ئاسـۆیەکیان لەبەردەم ئەم گەلە بۆ هەڵاتن وسـەر هەڵگـرتنیش نەهێـشتۆتەوە و تـا ئەفریقـاش بە دوای کەوتوون. تەنانەت لەئاسمان و تۆری جالجالۆکەی نێودەوڵەتیش هاکی دەکەن و دەنگ و ڕەنگی کپ دەکەن.

لەڕابـردووی پێکهـاتنی دەوڵەتـی نـوێی نەتەوەییـدا، لەدەوڵەتە داگیرکەرەکانی کوردستاندا، دەوڵەتی نەتەوە سەردەسـتەکان خۆیـان وابەسـتەی ئیـستیعماری بێگـانە بـوون و کـوردیش وابەسـتەی وا بەستەبوو، بۆیە هەڵسانەوە لەدژی ئەو زوڵمە بە مانایەک لە ماناکان یارمەتیدەری داگیرکەرانیشە کە بایەخی بەها مرۆڤایەتییەکان بزانن و لەوە تێـبگەن زوڵـم لەکـورد زوڵـمە لە ئینـسانێتی خۆشـیان و دەربازبوونی کرمانج لەو زوڵمە دەربازبوونی ئەوانـی "خەواجە"شـە لە ناسـنامەی داگیـرکەر. بەو مانـایەی خۆیـان داد و بێـدادیان بـوو لەدەست داگیر کەر و دەزانن بندەستی و بەلەنگازی چەند ناخۆشە؟

باشـە مـن ئەم قـسانە بە زمـانی ئیبـراهیم ئەمـین باڵـدار بـۆ کـێ دەکەم؟ بـۆ ساتیحولحەسـری و هـاو ڕەفتارەکـانی لەناسیۆنالیـستە تـورک و ئێرانییەکـان کە حەزیـان نەکـرد کـوردی وتـن و کـوردی نووسـین و کـوردی هەبـوون هەبێـت، تـا کەس بانگهێـشتی گفتوگـۆو چەلەحانێیان نەکات؟

دەمەوێ وەک کرمانجێکی بندەست کێ بخەڵەتێنم کە ئەم پاساوە مۆڕالییەی مارکسیان بۆ دەهێنمەوەو خۆمی پێ سڕو بەنج دەکەم؟ ئەسڵەن ئەوانە بۆیە بوونە داگیرکەرو ئەم زاڵی و هەژموونەیان بۆ خۆیان دابینکرد، چونکە بێ دڵی دڵنەوایی و بێ گوێی ژنەفتن و بێ چاوی دیتنی شەرحی حاڵی من بوون کە بەزار و دەست و تیلەی چاوم قسەیان بۆ دەکەم و دۆخی داگیرکارییان لا تاڵ دەکەم؟ ئەوانە، کە چێژیان لەم داگیرکارییە وەرگرتووە، بەشی نەوە لەدوای نەوەی خۆیانی پێ دابیندەکەن، ئێستا بە زمانی لووسی زمانی بێدەرەتانی کرمانجی و زازاکی دەخەڵەتێن؟

نەوەکانیان، ئا نەوەکانیان! ڕەنگە مەبەستم نەوەکانیان بێت کە لە تاوانی داگیرکردنی کوردستاندا بەشدار نین و دەستیان لە تاوانەکانی زەعیم سدیق و ئەفسەرە داگیرکەرەکانی پێش ئەو و بەتەنیشت ئەوەوەو دوای ئەویشدا نییەو ناشێ ئێمە چوون تۆڵەی دەمارگیری عەشایەری تۆڵەی باوک و دایکی کوژراو لەنەوەی قاتیلەکانمان بکەینەوە.

ڕاستییەکەی ئەمە هاوکێشەیەکی دژوارە. بەقەدەر دژواری دۆخی داگیرکاری کوردستان، ئێستا منی کوردی کەرکوکی ژێر سایەی تەعریب و ڕاگوێزان لەنەسل و نەوەی ئەو کوردە دەرکراو و ڕاگوێزراوەم کە دوای شێخ مەحمودی حەفید کەوت ئەو دەمەی هەر کە سلێمانی دابینکرد ملی پێوەناو بەرەو کەرکوک چوو تا ڕزگاری بکات و بیخاتە ژێر قەڵەمڕەوی مەملەکەتەکەیەوە، لە نەسڵی ئەو کوردە ڕاگوێزراوەم کە دوای مەلا مستەفای بارزانی و پاش ئەویش دوای مام جەلال کەوت لە بەرپەرچدانەوەی تەعریب و ڕاگوێزاندا، دەمەوێ بپرسم ئەی ئەو عەرەبەی نەوەی تەعریبەو چەند نەوەیەکە

له کەرکـــوک دەژی و لەوێ چـــاوی کـــردۆتەوەو لەوێ لەدایکبـــووەو پێگەیشتووە، ئەی ئەو نەوەی کێیە؟ نەوەی یاسین هاشمی و تەهای هاشمی و بەکر و سەدامە کە تەعریبیان هاندەدا؟

مـن لەکەرکـوک بەدوای نەوەی راسـتەقینەی سـەددامدا دەگەڕێـم، نەک بۆ ئەوەی تۆڵەی ئەسارەتی شێخ مەحمود لە دەربەندی بازیـان یـان سـەر نـانەوەی مەلا مـستەفا لەغەریبـی، لەو بـکەمەوە، بەڵـکو دەمەوێ لەگەڵ ئەو نەوەیەی تەعریبـدا تەفـاهوم بـکەم و بەکەمتـرین زەرەر و زیانەوە هەقی خۆم و هەقی ئەویـش سـاغبکەمەوەو لەگەڵـی پێکبێم، بەڵام لەسەر زەمینی واقیع شتێکی تر دەبیـنم؟ کەس خـۆی لە سـەددام ناکـاتە خـاوەن، کەچـی نەوەی تەعریـب لەو واقــیعەی تەعریبـــی ســـەددام خوڵقانـــدوویەتی بەهرەمەنـــدەو وەک هەقـــی موکتەسب مامەڵەی لەگەڵ دەکات، میراتی "باوکە سـەددام"ی پێـیەو خۆی لەو باوکە ناکاتە خاوەن، مـن خاوەنـدارێتی لەمیراتـی میللەتـی راگـوێزراو دەکەم لـێ ئەو لەلایەک خاوەنـدارێتی لەمیراتـی بەجێمـاو دەکا کەچی لە لایەکی تر حاشا لە باوکی میراتی دەکات.

بەو ئازارەوە سەدان ساڵی داگیرکردن و دە ساڵی دوایی ماجەرای تەعریب و راگوێزان بەرێدەکەم و بە دوای نەخشە رێگەیەکی زێڕینـدا دەگەڕێم، بێ ئاگا لەوەی مێژوو فەرشی سووری بۆ سوار چاکی هـیچ زۆرانبـــازییەک ڕا نەخـــستووەو بەداخەوە زۆربەی جارەکـــان خـــوێن ئاماژەی رەوتە رێ بووە بۆ دۆزینەوەی ئەشکەوتی پڕ لەزێڕ و زیو.

دەمەوێ وەک داگیرکراوێکـــی ســـپۆرت چـــاوم کـــوێر نەبـــێ و رێشکەوپێـشکە نەکـات و تەڕو وشـکی داگیـرکەرانم نەسـووتێنم. لـێ هەتـا تەعریـب و دیکتـاتۆری هەیە، هـاو نەتەوەی عەرەب بەشـداری پێـدەکرێ لەسـتراتیژیی (احنـا البـدو ویـن العـدو؟)دا. وەختێکـیش

دیموکراسـی دێـت هـاو نەتەوەی عەرەب بە دەنگـدانی دیموکراسـی بەرەنگاریی لە گێڕانەوەی مافی زەوتکراوم دەکـات، تـا ئەتـاتورک لە ئـارارات و لە دەرسـیم و دیـاربەکر قەتڵوعـامم دەکـات گەلـی تـورک ئاگای لە (دۆغرو)نییە. کە دەرفەتی رۆشـنایی پێـدان و دیموکراسـی دێت تازە ئیتر تراژیدیای من بایی ئەوەندە کۆن بـووە پـێم بڵـێن دە بەسە ئەی دڵرەش ئەوەندە کای کۆن بە با مەکە ؟ وەک بڵێی کـا و جۆی ئێستام نان و کونجی، یان کێکە راسپێردراوەکەی شاژن مـاری ئەنتوانێت بێت کە لە بێ خەبەریدا داوای لە برسـییە ڕاپەڕیووەکـانی پاریس کرد کێک بخۆن مادام نانیان دەست ناکەوێت

دەمەوێ داگیرکراوێکی سپۆرت بم لەمامەڵە لەگەڵ داگیرکەرانمـدا، لەگەڵ نەوەی سـەردەمی فەیـسبووک و ئینتەرنێتـدا، لـێ لەجێـی گـوێگرتن و پـێ سـەلماندن سـایت و لاپەڕەم هـاک دەکرێـت وەک جەنگـی سـەردەمی داگیرکـاریی. بەو حـاڵەوە دەخـوازم داگیـرکەرانم بخەڵەتێنم و هانیان بدەم دەسـتبەرداری نـانی حەرام و زەوی حەرام و زوڵم و زۆری باو و باپیرانیان بن، هانیان بدەم کە لە دژی یاسـای سروشت بن کە یەکسانە بە یاسای جەنـگەڵ و لەوێـشدا زاڵـم مەگەر زەواڵی بۆ بێت، دەنا قەت دەستبەرداری تیفتفەی زوڵمداری نابێت.

بە داگیرکەرەکەم دەڵێم: وەرە منـی قوربـانیی رزگـارت بـکەم لەو دۆخـی جەلـلادەی کە تێیکەوتـووی، پێیـدەڵێم چـۆنە وا شـەو خەو دەچێـتە چـاوت، ئەدەب دەنووسـی و دەخـوێنییەوە (سـەددام رۆمـان نـووس بـوو، تـورکی نـازانم لـێ دەڵـێن بڵنـد ئەجەڤیـد شـاعیرێکی رۆمانسی بەتوانا بـووە!) چـۆنە وا نـوێژ و رۆژوو دەگـری و وێڵـی بە دوای ئـاوەدانی و عەدالەت و خۆشـگوزەرانی، کەچـی لەنەسـڵی نەتەوەی داگیرکەری؟

دەمەوێ وەک رۆژنامەوانێکی بێ بەهرە، کە دەرەقەتی ئیدارەی دیمانەیەک نایەت، لێی بپرسم هەستت چۆنە کە داگیرکەری؟ هەستت چۆنە کە لەنەتەوەی سەردەستی و هەمــوو شــتێکت بـۆ دەلــوێ؟ هەســتت چــۆنە کە لە لێقەومــان و ســەرگەردانیدا دەوڵەتێـک هەیە داکۆکیت لێدەکا و لەسەرت دێتە جواب؟

چونکە دۆخی داگیرکاریم بە خۆمەوە نەبینیووەو چاوم کردۆتەوە لەنەتەوەی داگیرکـراوی بندەسـتم، دەزانـم چەنـد ناخۆشـە لە ریـزی نەتەوەکانــدا ســفری پــاش فــاریزەش نەبیــت، چەنــد نــاخۆش وشەرمەزارییە لە هیچ کام لە بەشـەکانی وڵاتەکەدا خـاوەنی خـۆت و خاک و خەڵکی خۆت نەبیت. ئەم ناخۆشییە دەزانـم، بەڵام دەخـوازم لە ئەندامێکی نەتەوەی داگیـرکەر بپرسـم، هەر ئەنـدامێک و هـی هەر نەتەوەیەکیــان بێــت، ئایــا خۆشــە داگیــرکەر بیــت؟ غــرورت جێبەجێـدەبێت کە داگیـرکەر بیـت و لەناختـدا هەسـت بکەیـت هەر وەختێـک گەرەکـت بێـت دەتـوانی مـن بە پــشتێنی کەمەری خــۆم بخنکێنی و فرێمبدەیتە گۆڕێکی بە کۆمەڵەوە؟

مادامەکی ئەز بە کـوردی و بـۆ کـورد دەدوێـم، دەمەوێ بڵـێم: لە ناخی شپرزەمدا پێم وایە ئەوەندە، لەپلەی نزمی داماویدا نقوم بـووم کە ئیرەیی بە دۆخی نەتەوە بندەستەکانی لێـرە و لەوێـی رۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت دەبەم. بە هــاورێ تورکمانەکــانم دەڵــێم بـۆ حەزیـنن کە بندەســتی عەرەبــن، لە تورکیــا تــا تورکمانــستان خــاک و خەڵکــی ئەلتەرناتیفن بۆ ئێوە. ئەگەر هەر وا بە دامـاوی مـانەوە. هـیچ نەبـێ لەوێ تـۆرمە و کەڵـچەری دونیـای تـورک پـارێزراو دەبێـت. دەمەوێ کوردێکی ئێران راسپێرم تا بەو ئازەرییەی لای تەورێـز بێـژێ هەقـتە سەرەڕای ویستی نەتەوەییت هەست بە بندەسـتی هاوشـێوەی ئەوەی

کوردی مهاباد نەکەیت کە تۆ، بەو دۆخی لکێنراوییەت بە فارسیشەوە، هێشتا مهابادت لەژێر دەستی ئازەربێجانی رۆژئاوات دایە، هێشتا ئێران چاکەی میراتگری سەفەوی تۆی لەبەر چاوە کە عەرەب ئەوی سەلاحەددینی ئەیوبی قەت بۆ کورد لەبەرچاو نییە. هەقتە تۆ بەو هەیبەتەی لە ئێراندا هەتە هێشتا وەک نەوەی جەعفەری پیشەوەری دەتوانی شانازی بەو کۆمارەی نەوەکانی باقرۆفەوە بکەیت کە لە نەوەدەکاندا خۆیان لە چنگی پیرۆسترۆیکای گۆرباچۆف وئۆینبازی سۆڤێت قوتار کرد. ئەی کوردی سەربەخۆخوازی ڕۆژهەڵات مەگەر دڵی بە کۆماری خێوەتگەکانی رومادی یان مەملەکەتی چاوەڕوانیی کۆیە و زرگوێز خۆش بێت و وەک خاکی خەونەکان لێیان بروانێ. ئارەزوو دەکەم بە تاجیکییە بە ڕەچەڵەک فارسەکە بێژم ئاغا تۆ بۆ لە بندەستی سۆڤێتدا نیگەرانی سەروەرییەکانی ئەدەبی تاجیکی بووی کە ئێرانت هەبوو تا زمان و فەرهەنگی جوان و دەوڵەمەندی فارسیت بۆ بپارێزێ و لە فەوتان و شێواندن دووریان بخاتەوە؟ ئەی کوردی داماو قوڕی کوێی بەسەرخۆیدا بکردبا، کە دەمی سییەکان لە سۆڤێت، ئەو سۆڤێتەی ئێمە تەنها وەک لانکی پاراستنی مافی گەلان و رۆژنامەی ریا تازە و"ئێریڤان خەبەر دەدا" تەماشامان دەکرد، خەریک بوو زمان و فەرهەنگی کوردی وێندەرێ لە هی کوردی بەشەکانی تر دابڕێ گوایە ئەوی هی کوردی سۆڤێتە رووی لەوەیە ببێتە زمانی پرۆلیتاریای پێشکەوتووی کورد و خوا عەلیمە دەیانویست لەوی کوردی دەرەبەگی تورکیا و ئێرانی دابڕێ! ئەمە لە کاتێکدا لەو دەمەدا زمان و فەرهەنگی کورد لە عیراق و تورکیا و ئێران و سوریا حاڵی بندەستی وا شەپرێو بووە کە هی ئەوە نەبووە عەرەبی شەمۆ داوای

پەناگیریـان لـێ بکـات لە زوڵمـی کەڵـچەری خۆسـەپێنی بەڵـشەفیزم. دەمەوێ بە عەرەبی هاووڵاتی خۆم لە عیراق خەبەر بۆ عەرەبی بندەستی فەلەستینی بنێرم، کە حاڵی بکا بە خوفییە، هێشتا دۆخی بندەستی ئەو لە هـی کـورد باشـترە، ئەو بیـست دەوڵەتـی عەرەبـی لە بەر دەسـتە کە سەری خۆی بۆ یەکێکیان هەڵبگرێ. ئەرمەنی جینوساید کراوی بندەستی دەوڵەتـی عوسـمانیش هەر چۆنێـک بێـت خێـری لە سـۆڤێت بینـی و" دەوڵەتێکـــی ســـۆڤێتییان" چـــنگکەوت کە دواتـــر لە نەوەدەکانـــدا جیایـانکردەوە و ماشـەڵڵایان لـێ بێـت ئێـستا وا میراتگـری ئەرمەنـی قەڵاچۆکراوی سەرەتاکانی سەدەی بیستن و لەکۆڕ وکۆمەڵی نێودەوڵەتی لۆبی بـۆ مافەکانیـان دەکەن. ئەی کـێ داوای مـافی زەوتکـراوی کـوردی موکریان و کوردی دەرسیم بکاتەوە کە هێشتا کوردی نیمچە سـەربەخۆی عیراق کەیسی ئەنفالیان بە تەواوەتـی یەکلاییـنەکـردۆتەوە؟ کـوردی کـوێ پەنا بۆ کوردی کوێ بەرێت کە لەبندەستییدا کـوردی بەشـەکان لە جێـی ئەوەی ببـنە قـوڵایی سـتراتیجی بـۆ یەکتـری، بـوونەتە بەڵا بەسـەر یەکتـرییەوە بە پێـی ئەو پەنـدە فلکلـۆرەی میـسرییەکان (خیبتـی علـی خیبتک). واتا نەگبەتی من لەسەر نەگبەتی تۆ!

دەگەڕێـمەوە سـەر داگیـرکەرەکەم و واز لە نەتەوە بندەسـت و دابەشکراوەکانی هاوشـێوەی کـورد دێـنم. دەمەوێ نەک ئەو، خۆشـم بخەڵەتێـنم داخـۆ ئەگەر مـن داگیـرکەربم چـۆن رەفتـار دەکەم، یـان بکەم؟ دەڵێم ئای چۆن داگیرکراوی بندەستی خۆمم بەرهەڵدا دەکردو دەمووت: بڕۆ ئەی داگیرکراوی بەڕێزی بندەستی تا ئێستام، بـاوک و باپیرانم ئەمەیان لەگەڵ کردی، مـن نـایکەم، بـڕۆ ئـازادبە، لەم نـاوە نەوەستی! دەمەوێ بە ئازادکردنی تۆ خۆشم ئازاد بم؟ یان نەخێـر! درۆدەکەم و دەخـوازم لە ئـازادکردنی تـۆوە بـوغرایی ئـارەزووی

لووتبەری خۆم تێر بکەم و وەک کەسێکی عەدالەتخواز دەربکەوم.
کەسێک لەخەیاڵدا، ئەوەی لەدەست دێت کە داگیرکەرەکانی لەواقیعدا شتێکی هاوشێوەی ئەوەیان لە دەستنایەت.

لەئەندێشەو خەونمدا دەڵێم فەرموو ئازادبەو بەئازادی تۆ ئارەزووی بەرزەفڕی خۆم دابیندەکەم و دەمەوێ لە تۆماری مێژوودا بنووسرێ: ئەو کوردەی بندەستەکانی خۆی ئازادکراو ئەو شتەی لەدەستهات کە تورک و عەرەب و فارس لەدەستیان نایەت، دەمەوێ بەخەیاڵیش بێت پێچەوانەی ئاماژەکەی مەسعود محەمەد رەفتاربکەم. کە شتێکی وای وتبوو: خۆزگە کابرای شارەزووی بەکڵاشێکی هەورامییەوە پایتەختی وڵاتانی داگیردەکرد تا هەلی شەرەفپارێزی بەکچی تورک و فارسی راکردو لەدەست سەربازیی بێناموسی کورد ببەخشم... دەمەوێ تیئورەکەی مەسعود محەمەد پێچەوانە بکەمەوە بەوەی لەخەیاڵدا هەلی دەربازبوون بۆ تورک و عەرەب و فارس بڕەخسێنم لەجێی ئەوەی ئەوان لەواقیعدا ئەو هەلە بۆ من بڕەخسێنن.

(موخاتیبەکەم)، بە دەردی دەستەواژە تورکییەکە، پێم دەڵێ: نەکەی ئەی کوردی بندەست لە واقیع و سەردەست لەخەیاڵدا، نەکەی بەرهەڵدامان بکەیت و ئازادیمان پێ ببەخشی، لێگەڕێ با بندەست بین کە بندەست وەک مندالّی ناو مەلۆتکە لەو دونیای ئاخیرەتەدا لەسەر هیچ گوناهێکی ئەم دونیای فانییە سینوجیمی لێلدا ناکرێت.

لێگەڕێ با بندەست بین، مادام بندەستی دۆخی زوڵملێکراویمان دەداتێ و مرۆڤیش هەمیشە حەزدەکات خۆی لەشێوەی قوربانی نیشانبدات، تەنانەت ئەگەر لەواقیعدا جەللادیش بێت. بە دەردی سەلیم بەرەکاتی ڕۆماننووسی بندەستی کورد بە عەرەبی دەیگوت مرۆڤ تەمەنێک خەرجدەکات تا بیسەلمێنێ مرۆڤێکی چاکەخوازە.

لـێگەڕێ کـوردی "سەردەسـت"، بەخەونێکـی کـورتی، گـوایە سەردەسـتی خـۆت، هاوکێـشەی ئەزەلـی داگیـرکەرو داگیرکـراو مەشـێوێنە، لـێگەڕێ کـوردی ئـاژاوەگێڕ لەخەونیـشدا دەسـتبەرداری مەیلی ئاژاوەگێڕی و قلْپکردنەوەی هاوکێشەکان نابیت، لێگەڕێ وەکو لە مێـژوودا داگیـرکەر نەبوویـت و هەلـی شـەرەفپارێزیت بەکچانمـان نەدا، لەخەیـالّی ئەمڕۆتـدا هەلـی خۆنیـشاندان وەک قوربـانییەک لەدەسـت ئـێمە مەدەو بەرهەڵـدامان مەکە، وەک ئـێمە بـکە کە لەواقیعدا دەتچەوسێنینەوەو زوڵمت لێدەکەین و تا مردنت کەرەستەی نووسین و عەرزو حاڵی پاڕانەوەت بۆ دابین دەکەین.

لەخەیـالّەوە دێـمەوە سـەرزەمینی واقیـع، واقیعـی ئەوەی داگیرکەرەکانم ئەسڵەن هەست بەوە ناکەن زوڵمیان کردووە، خاکیان لەمـن زەوتکـردووەو ئەنفالیـان بەسـەردا هێنـاوم. ئیتـر ئەم گـێچەڵە چییە بەرپام کردووە؟ رووی سـتراتیژیی هەڵخەڵەتانـدنم لەکـوێیە کە دەڵێم میللەتێـک رزگـاری نابێـت کە میللەتێکی تـر بچەوسـێنێتەوە، لەکاتێکدا داگیرکەر خاکی من بە باخچەی پشتەوەی مـاڵەکەی خـۆی دەزانێ و منیش بە بەشێک لەموڵک و ماڵی بەجێماوی باوو باپیرانی ناسدەکات؟ میللەتی داگیرکەرو داگیرکـراوی چـی کە ئەو تەنیـا یەک خـاک و یەک خەڵـک دەناسـێت و هیچـی تـر؟ کـورد کـوا هەیە تابیناسێت و کوردستان لە کوێیە تا ئەو دانپێدابنێت؟

لەخەیـالّەوە دێـمەوە کە دیـتم چەنـد لاپەڕەم لە پاکـانەکردن بـۆ داگیـرکەران پـڕ کـردۆتەوە، وەختێـک ئەم هاوکێـشەی داگیـرکەرو داگیرکــراوە وەک هاوکێــشەیەکی ئەزەلــی دەناســێنم کە قەدەری داگیـرکەران و قەدەری داگیرکـراوانە. دیـتم چـۆن تەنهـا لە 20%ی نووسراوم بۆ باسی دۆخی کوردی داگیرکراوەو لە 80%ی بۆ گلەیـی

و ڕەخنەیە لە داگیرکەر، ئەمە ڕێک سەر قەپاغی واقیعی ئەوەی بیست سەدەیە بندەستم، کەچی چاوم لە دوو سەدەی بیستو بیستویەکە لەسەرزەنشت و ڕەخنەکاریم. ڕێک سەر قەپاغی مەنجەڵێکی جوڵاوی سەدەی بیستە کە تەنیا بیست ساڵە کەمێک لێی حەساومەتەوەو خەریکە لە ناویا چێشتێکی بە تام قوڵپ بدات.

لێگەڕێن مادام شەڕ و نیوەشەڕ وەک یەک وایە، با تینی ئازایەتی بدەمە بەرخۆم و لەحەشری داگیرکەرانی کوردستاندا باسی خەسڵەتێکی تریشیان بکەم:

بەڕاشکاوی دەیڵێم ئەوانە ئەو چاودێرە دەربەستانە نەبوون کە منی کوردە هەرزەکاری باوک مردوو و دایک پەرێشانیان دابووە دەست. ئەوانە نەیانتوانیوە ئەو ئەمانەتەی لاشیانە بەباشی بپارێزن. (کوردستان) کەمترین غیرەت و جوامێری ئەوانی نەبزواندووە کە لەتەنگانەدا داکۆکی لێبکەن، مادام لە بردنی خێرو بێریدا لەڕیزی پێشەوەن و، لەجێی کوردی داماو، لەخاکی دابەشکراو دەخۆن.

ئەم داگیرکەرە بێ بەهرانە ناتوانن ئەمانەتەکەش بپارێزن.

کوردستانی داگیرکراو لە شەڕی چاڵدێرانەوە، ساڵی 1514ی زایینی، کەوتە بندەستی ڕۆم و عەجەمەوە، عەجەم نەیتوانی هەندێکی لەچنگی ڕوسیای قەیسەری بپارێزێ، تورک کە میراتی پیاوە نەخۆشەکە بەشکرا، نەیتوانی ویلایەتی موسڵ، یانی کوردستانی جنوبی، لەدەستی ئینگلیز بپارێزێ کە لکاندیان بە عیراقەوە، نەیتوانی قامشلوو حەسەکە بپارێزێ تا نەکەوێتە چنگی فەرەنسییەکانەوە کە خستیانە سەر سوریای عەرەبی. یانی تورکیا، کە لەهەموو مەجلیسێکدا خۆی وەک مەرجەعی کوردستان دەناسێنێ، بەشێکی هەرە گەورەی کوردستانی وەرگرت. کەچی

وەختێک جەنگی یەکەم تەواوبوو بەشەکەی بندەستی ئەو کرایە سێ بەش.

روسیای قەیسەری کە لەتۆکەیەکی کوردستانی بەمیرات بۆ یەکێتی سۆڤیەت بەجێهێشت، لەچوارچێوەی کۆمارەکانی ئاسیای ناوەڕاستدا، ئەویش نەیتوانی ئەو بەشە لەکوردستان لەفەوتان بپارێزێ و لەشەرەکانی ناگۆرنی وقەرەباغا کەوتە بندەست و پێی ئەرمەن و ئازەرەوە.

توخوا داگیرکەرێک ئەوە حاڵی بێت نەتوانێ وەک مونتەدەبێک بەپێی یاساو رێسای نێودەوڵەتی کە گەورەکان نووسیویانەو نەخشەیان بۆ کێشاوە وەکالەتەکەی بپارێزێت، هەقی ئەوەی هەیە ئەهلیەتی یاسایی وای هەبێت کە چەند دەیەو سەدە کوردستانی لەبندەستدا بێت؟

لە تاو زوڵم

یەکێک لەخەسڵەتە دیارەکانی ئەم دە ساڵە لەبەشی سەدەی بیستویەک، چڕبوونەوەیەکی زیاتری ئامادەگی نێودەوڵەتییە لە کوردستان و پرسە سیاسییەکەیدا، راستە دە ساڵی کۆتایی سەدەی بیست، کە دە ساڵی یەکەمی ئازادیی کوردستانیشە، فاکتەری نێودەوڵەتی هەر لێرە بوو، چونکە لەبنەڕەتدا کوردستان، بەم دۆخە گیرۆدەیەوە، بەرهەمی گەمەیەکی نێودەوڵەتییە کە دەوڵەتە زلهێزەکانی وەک بەریتانیاو روسیا، بەتایبەتیش بەریتانیا، رۆڵێکی یەکلاکەرەوەیان لەدیاریکردنی چارەنووسیدا گێڕاوە. هیچ نەبێ چارەنووسی سێ بەشی سەر بەعیراق، تورکیاو سوریادا کە پێشتر لە ژێر پەرچەمی قەڵەمڕەوی دەوڵەتی عوسمانلیدا بوون.

ئێمە لە تاو زوڵم و زۆری داگیرکەرە ئیقلیمییەکانی کوردستان زوڵمو زۆری ئیستیعماری بەریتانیامان لەیاد و بیرەوەرییدا کاڵکردبۆوە، ئارەزووی لەرادەبەدەری کورد لەبەشی کوردستانی جنوبییدا بۆ هاتنەوە کایەی هێزی نێودەوڵەتی لە داخی زوڵمی بێوێنەی دەوڵەتی ناسیۆنالیستی بەعس بوو، دەنا ئەسڵی مەسەلەی کورد ئۆینی ئیستیعمارە کە کوردستانی بەسەر داگیرکەرە ئیقلیمییەکاندا دابەشکردو خوا هەڵناگرێ ئەوانیش، یانی داگیرکەرە ئیقلیمییەکان، قسوورییان نەکرد لەڕەفتاری دزێوی داگیرکارییدا. بەجۆرێک تا داگیرکەرە ئەسڵییە نێودەوڵەتییەکە لە کوردستان بوو

کـورد لەبەر زوڵمـی داگیـرکەری ئیقلیمـی هانـای بـۆ داگیـرکەری نێـودەوڵەتی دەبـرد سـا بەڵکـو خـوایە، وەک کوێخـاو نـاوبژیوانێکی خەواجە، گرفتێـک، لەنێـوان کـوردو داگیـرکەرە ئیقلیمییەکەیـدا، بەقـازانجی کـورد یەکلاییبکـاتەوە، کەچـی هەمیـشە داگیـرکەری نێودەوڵەتی لایەنی داگیـرکەرە ئیقلیمیـیەکەی لەدژی کـورد دەگـرت، چونکە ئەوان پێکەوە شەریکە بەشی دزینی کوردستان بـوون. بگـرە داگیـرکەری نێـودەوڵەتی وەکـالەتی بەڕێـوەبردنی کوردسـتانی بە داگیـرکەری ئیقلیمـی بەخـشی بـوو، ئەم لەجیـاتی ئەو خەرجـی کـۆنترۆڵکردنی کوردسـتانی دەکێـشاو دواتـر لە خێـرو بێـری وڵاتـی داگیرکراو قەرەبووی ئەو خەرجییەی دەکردەوە.

دەبێ دان بەو راستییەشدا بنێین کە هانابردنی کورد لە عیراق بـۆ داگیرکەری ئینگلیز دەرئەنجامی سیاسەتێکی براگماتی بـوو تـائەوەی لەبەر غەفـڵەت و بێئاگـایی بـوو بێـت، چـونکە وەک دەزانـرێ داگیرکەریـی رۆژئـاوایی هەرچۆنێـک تونـدو دژوار بێـت ناگـاتە ئەوی داگیرکەرێکـی ئیقلیمـی لەدژی کـورد پەیـڕەوی دەکـرد، ئـارەزووی گەورەی ناسیۆنالیستی توندڕەوی ئیقلیمی بۆ سڕینەوەی ماکی کـورد وێـنەی نەبـوو لەزوڵـم و تەعـددادا، تەعەددا و زوڵمـی داگیـرکەری ناسیونالـستی رۆژهەڵاتـی نەتەوەی سەردەسـت کە کوردسـتانی کردبـۆوە کۆلـۆنییەکی نـاوخۆیی، داگیـرکەرە ئینگلیزەکـانی وەک فریشتە دەردەخست. هەرچەندە ئینگلیـز لەعیراقـدا تەنـانەت تـۆپ و تەیارەی لە دژی کوردستان بەکارهێنا.

لەدەورانـی شۆڕشـەکانی شـێخ مەحمـودی حەفیـد و کەینـوبەینی لکاندنی کوردستان بە بەغداوە، ئینگلیز بیری لە تەگبیـری سیاسـیی و جوگرافی ئەوتـۆ دەکـردەوە هەم خەرجـی داگیرکـاری راسـتەوخۆی

عیراقــی لەکـۆڵ بکـاتەوە و هەم عیــراقیش وەک وڵاتێکــی نەوتــی لە هەلــومەرجێکی جێگیــرو هێمنایەتیــدا ئەو ئەرکە جێبەجێبکــات کە ئینگلیز لێـی دەخواسـت، لەبەر ئەوە سـڕینەوەی نەتەوەیـی بەشـێک نەبـوو لەخەیاڵـدان و ئەندێـشەیان. ئەوان وەک داگیرکەرێکـی خـۆێن سارد وبراگماتی، لەباشـترین حاڵـدا ئارەزوویـان دەکـرد ئینتگریـشین (ئینـدماج) بەشـێوەیەکی گونجـاو لەنێـوان پێکهاتەکـانی عیـراق روو بـدات، بەس نەک لەڕێـی تەعریـب و توانـدنەوەوە، بەڵکـو لەرێگـای پرۆسەیەکی شێنەیی سەروەرکردنی ناسـنامەی عیـراقییەوە. هەرچـی ناسیۆنالیـستی تــازە ســەرهەڵداو و خــوێن گەرمــی عەرەبیــیە، ئەوا راستەوخۆ ملی بۆ ئەو ئامانجی سڕینەوەی کوردسـتانیی بـوون پێـوە نـابوو، راپـۆرت و نووسـراوەکانی رۆژنامەکـانی بەغـدا لە سـەردەمی بەرایی دروستکردنی مەملەکەتی عیراقدا ئەوەنـدە مەیلـی کوردسـتان تواندنەوەیان بە هێز بوو هەندێک جار رۆژنامە کوردییەکانی سلێمانی لە جەنگێکــی نــا بەرابەردا ناچــار دەبــوون بەرپەرچیــان بــدەنەوە. دەستەبژێری رۆژنامەوانیی بەغدا دروستکەری ئەدەبیـاتێکی شـۆڤێنی ئەوتــۆ بــوون کە دەریــدەخات خیتــابی قەومــی و بیــری بەعــسیزم لەعیراقدا بێ رەگو ریشە نەبوون. رۆژنامەکانی پایتەختی مەملەکەتی مەلیک فەیـسەڵی یەکەم سـەرەڕای سـایەی ئینتیـدابی بەریتـانیی کە دەبــوایە رێگــر بێــت لە هەڕەشــەی کــورد توانــدنەوە، زۆر جــار بە شانازییەوە تەجـرەبەی دەوڵەتـی ئەتاتورکیـان دەهێنـایەوە لە کـورد کوشتندا تا بە ئێماژ بە کورد بڵێن: ئێمەش دەستمان بڕوا و سایەی ئیــــستیعماری مــــۆدێرنی بەریتانییمــــان لەســــەر نەمێنــــێ ئەوە بە مـیللەتەکەی شـێخ مەحمـود دەکەیـن کە تورکیـا، دوور لە سـایەی ئیستیعماری راستەوخۆی بەریتانیا، بە میللەتەکەی شێخ سـەعیدیان

کـرد. دیـاره لەم جەنـگە نـابەرابەرەدا دەسـتەبژێری کـوردیش لە ڕۆژنامەکـانی خۆیـدا، ئەوی لەسـلێمانی وئەوی لە بەغـدا، ئەوی لەسـایەی ئینگلیـز و ئەوی لەسـایەی ئیـرادەی خـۆیی کـورددا، بـڵاو دەبـوونەوە، بە شـانازییەکی مانـادارەوە هەواڵ و بەدواداچـوونی لایەنـداری بـۆ بەرخـۆدان وبەرەنگارییەکـانی کـوردی بـاکوور دەکـرد. دەقە نازدارەکەی شـاعیر و ڕۆژنـامەوانیی گەورەی کـورد، پیرەمێـرد، ئەوی ئاهونزایە بۆ کوردەکـانی شـیمال، کوردەکـانی شـێخ سـەعیدی پیران کە ناڵەو فوغانیان دەگەیشتە ئاسمان، لەم فەزای بەرەنگارییە شارسـتانییەدا لە دایـک بـووە وبە یەکێـک لە شـا دەقە نەتەوەیـیە سەرتاسەرییەکان دادەنرێت.

بـۆ بەرەنگـاری ئەو واقـیعە، کە واقیعـی زۆرانبـازی بـوو لەگەڵ داگیرکەرێکـی ئیقلیمـی ولۆکـاڵی بە شـاهید ونـاوبژیوانی داگیـرکەرە نێودەوڵەتییەکە، کورد لەبەرامبەر عیراقدا هانای بـۆ ئینگلیـز دەبـرد. لەبەرەکەی تریشەوە، عەرەبی عیراق هەر وەختێـک گوشـارێکیان بـۆ سەر کورد هەبێت بە باوکەڕۆ و گریـانەوە دەچـوونە لای ئینگلیـز تـا قەناعەت بە کورد بکات، یـان، بیترسـێنێ. لە وێـنە رووکەشەکەشـدا عەرەبـی عیـراق کوردیـان وەک دۆسـتی جێـی بـاوەڕی ئینگلیـز وێنـا دەکرد کە گوایە هەڕەشەیە بۆ سەر "ئیستقلالی وەتەنی"، ڕێک وەکو لەم دە سـاڵەی سـەدەی نوێـدا لەگەڵ ئەمریکاییەکـان کردیـان: عەرەبەکانی عیراق هەرچییان بەدڵ بـوو کردیـان و ئینجـا داوایـان لە ئەمریکا دەکرد داخۆ بەڵکو بە کورد بڵـێن دەسـتبەرداری ئەم، یـان، ئەو داخـوازیی خـۆی بێـت. بە جـادووی ئەم گوشـارە، کوردیـان بـێ نـاوبژیوان دەردەکـرد و خۆیـان لە نزیکتـرین دەرفەتـدا پەلاماریـان دەدایەوە.

ئەگەر بەراوردی دۆخی کورد لەسایەی عیراقی ئینگلیزو دۆخی کورد لەسایەی ئەتاتورکیزمدا بکەین، چاکتر بایەخی مانەوەی فاکتەری نیۆدەوڵەتی مەزەندە دەکەین:

لە تورکیا ناسیۆنالیستی تورکی لەسەرەتای سەدەی بیستدا دەستی والآ بوو لە سڕینەوەی کورد و قەدەغەکردنی زمان و کلتوورەکەی بە ناوی تازەگەری و دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەوە-دەوڵەتەوە، لەکاتێکدا عیراقی سایەی ئینگلیز راستە مافی دەوڵەت و قەوارەی بەکورد نەدەدا، بەڵام عیراق وەک دەستەبژێری سیاسیی و رۆشنبیریی، لەترسی گوشاری ئینگلیز، رێی بەبڵاوکردنەوەیەکی سنورداری رۆشنبیریی و ئەدەبیات و زمانی کوردی دابوو کە دواتر بووە بناغە بۆ جەمسەرگیرییەکی رۆشنبیریی لەباشووریی کوردستان پێچەوانەی تورکیاو ئێران و سوریا.

لەئێرانیش هەر وابوو، تا شای باوک حوکمڕان بوو، سمکۆی شکاک کوژراو و فەرهەنگی شاهنشاهی بەچاولێکەری لەمۆدێلی ئەتاتورکی، بەزۆر لیباس و زمان و کلتووری غەیرە کوردی بەسەر کۆمەڵگەی کوردستانی رۆژهەڵاتدا سەپاند، کە لەشەڕی جیهانی دووەمدا لە دوو قۆڵەوە ئینگلیزو سۆڤیەت هاتن، مهاباد لەرێی کۆماری کوردستانەوە پاڵیدایە قەڵای سۆڤێتەوەو لە یازدە مانگی تەمەنی کۆماری جوانەمەرگدا، زمان و کلتووری موکریان ژیایەوە بەجۆرێکی وا کە وەختێک حوکمی شای کوڕیش هات، دوای کۆماری مەهاباد، نەیتوانی گەشەی ئەدەبیات بەهۆی شۆڕشی فەرهەنگی مهابادو ئامادەگی فاکتەری نێودەوڵەتییەوە، بەربەست بکات. تازە ئیتر خێوەکە لە قومقومەکە هاتبووە دەرەوە.

هەمـان شـت بـۆ سـوریای سـەردەمی حـوكمی فەرەنـسییەكانیش ڕاسـتە. فەرەنـسا عاشـقی چـاوی كـورد نەبـوو، خـاک و خەڵـكەكەی كوردستانی نەخـستبۆوە خزمەتـی كۆمەڵانی خەڵـكەوە، بەڵام ئەوان لەبەر ڕۆژئـاوایی بوونیـان ڕێگەیـان بەخەبـاتی كلتـووریی بنەمـاڵەی بەدرخـــان داو جەلادەت بەدرخـــان (هـــاوار)ی فەرهەنگـــی كـــوردی لەدیمەشقەوە راگەیاند، بەڵگە بۆ ئەوەی فەرەنسییەكان باشتر بـوون لە حـــوكمی (قۆنـــاغی نیـــشتمانیی) ســـوریا ئەوەبـــوو كە لەگەڵ كشانەوەی فەرەنسییەكان ئیتر سوریای ناسیۆنالیستی دەرگـای ئەم گۆڤارانەی داخست و كەوتە راونانی چالاكەوانە سیاسـییەكانی كـورد لەودەمەدا، بیـــرەوەرییە وردەكـــانی د.نـــورەدین زازا (ژیـــانم وەكـــو كوردێک) چیرۆكی دڵتەزێنی هاربوونی ناسیۆنالیستی عەرەبیمـان بـۆ دەگێڕێتەوە، لەهەمبەر كوردی سوریادا.

بەمجۆرە داگیركەرە ئیقلیمییەكان كارێكیان كرد كورد لە دواجاردا هانا بۆ داگیركەری نێودەوڵەتی ببات. داگیـركەری ئیقلیمیـیش كـورد وەک پیـاوی داگیـركەری نێـودەوڵەتی نیـشاندەدات، كەچـی لەبـنەوە خۆشی سازشی لەگەڵ ئینگلیز دەكرد

نمـوونەی هــاوچەرخی ئەم دیـرۆكە، كـوردی ئەم دە سـاڵەیە لە سایەی ئامادەگی ئەمریكاییەكاندا.

كوردسـتان بە ئامـادەگی ئەمریكاییەكـان تـوانی لە دەسـتوورێكی چاكـدا گەلێـک مـافی بنچینەیـی بچەسـپێنێت، لەولاشـەوە عەرەب گوشاریان خستە سەر ئەمریكا تـا لە گەلێـک وەرگـۆڕانی هەسـتیاردا تەنازول بەكورد بكات. گوشـارەكانی ئەمەریكـای سـاڵی دوو هەزار و سێ، لە زۆر وێنەیدا، لە گوشارەكانی ئینكلیز دەچـوو لە بیـستەكانی ســـەدەی بیـــستدا. هەردوو گوشـــاریش لە دۆخـــی دروســـتكردن

ودروستكردنەوەی عیراقدا هـاتن. بۆیە كاریگەرییـان لەسـەر كـاروانی كوردی بـۆ بەدەسـتهێنانی مـاف وئـازادی جەوهەریـی بـوو. وەك لەم سیپارەیەدا باسی دەكەین.

باسـكردنی رۆڵـی ئامـادەگی دەوڵەتە زلهێزەكـان لە كوردسـتان وعیراقـدا رووماڵكردنێكی رۆژنـامەوانیی نیـیە، بەڵكـو هەوڵـێكە بـۆ دەستنیـشانكردنی رەهەنـدەكانی هاوكێـشەی (كـورد، داگیـركەری ئیقلیمی، داگیركەری نێودەوڵەتی) و تێگەیشتن لەدۆخێك تێیدا كورد گیـرۆدەی دەسـتی دەوڵەتە گەورەكـانە و لە هەمانكاتیـشدا بە فریـاد رەسیان دەزانێت.

هەر وەكو تێگەیشتن لەگەمەی ناشیرینی داگیركەرە ئیقلیمییەكانە كە پشت بەستوو بە داگیركەری نێودەوڵەتی، كورد لە قاڵب دەدەن، كەچـی هـەمـان كـات پروپاگەنـدە لە دژی دەكەن گـوایە فـاكتەری نێـودەوڵەتی لایەنگرێتـی و كـورد لەو فـاكتەرە نێـودەوڵەتییە سـوئی ئیستفادە وەردەگرێت. وەك بڵێی خۆیان هیچ دەسكەوتێكیان نەبووە لەئامادەگی بێگانە كە گرنگترین دەسكەوت و دەستمایەیان وەرگرتنی وەكالەتی داگیركردنی كوردستانە كە دەیان ساڵە لە خێر و بێرەكەی دەخۆن و هێشتا تێریان نەخواردووە.

دیسانەوە دەگەڕێینەوە سەر حاڵەتە تایبەتمەندەكەی كوردسـتان: كوژراوی دەستی داگیـركەری نێـودەوڵەتی و شـەیدای ئامـادەگی ئەو داگیـركەرە لە وڵاتـدا بـۆ نـاوبژیوان و بەرپەرچـدانەوەی سیاسـەتی توندڕەوی ناسیۆنالیستی عەرەبی، لەسـەر ئەو بنچینـەیە كوردسـتان هەمیشە چاوی لەدووبارە گەڕانەوەی فـاكتەری نێـودەوڵەتی بـوو كە بێـت و تەمبێـی فـاكتەری ئیقلیمـی (داگیـركەری ئیقلیمـی) بكـات. ئەمەش خۆی لەخۆیدا خەوشێك نەبـوو، ئەگەرچـی دەرئەنجـامی ئەو

ئامـادەگییە لە دە سـاڵی رابـردوودا هەمـوو جارێـک بەدڵـی کـورد نەبووەو کورد لە هەموو دۆخێکی ئامـادەگی نێـودەوڵەتی بەهرەمەنـد نەبووە .

نەفرەتی بەرامیکە

ئەمریکا بێ پێشینەی ئیستعماری بوو، هیچ نەبێ بۆ ناوچەکەی ئێمە. ئەمەش کاریگەریی خۆی دانا لەسەر شێوەی پێشوازی لە فاکتەری نێودەوڵەتی (هاتنی ئەمریکا) لەکوردستان کە هیچ یادەوەرییەکی داگیرکردنی لەکوردستان وعیراق نەبوو وەک ئەوەی ئینگلیزەکان هەیانبوو. بۆ کورد ئەمەریکا داگیرکەر نەبوو، بەڵکو وێنەی نەیارێکی لوتبەرزی هەبوو کە لە هەفتاکاندا بە ناونیشانی هێنری کیسەنجەر ناپاکی لەگەڵ شۆرشی کوردستان کرد بۆ قازانجی رێککەوتنی دوو نەیاری ئیقلیمی کورد. پاشان لەگەڵ دیدی باوی نێودەوڵەتییدا ئەمەریکا لای کورد بووە دەوڵەتە سەرمایەدارە جیهانییەکەی کە قەڵای ستەمی چینایەتی و داگیرکاری جیهانیی لە خۆگرتووە. بەڵام چونکە ئەم دیدە باوە لە زیهنیەتی کورددا هیچ ئامادەگییەکی بەرجەستەی لەسەر زەمینی واقیعی کوردستان نەبوو، وەک ئەوەی نەتەوەی عەرەب، بۆ نموونە، هەستی پێدەکرد، بۆیە زۆر ئاسان بوو ئەم وێنە باوە لە دوای جەنگی دووەمی کەنداو و دامەزراندنی ناوچەی پرۆڤاید کۆمفۆرد بۆ پاراستنی بەشێکی کوردستانی رزگارکراو، لە نیوەی دووەمی دوا دەیەی سەدەی بیست (ساڵی 1991)، زوو شوێنی خۆی بۆ وێنەی دۆستێکی مسۆگەر نەکراو چۆڵکرد کە دەبێ دەرفەت بە کورد بدرێت تا لە رێی پەیوەندیکردنێکی دیفاکتۆوە دەرببخات ئەو زیاتر لە نەتەوەی سەردەستی عەرەب و دەوڵەتە دیکتاتۆرییەکەی سەددام شایانی هاوکاری وجێی متمانەی هاوبەشێتی ستراتیژییە.

جگە لەوە هاتنی دووەمی ئەمەریکا لە دۆخێکی تایبەتمەند بوو، دۆخی دوای 11ی سێبتەمبەر، کە گۆڕینی گەورەی لە ستراتیژیی ئەمریکا دروستکرد. لەم دەورانەدا وا دەهاتە بەرچاو هاتنی ئەمریکا ڕەهەندێکی مۆراڵی هەیە. کە ئەمەش تەرجەمەکەی لای کورد ئەوەبوو ئەمریکا بە نوێنەرایەتی ڕۆژئاوا هاتووە ناوچەکە لە ئیستبدادی ڕۆژهەڵاتی ڕزگار بکات. ئەو ئیستبدادەی دۆخی داگیرکاری بۆ کورد خوڵقاندووەو بۆ ئەمریکاش بۆتە مایەی نەشونماکردنی پاڵەوانەکانی پەلامارادانی وڵات لە 11ی سێپتەمبەردا.

ئەمریکاییەکان بۆ ئەم هاتنەی خۆیان پاساوی ئایدیۆلۆژیی و شارستانییان پێ بوو، یەکەم: ئەوی پێیدەڵێن "بەها ئەمریکاییەکان و شێوە ژیانی ئەمریکایی" هەمیشە لەسەر پێیە کە ببێتە کەڵکەڵەی ئەمریکایی بۆ بڵاوبوونەوەو ئیقلیمگیری، ئیپمراتۆریای ئەمەریکا وەک خاکی تازە دۆزراوە لەچاو ئەوروپای پیر، بە گوێرەی وەسپی دۆناڵد رامسفێڵد، پێویستی بەوە نییە زۆر دامێنێت بە دیار پاساوی مەحکەمەوە تا بێ وئەرکی ئیمپراتۆریایی خۆی رایی بکات وەک ئیمپراتۆریاکانی دیکەی مێژوو کردیان، ئەو ختۆکەیەکی بەسە تا وزەیەکی پەنهان بێتە کوڵ و بەدوای سەرزەمینێکدا بگەڕێ ئەم بارە وزەیەی تێدا بەتاڵ بکاتەوە، "دەستەی قەشە رۆمانسییەکانی کۆشکی سپی" و دەوروبەری پینتاگۆن، کە بەزاراوەی سیاسیی نیوکۆنسەرڤاتیڤیان پێ ئێژن، دەور و خولی سەرۆک بوشی کوڕیان دەدا تا بیهێننە سەر خەتی سیاسەتێکی ئیمپراتۆریی هەڵپەکەر، بوشی کوڕ هەموو خەسڵەتەکانی ئەسکەندەرێکی سەدەی بیستویەکی تێدا بوو. ئەو وەک باوەڕمەندێکی پاکوبێگەرد لە بنەماڵەیەکی "نەوتفرۆش"، قەیسەری هەقایەتی ئەسکەندەری جیهانگیر بوو لە سەردەمی تەکنەلۆژیاو عەولەمەدا، هەموو دونیا لەبەر پێی ویدا

تەخت بوو، یەکێتی سۆڤیەت بۆ یەکجاری رووخابوو،"سۆڤێتە هەشت ساڵەکە"ی بیل کلنتۆنیش داڕزابوو بەکۆمەڵێک سکانداڵی سێکسی و کۆمەڵێک دوودڵی لەدانپیانان بەخۆ سەرگەرمکردن لەگەڵ مۆنیکاو، خۆگیڤکردنەوە بەسەر سەددام حسێندا لەکلکی شەڕی کەنداو، واتا هەڵمەتی سنورداری رێوی بیابان لە ساڵی 1998دا. ئەشهەدو مابیلا پیاو هەق بڵێ، ئەم عەسکەرە فیرارەی جەنگی ڤێتنام، (دەگوترێ بیل کلنتۆن لەجەنگی ڤێتنامدا خۆی لەخزمەتی سەربازی نەداوەو لە کەینوبەینی دژی جەنگەکەدا (هەڵسوڕاو)ی کۆمەڵی مەدەنی بووە) جوامێرانە سەرکردایەتی هاوپەیمانێتی ناتۆی کرد لە تەمبێکردنی سەددام حسێنەکەی سربیا، سلۆبۆدان میلۆسۆڤیچ. بەپێچەوانەی کەتنەکەی سۆماڵ و رواندا و سودان کە نەیتوانی فریای داکەوتنی سۆماڵ و قەتڵوعامەکەی رواندا و دارفۆر و باشووری سودان بکەوێت، لەم نەبەردییەدا فریای موسڵمانەکانی کۆم سۆڤۆ کەوت. خوا خێری بنووسێت.

جا لەم دۆخەدا کە رێگە بۆ بوشی کوڕ تەخت بوو بەو نیشانانەی سەرەوە لەکەسێتی وی کە باسمانکرد، موژدەبەرەکانی واشنتۆن، نیوکۆنسەر ڤاتیڤەکان، کاریان راستبێت و دەستیان خۆش بێت مۆم و بخوردیان لەدەوری بوش هەڵدەکرد، ئەسکەندەری کەرەستەی خاو، تکایە لەهەموو ئەم توانج و ناوهێنانە مەبەستم پەسەندکردن و دەستخۆشییە نەک نوقرچ و سیخورمە، وەک قەشەیەکی موژدەبەخش کە خوداو پێویستی ئابووری بنەماڵەکەی رایان سپاردبوو ناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست ژێروبن بکات، ئامادەی نەبەردی بوو. تەنها ئەنگێزەکەی مابوو تا سەدەی بیستویەک چیرۆکێکی نوێی پێبێت، چیرۆکی شەڕی دژە تیرۆر.

ئەسکەندەری سەدەی بیستویەکەمین بەهەمان ڕێچکەی ئەسکەندەری جووت قۆچ کە لە قورئانیشدا باسی هاتووە (اسكندر ذو القرنين) دەرەنجامی شەڕی تیرۆر دوو نموونەی بۆ تاقیکردنەوە هەڵبژارد و لەهەردووکیاندا "سەرکەوت". سەرکەوتنەکە دەکەمە ناو دوو کەوانەوە تا هەردوو بەرەی هەڵسەنگاندنی شەڕی دژە تیرۆر بە دڵی خۆیان شرۆڤەی بکەن.

ڕۆژهەڵاتی ئیستبدادی ڕۆژهەڵاتی کەوتە زەلزەلەوە. بەهەمان ڕێگەی جەنگەکانی ئەسکەندەر و بەهەمان ڕێچکەی شەڕەکانی یۆلیۆس قەیسەر کە گەیشتنە ترۆپک، کە گەیشتنە (دەروازەکانی ڤیەننا)ی خۆیان، چیرۆکەکانیان کەوتە تەنگژەی هۆنینەوەی درامییەوە، پەرەسەندنە درامییەکە وا بەپەلەپەل بوو کە دانەرەکەی تاڵە دەزووی پێکەوە گرێدانەوەی دەقەکەی لەدەست دەرچوو. پاڵەوانەکان، وەک عادل ئیمامی کۆمیدیان، لەدەق دەرچوون.

سەربازەکانی ئەسکەندەر لەلوتکەی سەرکەوتندا وتیان: بەسە ئەسکەندەر! ئەو هەموو جەنگەت پێکردین و چەند ساڵە وا لە ژن و دەنکەکانمان دوورکەوتووینەتەوە، با بچینەوە، هیچ ژنێک تامی دایکی منداڵەکان نادات، تۆ خۆت زگورتیت و هیچ یادگارێکی شیرینت لەنیشتەنی دێرین نییە، بۆیە بەدیار ئەم کەنیشەکە فارسەوە، ڕۆکسانا، کە دواتر بووە ژنی و جێنشینێکی بۆ دابینکرد، دانیشتوویت.

ڕۆماش هەر وایکرد لەگەڵ یۆلیۆس قەیسەر، دەستەبژێری دیموکراسییە دەستەبژێرەکەی ڕۆما، پەرلەمانتارە بەڕێزە دانیشتووەکان بە دیار ژنەکانیانەوە، بەبیانووی بەڕێوەبردنی کاروباری کۆنگرێسەوە، کەوتنە تەکەتوول و کلکگرێدان و بیانووگرتن، قەیسەری ئازایان بەو پیاوە وڕکگرتووە وێناکرد کە بەدیار کیلۆپاتراوە لە ئەسکەندەرییە

دانیـشتووە، نەئاگـای لە بـودجەی پێـشمەرگەو نە ئاگاشــی لەمـاددەی 140ی ئەو زەمانەیە، تومەز بەزمێکیان لەژێـر سـەردا بـوو کە دەیـانووت قەیـــسەر وەک رۆمـــانییەکی رەســـەن رەفتارناکـــات و مـــاوەیەکە ئەسکەندەرییەچێتی دەکات، باقی چیرۆکەکە خوێنەری زرنگ دەیزانێ کە چۆن لەناو کۆنگرێسی ئامـاژەی دیموکراسـیدا قەیـسەری جیهانگیریـان بە غەدرو قیتنە کوشت.

قەیسەری ئیمپراتۆریای ئەمریکاش لە لـوتکەدا تووشـی هەمـان دەردی سەری هاتەوە، رامالّینی هێزی موژدەبەر، کە بـۆ بەرپـاکردنی رۆژهەلاّتـی ناوەڕاستی گەورە هـاتبوو، بە هـیچ و پـووچترین لەمـپەر کەوت بەپـشتا، کەتنە قێزەونەکەی زیندانی ئەبوغرێب کە ئەوەندە ناشیرین و دزێـو بـوو، هاوشێوەی سووتاندنی کتێبخانەی ئەسکەندەرییە بـوو لەلایەن قەیـسەری رۆماوە، چونکە ئەو سکاندالّە مۆرالّییە حەیای موژدەبەرەکانی برد، تەنها وەک چەنـد ئوسـامە بنلانـدێکی مـۆدێرن نیـشانیدان. ئیتـر لەوێ بەدواوە رۆژنامە پرۆ عەرەبییەکەی نیویۆرک تایمز هەنجەتـی دەسـکەوت تـا دنەی نەیـارانی شـەڕی رزگـاری عیـراق بـدات. ئەم رۆژنـامە ئێـسکگرانەی لە سـەرەتاوە دژی خـستنی سـەددام بـوو، ئیتـر بیـانووی دەسـکەوت و نەیبرییەوە تا کوڕە رەش ئەسمەرەکەی هێنایە سەر تەختی ئیمپراتۆریای واشنتۆن. لەم هەلّمەتە فاشیستەی خۆشیدا لەوسـاوە تـا ئێـستا کەمـی بەکورد نەکرد، رۆژێک لەپرسی فیدرالّی و رۆژێکی تریش لەپرسی نەوتدا.

نەفرەتـــی بەرامـــیکە تەنیـــا ســـەرۆک بوشـــی نەگـــرتەوە، بەلّکـــو هاوپەیمانەکانیشی لەشەڕی رزگاری عیراقـدا خـستە بەر تـوانجی ئەوانەی لەشـــەڕە گەورە مێژووییەکـــان نـــاگەن، مـــام جەلال کە ئەســـکەندەرو قەیسەری شوێن و کـاتی خـۆیەتی لە هاوکێـشەی کوردسـتان و عیراقـدا، ئەویـش لەلـوتکەدا کەوتەبەر پەلامـار. لەوەختێکـدا پێـشمەرگەیەک تـا

سەرکۆماری رۆیشتبوو دەستەبژێری جەدەلی بێزەنتی خەریکی وەسفی زوڵفی یار بوون، توانجیان لەجەنگاوەرەکانی بەرەی پێشەوەی جەنگەکە دەدا کە بوونەتە عیراقچی و چیتر وەک "رۆمانییەکی رەسەن"رەفتار ناکەن. ئەمە تەنها نەفرەتی بەرامیکە نییە، نەفرەتی سەرکەوتنیشە کە وادەکات مرۆڤ ببێتە چاوەوە، چوون لە هەقایەتە مىللییەکاندا دەگوترێ دایک ئاگای لێنەبێت، منداڵی خۆی بە چاوەوە دەکات!

رەنگە هەبن بڵێن بۆچی لەم سیپارەیەدا بەندە وا یاری بەمیژوو دەکەم و رووداوەکان تێکەڵ دەکەم؟ ئایا تۆڵەیە لە مێژوو لە سەرەتای سەدەی بیستوویەکدا کە ئەو مێژووە بیست دەیەی تەواوە یاری بەچارەنووسی کورد دەکات؟

دەنا خێرە ئەسکەندەر (لەساڵی 333ی پێش زاین ئەسکەندەری مەکدونی لەشەڕی ئیسوس هەیبەتی سوپای داریوشی سێیەمی تێکشکاند و وای راونان گەڕانەوەیان بۆ نەبێت) بە یۆلیۆس قەیسەر (ساڵی 48ی پێش زاین قەیسەر بەشێنەیی ئەسکەندەرییەی خستەژێر هەژموونی خۆیەوە ولەوێ وەک سەرگەورەیەک هەوڵیدا کیلۆپاترا وبراکەی لەسەر موڵکی ئەسکەندەرییە پێکبێنێت) دەشوبهێنم و ئەمیش بەبوش (ساڵی 2002ی زاینی ئەفگانستانی لە حوکمی بزووتنەوەی تاڵیبان وساڵی 2003ی زاینی عیراقی لە حوکمی سەددام رزگار کرد) و هەمووشیان بەتێکشکانی سەدری ئەعزەمی عوسمانی، قەرە مستەفا پاشا، لە دەروازەی ڤیەننادا (لە دوانزەی ئەیلولی ساڵی 1683ی زاینی سوپای عوسمانیی لەدەروازەی ڤیەننا لەبەرابەر سوپای هاوپەیمانەکانی نەمسا تێکشکا) ئیتر، لەم شکستە کەمەرشکێنەوە، هەڵمەتە فراوانخوازەکەی دەوڵەتی عوسمانیی بۆ سەر ئەورووپا پەکی کەوت و بابی عالی لەوێوە رووی وەرگێڕا بەرەو پتەوکردنی ئەمارەتە داگیرکراوەکان تا ئەمانەش

لەدەست نەدا. لێرەوە سەربەخۆیی ئەمارەتەکان، بە کوردییەکانیشەوە، مەیدانیان بۆ مەرکەزێتییەکی توندی دەوڵەتی عوسمانی چۆڵکرد کە ویلایەتەکانی هەر بەقەدەر ئۆتۆمییەکەی سەردەمی سەددام دەسەڵاتیان بەسەر قەڵەمڕەوییەکەی خۆیاندا دەشکا.

یاری بەمێژوو دەکەم نەک لەبەر فیزو بوغرایی نووسەرێک کە لەنەخشەی نووسینەکەیدا تۆڵە لەو هەموو ئیمپراتۆر و زاڵم و پیاوە گەورانە دەکاتەوە، بەڵکو بۆ ئەوەی لەوی ماوە لە نووسینەکەم باشتر بیرۆکەکانی خۆم بگەیەنم، نەفرەتی بەرامیکەو نەفرەتی سەرکەوتن بە گاڵتەپێکردن بەمێژوو لەقاو دەدەم تا چاکتر دیوە جیاجیاکانی هاتنی ئەمریکا بۆ ئەم ناوچە ئیستبدادییەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست شیبکەمەوە.

باسی مێژوو دەکەم نەک وەک مێژوونووسێک، بەڵکو وەک ئەوەی کورد گیرۆدەی مێژووە، چونکە ئەمریکاش، کە هاتۆتە ئەو ناوچەیەو لێرەدا چیرۆکی ئامادەگییەکەی شرۆڤە دەکەم، ئەویش گیرۆدەی مێژووە ئەمما بەدیوە ئیمپراتۆرییەکەی. کورد گیرۆدەی مێژووەو ئازاری مێژووی هەیە وەک هەژارێکی شیو نەخۆر کە بەدەست برسێتییەوە سکی خۆی دەگوشێ. ئەمریکاش گیرۆدەی مێژووە و ئینتەلای مێژووی هەیە وەک دەوڵەمەندێکی نەوسن کە بەدەست زۆرخۆرییەوە سکی دەلاوێنێتەوە. هەردوولا وەک هەژار و دەوڵەمەندەکەی پەندەکانی مەنفەلۆتی، گیرۆدەی دوو دەردو یەک ئاهی سەردن

باسی مێژوو دەکەم، چونکە لە قرچەی گەرمای هاوینی ساڵی 2007دا، لەگەڵ پرۆفیسۆر فوئاد عەجمی یەک لە تیورسینەکانی شەڕی ڕزگاری عیراق، لەناو تانکێکی جەنەڕاڵ ئۆدێرنۆدا گفتوگۆمان لەسەر گیرۆدەی مێژوویی دەکرد کە چۆن ئەدەبیاتی سیاسی ئەمریکا پڕە لەگێڕانەوەی نموونەی مێژوویی بۆ شەرحی حاڵی ڕووداوێکی ئەمڕۆ،

عەجمی وتی: ئێستا ئێمە لەناو مێژوودا دەژین! تۆ ئێستا لەگەڵ رۆمڵی رۆژهەلاتی ناوەڕاست، جەنەراڵ پاتریۆس، قسەتکرد، وا لەناو تانکێکی جەنەڕاڵ ئۆدێرنۆدای کە ئەمانە قەیسەرو ئەسکەندەری زەمانی ئەمڕۆن!

منی کوردی گیرۆدەی مێژوو لە زومرەی سەلاحەددینی ئەیوبی کە دونیای گرت، باسی دیووە کوردییەکەی گیرۆدەبوونی مێژووم کرد کە تراژیدیا و شکست هەڵیدەسوڕێنێ، عەجمی کەوتە گفتوگۆیەکی گەرمەوە لێلما کە لەو لاوە جەنەراڵ ئۆدێرنۆ سەدامییەی کەرخی بەسەر دەکردەوە، وتم: ئەم جەنەراڵە گەورەیەی مێژوو کە کوڕە سەربازەکەی لەم پرۆسەی رزگارییەدا قۆڵێکی لە دەستداوە، خەریکی چییە وا بە دیار بەعسییەکانی ئەم گەڕەکەوە دانیشتووە پێداویستییە ئاساییەکانیان دابیندەکات؟ کەی لەیاسای رزگارکردنی عیراقدا کە سەرۆک کلنتۆن ئیمزای کردووە ئەوە هاتووە سوپای ئەمریکا تانکەری ئاو بۆ بەعسیەکان دابین بکات؟ جەنەڕاڵ هەقی چییە بەکارەباو تانکی ئاوەوە؟ بۆ ناچێت ئەرکەکەی تەواو بکات، برادەرە شیعەکەمان، هاوپەیمانە موزعیجەکەی هەردووکمان، ئێ، قەمبەر، وتی: ئەی ئەوەنییە لێرە، لەبەغدا خزمەتدەکات، دەبێ ئەرکەکانی تری چی بێت؟ وتم: ملی پێوەبنێت و پرۆسەی رزگاری عیراق بکات بە پرۆسەی رزگاری تەواوی ناوچەکە، بۆچی بڕوات وجارێکی تر ناچار بێت بگەرێتەوە، ئەو هەموو دەبابەیە چەور بکەنەوە وئەو هەموو سووتەمەنی فرۆکەیە خەرج بکەن؟ عەجمی پێکەنی، وتی: ئێستا ئەمریکا تووشی گێچەڵ هاتووە، دوژمنانی ئەم هەڵمەتە سەربازییەی بوش حەشرێک بەخۆی و هاورێکانی دەکەن نەبێتەوە، بینیت چ بە رامسفیلد دەکەن؟ چییان بە ڕێچارد بێرڵ کرد؟ چییان بە وۆلۆڤێتز کرد؟ نەفرەتی شەڕ بەس منی نەگرتەوە، چونکە من مامۆستای زانکۆم و پلەو پایەم نییە لە دەستیبدەم؟ بە پێکەنینەوە کە

تـازە دەرئەنجـامی واقیعیـیەک، دەسـتبەرداری ڕۆژنـامەی ئاسـۆ بـووبم، پێمووت: تۆش تووشی دەبیت، منیش وەک دۆستێکی لۆکاڵی پرۆسەی ڕزگـاری عیـراق و ئەنـدامێکی کـوردی (هاوپەیمـانێتی ئارەزوومەنـدان) لە شەڕی لەناوبردنی ئیستبدادی ڕۆژهەڵاتیدا، تووشی بووین و بەر نەفرەتـی بەرامیکە کەوتین.

د.عەجمی، پێکەنی چونکە حیکـایەتە خنجیلانەکەی منـی دەزانـی کە لێرە وەک گرتەیەکی تراژیدکۆمیدی لەناو داسـتانە گەورەکەی ڕۆژهـەڵاتـی نـاوەڕاسـتی گـەورە باسـمکرد! ئەممـا مـاجەرای ئەنـدامانی (هاوپەیمـانێتی ئارەزوومەنـدان) کە تـاریفی سـەرۆک بـوش بـوو بـۆ ئەو دەوڵەتانەی وەک ئەو، بێ ڕەزامەندی ئەنجومەنی ئاسایشی نێـودەوڵەتی، بڕیاریانـدا شـەڕی ڕزگـاری عیـراق بـکەن. هەروەهـا مونەزیرەکـانی ئەم هاوپەیمـــانێتییەو جەنەراڵە جێبەجێکارەکـــانی لەنـــاوخۆی ئەمریکـــا، نیوکۆنـسەرڤاتیڤەکان، لە ئاسـتی جیهانـدا، بلێـری بەریتـانی و ئەزنـاری ئیـسپانی و لە ئاسـتی عیـراق و کوردستانیـشدا سـەرکردایەتی کـوردو سەرکردایەتییە بەگێچەڵەکەی شیعە کە هەمـوو شـتێکی بۆخـۆی دەوێ و کەمترین بەش دەداتە کوردو خەڵکی تر، ئەوا لەدرێژەی ئەم سـیپارەیەدا سەرکەوتن و سەرگەردانییان دەخوێنێتەوە، کە درێژەی حیکایەتەکەیە.

دیـــارترین موژدەبەرەکـــانی بـــوش لەهەڵـــمەتەکەی ڕۆژهەڵاتـــدا پـــۆڵ وۆلڤـۆیتز بـوو. ئەم و چەنـد کەسـایەتییەکی نیوکۆنـسەر ڤەتیڤەکـان، لەوانەش زەڵمای خەلیل زاد، ئامادەکارییان دەکرد بۆ بەزمە گەورەکە.

وۆلڤۆڤیتز وەکیلی وەزیری بەرەڤانی بـوو، بەڵام ڕاستییەکەی دەبـوایە وەکیلـی وەزارەتـی دەرەوە بێـت، چـونکە وا لەوە گەیـشتین لە ئەمریکـا دەبێـت وەزیـری بەرەڤـانی کەسـێکی مەدەنـی بێـت، ئەو دەمە دۆناڵـد ڕامسفێڵد وەزیری بەرەڤانی بـوو، بەڵام کـار شـلوخاو بێـتەوە بە جۆرێـک

وەکیلـی وەزیـرەکەش بیرمەنـد بێـت، لەکاتێکـدا وڵات رووی لەجەنگێکـی گەورەیە؟ هەڵـبەت ئەمە ئەنـدازەی کـاریگەریی ئەم پیاوەمـان باشـتر بـۆ دەردەخات.

پۆڵ وۆلفۆیتز بیرو ڕای سەیر سەیری هەبوو، بۆ نموونە، باوەڕی وابوو سەرزەمینی نـاوچەکەی ئـێمە، یـانی کوردسـتانی باشـوور، دەشـێ ببێـتە دەوڵەتێکی سەربەخۆش، ئەو کە دۆستێکی نزیکی تورکیا بـوو لەگەرمەی تـــاوتوێکردنی ترســـەکانی تورکیـــا لە توانـــاداری هەرێمـــی کوردســـتان، بۆچـــوونی وای فرێـــدەدایە نـــاو نێوەنـــدی بەرتەســـکی دەســـتەبژێری سیاسییەوە کە بۆ نموونە قەیدی چییە؟ بـا (کوردسـتانی عیـراق) ببێـتە نیـشتەنی خەونـی کـوردی. دەوڵەتێکـی سـەربەخۆ کە رووگەی هەمـوو کوردێکی ناسیۆنالیست بێت، ئەو کوردەی لەتورکیا، یان ئێران و سوریا، یان لە هەر جێیەک کە باوەڕی بەخەونی وا هەیە با کۆچی بۆ بکات.

بێگومان ئەمە: خەونێکی هاوشێوەی خەونی جولەکەکانە بـۆ گەڕانەوە لای (ســەرزەمینی بەڵێنەکــان)، ئەم خەونە وۆلفــۆڤێتزییە خەونێکــی ناسیۆنالیستی مەرجەدارە بەوەی ئیتر کورد لەهەر کوێ بێت و حەزی بە کوردستانی سەربەخۆ بێت، دەتوانێـت بێـتە کوردسـتان تـا تێـر سـەیری کوردسـتانێکی ئـازاد بکـات، نەک (گیروگرفـت) بـۆ کوردسـتانەکانی تـر دروست بکات. کوردێکی تورکیا، یان کوردێکی ئێـران، بـا لە دیـاربەکر و لە مهاباد گێچەڵ بۆ پایتەختە ئیقلیمییەکان دروست نەکات، بفەرموون بۆ هەولێر لەوێ بەکەیفاخۆ هەڵـپەڕن و پـر بە گەروی ئازادیـان ئەی رەقیـب بێژن، ئەم خەونە سێ بەشی کوردستانی لەچنگ کورد دەردەهێنـا، بەڵام قودرەتمەندی دەدایە کوردستانی عیراق.

جا باشـبوو ئەم خەونە سـەیر وسـەمەرەیەی وۆلفـۆیتز هەر لەخەیاڵـدا مایەوەو دەرفەتی نەبوو بێتە سەر زاران ورمێنی بەربڵاوی بۆ پەیـدابکات.

دەنا ئەوسا داشی قسەی شۆڤێنییە عەرەبەکان بەڕاست دەگەڕا کە دەڵێن کوردستان ئیسرائیلی دووەمەو بەڵگەی ئەوەش (سەر زەمینی میعاد)ی وەکیلی وەزارەتی بەرەڤانی ئەمریکایە، لەو حاڵەدا لەوانەیە کورد بەبیانووی هاتن بۆ جێبەجێکردنی خەونی تاقە کوردستانی سەربەخۆوە کوردستانەکانی دیکەی لە دەست بدابایەو لەولاشەوە ئەمەشیان بە بیانووی ئیسرائیلی بوونەوە بدابایە بەر نەزەری لەناوبردن و فەوتانەوە.

ئەم نەخشە وۆلڤۆیتزییەی کە دیسانەوە کوردستانی بە شوێنێکی تر دەشوبهاند، بەشێک بوو لەو کەلتوورەی وڵاتی کوردستان دەکاتە پەروانەی دەوری شەمعی شوێنێکی لەخۆی "بالاتر". ئەم کەلتوورە کوردستان دەکاتە ڤێتنام لە خۆڕاگری شۆڕشگێریدا، دەیکاتە فەلەستین لە نموونەی زوڵم وبندەستیدا، دەیکاتە سویسرای ڕۆژهەڵات لە ئەدەبی ئیستشراقدا، دەیکاتە دوبەی لە خەونی نەشونمای بێ بنتەمەڵێکی جێگیردا، دەیکاتە سوید لەکەمپینی ئازادیدا، بەس هەرگیز نایکاتە کوردستانێک بە گوێرەی هەلومەرجی کورد خۆی، نایکاتە کوردستانێک بۆ چیرۆکی کورد لە بیناکردنی وڵاتێکدا کە دونیا لە میانی تاسە وئەلهای بە دوای شتی نوێی نەبیستراو ونەبینراودا پێویستی بە چیرۆکێکی نوێ هەیە نەک بە کۆپییەکی شێواوی ڤێتنام، یان فەلەستین، یان دوبەی، یان سویسرا وسوید.

ئەم خەونە زڕە خەونە نەهاتە سەر زەمینی بەرجەستە، هەرچەندە کوردستانی دوای رووخانی سەددام بەفیعلی بووە رووگەی کوردستانیی بۆ هەموو کوردستانیان لەبەشەکانی تر و لەهەندەرانیش، هەن ئێستا خزمەتی دەکەن و بەدڵوبەگیان کۆششی سیاسی و ئابووریی و رۆشنبیریی دەکەن و جێدەستیان لەهەموو بوارێکدا ئامادەیەو هەشن

وەک بەشێک لەکوردی باشوور هەر قسەدەکەن و دابونەریتە گشتگیرەکەی کورد دووبارەدەکەنەوە: لەهیچ رازی نەبوون!

خەونی (کوردستانی خەونەکان)ی پۆڵ وۆلڤۆیتز نەهاتەدی لێ زۆری نەبرد وەکیلی وەزیری بەرگریی بووە سەرۆکی بانکی نێودەوڵەتی کە وەزیفەیەکی ناسکە بۆ ئەوانەی دەخوازن لەئاستی جیهانیدا خزمەتبکەن، کاکم بەر نەفرەتی بەرامیکەی ئەمریکا کەوت، بیستبووی دەبێ بانکی نێودەوڵەتی یارمەتی دەوڵەتە هەژارەکانی وەک دەوڵەتانی ئەفریقا بدات. چوو لەئەفریقا نموونەی وڵاتی دەوڵەمەندی لیبیای هەڵبژارد و شتێک مووچەی زیادی بۆ خانمێکی لیبی خەرجکرد کە دەنکی لە مێژینەی خۆی بوو، پێیانزانی و لێیان کردە هەڵڵا، وەزیفە هەستیارەکەی جێهێشت و کەوتە ناو تاریکایی مێژووەوە. کوردستانی بۆ کوردستانییان و داگیرکەرانی بەجێهێشتەوە

رامسفێڵد یەکێکی تر بوو لەوانەی کەوتنە بەر نەفرەتی شەڕی رزگاری عیراقەوە، ئەگەرچی سەرۆک بوش لەسەرەتای خولی دووەمی سەرۆکایەتی خۆشیدا جارێکی تر بەوەزیری بەرگریی هەڵیبژاردەوە، کەچی زۆری نەبرد لە وەزیفەکەی دوورخرایەوە، ئەویش تا مردن بە دەردی سکاندالەکەی ئەبوغرێبەوە دەتلێتەوە.

ریچارد بێرل و خەڵکی تر لە ئاستی فەرمانبەری جیاجیادا (سزادران)و لەکارو فرمان دوورخرانەوە.

لە ئاستی هاوپەیمانێتی ئارەزوومەندانی نێودەوڵەتیدا، خۆسێ ماریا ئەزنار نزیکترین هەڵبژاردنی لە ئیسپانیا دۆڕاندو وڵاتەکەشی لەترسی دووبارە بوونەوەی هێرشە بە ناوبانگەکەی قاعیدە بۆ سەر مەدرید، لەساڵی 2004، لە هاوپەیمانێتی بوش کشایەوەو سەلماندی

ئەو هاوپەیمانێتییە بە زۆر نییە، بەڵکو بە ئارەزووەو سەرۆک وەزیرانی نوێی وڵات، خۆسێ لویس ساباتیرۆ، ئەو ئارەزووەی خۆی بەجێگەیاند.

سەرۆک وەزیرانی بەریتانیا، تۆنی بلێر، کە لەو کۆبوونەوە گرنگەی دوورگە ئەوروپییەکەی بورتوگاڵ ئامادەبوو، لەگەڵ بوش و ئەزنار لێدوانی مێژووییدا، ئەویش کەوتە بەر پەلاماری دوژمنانی رزگاری عیراق تا ناچار وەک وێستگەی یەکەمی بەرەو دۆڕانی حزبەکەی، کورسییەکەی بۆ رکابەرە کرێکارییەکەی خۆی، گۆردن براون، بەجێهێشت، براونیش ئیشەکەی لە بلێر تێکداو خۆشی هیچی بەهیچ نەکرد. بەڵکو حکومەتەکەی لە بەرامبەر دەیڤید کامیرۆن، سەرۆکی حزبی پارێزگاران، دۆڕاندو حزبەکەشی دایە دەست ململانێی جووتە برا، میلباندەوە. ئەم ململانێیە دوا جار بە قازانجی برا بچووک، تەواو بوو. هەروەها هەنجەتی دایە دەست حزبی کوردیشەوە کە بڵێن فەرموو مەیلی بنەماڵەیی لەبەریتانیای لانکی شارستانیش هەیە!

بلێر لە گۆڕینی سەددامدا "رادیکاڵی و چەپانە" هەڵسوکەوتی کرد، نەیهێشت لەباری مێژینەی ئیستیعمارەوە، ئیستیعماری ئەمریکی تازە، شانازی خستنی سەدام بۆ خۆی بەرێت بێ بەشداری ئیستیعماری کۆن، بەریتانیا. هەر وەک نەیهێشت راسترەوی نیوکۆنسەر ڤاتیڤەکان لە ئەمریکا، بەتەنها ئەو وەرچەرخانە گەورەیە لەمێژووی مرۆڤایەتی، واتا لابردنی ئیستبدادی بەعس، بخوڵقێنن و خەڵکی تر لەو سەروەرییە بێبەش بکەن، بلێر هاتە ناو گرتەکەوە و بزووتنەوەی چەپیش، لەڕێی بەشداری ئەو و حزبی کرێکارانی بەریتانیا لە کۆششی جەنگدا، خۆی کردە شەریکی داستانەکەی رۆژی 2003/4/9، رۆژی کەوتنی پەیکەری سەددام لە گۆڕەپانی فیردۆسی بەغدا.

کێـی تـر بەر نەفـرەت کەوت؟ سـەرۆک وەزیرانـی ئوسـتراليا، جـۆ هــاوارد وەک جـۆرج بـوش وابـوو لەهاوپەيمـانێتی ئارەزوومەنـدان، پاشگەزبـۆوە سـەرەڕای تونـدی هەڵـمەتە بەرپـاکەی کـە لە دژی ئەو هاتە کايەوە.

ئەم جەنگاوەرە ئازا و بەجەرگـانە، دەوری بوشـيان دابـوو لەهەڵمەتـی رزگاری عيراقدا کە بيرمەند و مێژووناسی دياری ئەمريکا، برنـارد لـويس، بەدووەم ئيـستيعماری نـاوچەکەی دەزانـی و وای لێکـدەدايەوە واشـنتۆن دەچێ ئەو ئەرکـانە تەواو دەکـات کە لەنـدەن، لەدەمـی يەکەمـی هـاتنی خۆی بۆ ناوچەکە، ساڵی 1917 وڵاتی عيراقی داگيرکرد، بە نيوەنـاچڵی جێهێـشتبوو، واتــا ئەمريکــا دێــت ئەو ديموکراســييە دەگێــڕێتەوە کە حکومەتە (نيشتمان)ييەکان، بەناوی نيـشتمانپەروەرييەوە، تەفروتونايـان کرد.

بـوش بەو هێـزەو بەو مـوژدەبەرانەوە هــات تـاوەکو راسـپاردەيەکی خـودايی جێبەجێبکـات، کە بە فيعلـی بـاوەڕی بەو راسپاردەيە هێنـابوو، ئـێمە نـازانين چـی لەدڵــی بوشـدا قـوڵپی دەدا و راسـپاردەی خـودايی چيبوو؟ کاتی خۆی بيرمەندی فەلەستينی، ئێدوارد سـەعيد، تەوسـی بەو قسەيەی بوش دەهات و دەيـووت" تاڵيبـان لەشـەڕی ئەفغانـستان دەڵـێن پێـسپاردنی خودايیمــان پێــيە لەشــەڕی کــوفردا و بوشــيش دەيــووت پێسپاردنی خودايم پێيە لەشەڕی دژە ئيرهابدا، جا نـازانم خـودا بـۆ دوو پەيامی جيا دەنێرێت؟"

ئێــدوارد ســـەعيد کە بە (رێــکەوت) فەلەســتينييە، وەک هەمــوو فەلەستينييەک قينی لە ڕزگاری عيراق بوو، چووە شـەڕێکی چەلەحـانێوە لەگەڵ ئەندامێکی عيراقی "هاوپەيمانێتی ئارەزوومەندان"، واتـا نووسـەری کتێبی کۆماری ترس کەنعان مەکييە، ئەو قسانەی بەتەوس و گاڵتەوە بۆ

بـوش دەکـرد کە لەڕاسـتیدا رێـک حیکمەتێکـی خـودایی لەپـشتە. خـودا دروستکەری شەوو رۆژ، لەیل و نەهار، بوش و تاڵیبانە بۆ ئەوەی شانۆی رۆمانی بۆ تراژیدیای گریکی، لە ململانێی خێرو شـەڕدا، هەمیـشە جـمەی بێت و بێ رێبواری رێ نەبێت.

لەبزاوتی بوشدا، هەر لەسەرەتاوە، سێ ئاڕاستە لەکایەدا بوون.

-ئاڕاسـتەی رزگـارکردنی عیـراق بە ئاگـاداری تورکیـای (دۆسـت) بـۆ لەقاڵبدانی رۆڵی کورد و پەلنەهاویشتنی بۆ کەرکوک.

-ئاڕاستەی رزگـارکردنی عیـراق بەهاوپەیمـانێتی لەگەڵ کـوردو شـیعە، لەگەڵ داشکاندنێکی زۆرتر بەلای شیعەدا. دیسان بۆ هەمان مەبەستی لە قاڵبدانی کورد.

-ئاڕاستەی سەر زەمینـی واقیعـی پرۆسـەی رزگـاری کە دەریخـست بە فیعلی کـورد هاوپەیمـانێتی دەکـات، لەکەرکـوک ئەمنـیەت دەپـارێزێ، لە هەرێـم ئـاوەدانی ئامـانجێتی و لەبەغـداش پێـشمەرگە هاتەکـایەوە بـۆ پاراستنی گەڕەک و دەڤەرەکانی پایتەخت.

-ئاڕاسـتەی چـوارەم: لەگەرمەی نەشـونماکردنی تیـرۆر و دەرکەوتنـی سـکانداڵی (ئەبوغرێـب) بـوو، کە ئەمریکـا وازی لەقۆنـاغی شـیعەگەرێتی هێنـاو روویکـردە سـوننەی عیـراق بـۆ رازیکردنـی ئۆقیانۆسـیی سـوننەی عەرەبـی، نـامەی داوای لێبـوردنەکەی ئەمریکـا کە ئاڕاسـتەی سـەرۆکە سـونییەکانی دونیـای عەرەبـی کـرد بەڵـگەی روو وەرگێڕانێکـی بێتـامی واشنتۆن بوو بەلای عەرەبی سوننەدا بۆ ئەوەی رابکێشرێنە ناو پرۆسـەی پشتیوانی ئەمریکـا ئەو دەمەی دەیخواسـت کێـشەکانی عیـراق بە زوویـی چارەبکات و بەکەمترین نرخەوە لەعیـراق دەربچێـت. هەمیـشە لەنـاو ئەم ئاڕاستانەدا پێکدادان دەقەومـان و لای ئەمریکـاو تـوخمە پێکهێنەرەکـانی ئەم زۆرانبـازییە، کـورد ئەڵـقە لاوازەکە بـوو، یـان وەک ئەڵـقە لاوازەکە

تەماشا دەکرا، تەنانەت ئەگەر خۆشی رازی نەبایە، کورد وەک خاڵی گوشار لەسەرکردن جێ تەماعی هەموو لایەنەکان بوو، بۆ نموونە:

-کە تورکیا ویستی رێی پرۆسەی رزگاری عیراق بدات مەرجی ئەوەبوو رێی پێبدەن پێشمەرگەی کوردستان چەکبکات و کورد نەچێتە کەرکوکەوە.

لەو کۆبوونەوە کتوپڕانەی پێش ماوەیەک لە پرۆسەی رزگاری، لە ئەنقەرە کران، ئەمریکا، کە بەحیساب کورد بە هاوپەیمانی خۆی دەزانێت لە شەڕی دژە تیرۆردا، کەمترین هەڵوێستی لایەنگری کوردی لەخۆی نیشان نەدا، خواو راستان کردی تورکیا خۆی لە وەرچەرخانێکی سایکۆلۆژیی و فەرهەنگی و سیاسی گەورەدا بوو لەسایەی حوکمی تازە بابەتی دادو گەشەپێداندا، کە هەڵبژاردنی ساڵی 2002 بردبوۆوە. پەرلەمانی تورکیا لە بندەستی دادو گشەپێداندا بوو، بۆیە بڕیاریدا رێگە بە هێزە ئامادەبووەکانی ئەمریکا نەدات لەئەنجەرلیکەوە قۆڵی شەڕی (باکووری عیراق) بەڕێوەببەن، هێزەکانی ئەمریکا کە بەنیازبوون لەتورکیاوە بێنە ناو کوردستان و لەوێوە شەڕی بەرەی کەرکوک و تکریت بەرپا بکەن، هەر لەوێ مانەوە و نەیانتوانی بێن. میڤل، بەرپرسی سەربازی و دیفاکتۆی ئەمریکا لەکەرکوک، لەسەر پاپۆری ئامادەی ئەمریکا بوو لەتورکیا کە بەتەمابوو بێتە کوردستانەوە. لەبەر هەندێ تورکمانەکانی بەرەی تورکمانی، لەدوو ساڵی 2003و 2004، دەنگۆی ئەوەیان بڵاوکردەوە گوایە میڤل دژی تورکمانە، چونکە لەسەر ئەو پاپۆرە بوو کە تورکیا نەیهێشت بێتە ناو وڵاتەوە، بۆیە قینی لەتورکمان هەڵساوە!

رێک لەو هەلومەرجەدا کە هەستی بە جۆرێک لە هەژموونی کورد لە کەرکوک وکوردستان وعیراق دەکرد، تورکیا ویستی جارێکی تر

تێهەڵچێتەوە، چونکە دوای پرۆسەی رزگاری، بەماوەیەکی کەم، ئەمریکا بۆ ئەوەی راستەوخۆ هێزەکانی تووشی پێکدادان نەیەت لەگەڵ عیراقییە موسڵمانەکاندا، بیری لەوە کردەوە هێزی پاکستانی، یان هێزی کۆمکاری عەرەبی، یان هێزی تورکیا بێنە هەندێک شوێنی عیراقەوە. تورکیا لەسەرپێ بوو بۆ ئەم پێشنیازە، ئەم وڵاتە ئەگەرچی کەمترین ئەزێتی بە شەڕی رزگاری عیراقەوە نەکێشابوو، بە نیازبوو لەخوتوخۆڕایی دەسکەوت بچنێتەوە، ئەمریکا خەریک بوو لەم پرۆسەیەش کەمترین بەرژەوەندیی کوردە "هاوپەیمانەکانی" رەچاو نەکات. هیوای بەوەبوو تورکیا بێتە ناو عیراقەوەو بەشێک لەئەرکەکەی سەرشانی ئەو جێبەجێبکات. لەهەمان کاتیشدا ئەمە ببێتە بیانوویەک تا زۆر ناچاری کورد نەبێت. ئەو کوردەی لەدیدی ئەمەریکاو هاوپەیمانە کۆنەکانییەوە بنمێچێکی بەرزی داخوازی هەیە لە دەوروبەرێکی ئەوتۆدا کە زۆر کەیفی بەکورد نایەت.

عیراقییەکان، کە تورکیاو ئوردون و پاکستان و دەر و دراوسێکانیان بە دۆستی رژێمی سەددام دەزانی، رازی نەبوون هێزی بێگانە، جگە لەوەی ئەمریکاو بەریتانیا کە تا ئەو وەختە وەک هێزی رزگارکەر سەیر دەکران، بێتە ناو وڵاتەکەیانەوە. ئیتر تورکیا نەهات و ئەم دەرکەوتە بووە مایەی پتەوبوونی پێگەی کورد لە عیراقدا.

لێرەوە دەزانین ئەمریکا هەمیشە ئامادەبوو کورد بە هاوپەیمانێکی بەهێزتر بگۆڕێتەوە، بەڵام بۆی هەڵنەدەکەوت. لە نموونەی ماجەرای تورکیادا جاری یەکەم تورکیا خۆی نەهات، دەنا ئەمریکا پێی خۆشبوو وبگرە بەمەرجەکانی تورکیاش رازیبوو، جاری دووەمیش ئەمریکاو تورکیا ئامادەبوون، بەڵام عیراقییەکان قایل نەبوون. جا توخودا لەم نموونەیەدا

هەق نییە ناوی ئەو هاوپەیمانێتییە (کوردییە – ئەمریکییە) بنێین هاوپەیمانێتی دیفاکتۆ؟.

ئەمریکا لەم رەفتارانەیدا وەک دەقە شیعرییەکەی نالی رەفتاری کرد کە لە باسی بێوەفایی وبێباری حەبیبەدا دەڵێ: لەگەڵ من چەند مەغرورەو لەکن خەڵک چەند مەجبورە.

*لەناو عیراقدا دوو هاوپەیمانی ئەمریکا هەبوون لە پرۆسەی رزگاریدا، کوردو شیعە. کورد زەواجی خۆی و ئەمریکای پێ زەواجێکی کاسۆلیکی بوو، شیعەش وەک زەواجی موتعە لەمەسەلەکەی دەڕوانی، کوردی حەنەفی کە پەڕگیرترین جۆرەکانی سونیگەرێتی و پابەندبوونە بە ئەحکامی ئیسلامەوە، زوو بەزوو ئەوەی لەبیرچوەوە کە ئەمریکای کیسنجەر بە کوردی شۆڕشی ئەیلولی کرد. هەردوو ئاراستە سەرەکییەکەی ناو کوردایەتی لە کوردستانی باشوور، یەکێتی و پارتی، پشتبەستوو بەو هەلومەرجەی کە سیاسەتی عیراقی و سیاسەتی ئیقلیمی دەوڵەتە داگیرکەرەکان، جگە لەئەنفال و کوشتار، هیچیان پێ نییە بۆ کورد. سەرکردایەتی کورد لەم برگە زەمەنییەی دووەم جاری هاتنەکەی رۆژئاوا بۆ کوردستان وعیراقدا (دوای یەکەمجارەکەی ئینگلیز)، بڕیاریدا بەدڵ و بەگیان لەگەڵ ئەمریکا بێت. تەنانەت ئاراستەی دووەم، پارتی، کە لەسەرخۆیە لەبڕیاردان و بەر لە هەموو کەسێک غەدری کیسنجەر بە غەدر لەپارتی و بارزانی دەناسێنرێت.. ئەویش زوو بەزوو دۆخی دوودڵی بەجێهێشت و لەتەرازووی داگیرکەری عیراقی و داگیرکەری ئەمریکا وەک (اهون الشرين)، ئەمریکای هەڵبژارد وەک دووبارەکردنەوەی نەریتی سیاسیی کورد کە داگیرکەری نێودەوڵەتی بەرەحمترن لەگەڵ کورددا تا داگیرکەری ئیقلیمی.

بەپێچەوانەشەوە، شیعە هەر وەختێک ئارەزووی بکردایە هاوپەیمانی ئەمریکاو هەر کاتێکیش گوشاری لەسەربوایە ئێرانی وەک قووڵایی ستراتیژیی دەخستەگەڕ، ستراتیژی شیعە بەمشێوەیەبوو: ئەمریکا بەکار بێنێت بۆ رەتکردنەوەی گوشاری ناوخۆیی سوننەی عیراق کە دژی تەگبیرە سیاسییەکانی عیراقی دوای رووخانی سەددام بوون، لەهەمان کاتدا متمانەیان بە دەست بێنێت لە هەڵمەتی لابردنی گوشاری سوننەی عەرەبی دەوروبەردا، لەولاتریشەوە ئێران بخاتەگەڕ لەرێی بەرپەرچدانەوەی بەرنامەی ئەمریکا بۆ بیناکردنی دیموکراسییەکی نیمچە لیبراڵ کە سەرەنجام ڕاستە ئەو دیموکراسییە لێبراڵییە بەدەست شیعەوە ئەمەش پێچەوانەی خواستی شیعەگرێتییە دەبێت، بەڵام سوننەو شیعە لیبراڵەکانیش دەتوانن رۆڵی تێدا بگێڕین.

شیعە قووڵایی دینی ئێرانی دژی شیعەی عەلمانی و سوننەی میانڕەو بەکار دەهێنا، کوردیشی دەکردە هاوپەیمانی خۆی بۆ ئەوەی هەردوولا لەهەمبەر سوننەدا ببنە بەربەستی هەڵگێڕانەوەی حوکم. بۆ رامکردنی ویستی کوردیش لە کۆنترۆڵکردنی کەرکوک و شەراکەت لەعیراقدا، ئەمریکای بۆ گوشار خستنەسەر کورد بەکار دەهێنا.

بەمجۆرە ستراتیژیی شیعە هەر رۆژەی لەباخەڵی ستراتیژێکی دژ بەویتر دەخەوت و بابەتەکە بە فیعلی لای وان تەکتیک زەواجێکی موتعە بوو بۆ بەدیهاتنی خەونێکی پێچەوانەی ئەو خەونەی ئەمریکا هەیبوو لە هاوپەیمانێتیکردن لەگەڵ شیعەو کورددا.

شیعەی تەقلیدی زوو نیەتە خراپەکانی خۆی دەرخست، لەگەرمەی گفتوگۆ لەسەر یاسای ئیدارەی دەوڵەت، پێنج نوێنەرەکەی شیعە بەنابەدڵییەوە ئیمزای ئەو گرێبەستە قانوونییەیان کرد. بەتایبەتیش، بەرێکەوت!، تەحەفوزیان نیشاندا لەبەرامبەر هەموو ئەو بڕگانەی

ناسنامەی نەتەوەیی کوردیان لە ناو ئەو گرێبەستە عیراقییە دەردەخست کە دواتر بووە هەوێنی دەستووری بەردەوامی وڵاتیش. پێش ئەوەش گفتوگۆو هاتووچۆکانی کوردو نوێنەرایەتی ئەمریکا لەعیراق، بەتایبەتیش هامشۆکانی حاکمی مەدەنی پۆل بریمەر، گەیشتبووە ئاستێکی چەقبەستووی وا کە خەریکبوو هەردوولا لێک هەڵشاخێن.

بیروڕای کورد ئەوەبوو کوردستانی نیمچە سەربەخۆی سەردەمی سەددام حسێن، بۆئەوەی دوای نەمانی سەددام تێکەڵ بەعیراق ببێتەوەو عیراقی تازەش، بەزاراوەی رێککەوتنی نیفاشای نێوان سوودانییەکان، (کەمەندکێش) بێت، پێویستە دەسکەوتی کورد زۆرتر بێت لەوەی کە ئێستا هەیە، نەک کەمتربێت (مەبەست ئەو دەستکەوتانەیە کە کوردستان لە راپەرینەوە تا روخانی یەکجارەکی سەددام کەڵەکەی کردبوو). کورد رای وابوو دەبێ بەشێوەیەکی چاکتر دۆسییەی ناوچە تازە رزگارکراوەکانی دوای 2003/4/10 ئیدارە بکرێت. ڕاستە کاتی ئەوە نەبوو وەرگۆڕانێکی رادیکاڵی لەکەرکوک ببێتە مایەی تەنگژە، بەڵام ئەو سیاسەتەش خراپە کە گورگ ومەڕی پێکەوە لەیەک گۆڕەپاندا ڕاگرتووە ودەڵێ رابردوو بە تەواوی لەبیر بکەن (وەکو خانم رایس لەسەردانی کەرکوکدا دەیویست مێژوو لە بیر بکرێت). هەروەها کورد دەیویست عیراق فیدراڵییەکی ئەوتۆ بێت کە بتوانێت یەکێتییەکی نەتەوەیی و جوگرافی بۆ کوردستان دابین بکات.

بیروڕای کورد ئەوەبوو کە کوردستان هەرێمێکی فیدراڵ بێت لەعیراق و ئەو دوای ناوچەکانی تر بەدڵی عیراقییەکان ئیدارە بدرێت. ئەگەر دەخوازن ببنە دوو هەرێمی شیعی وسوننی، ببنە سێ، یان شەش، یاخود خۆیان چۆنی بە چاک دەزانن با وای لێبکەن. هەرچەندە بەڕای من فیدرالییەکی کوردستانیی بۆ دانەیەکی عەرەبستانی هیچ

یەکسانییەکی دابین نەدەکرد. چونکە تاک فیدرالی کوردستان لای عەرەبی عیراق وا شرۆڤە دەکرا حکومەتی بەغدا، جا مەرکەزی بێ یان ئیتحادی، هەر بەدەست خۆیانەوە بێت. کەچی تێزی پۆڵ بریمەری کورت بین و لووتبەرز لەوە کۆنەپەرستانەتر بوو کە لە نوێنەرێکی ئەمەریکای فیدرالی زەبەلاح چاوەڕێدەکرا، تێزی وی تەنهاو تەنها خۆی لەفیدراڵییەکی ئیداری پەرپووتدا قەتیس کردبوو، شتێک کە هیچی تیا بەسەرنەبوو بۆ کورد.

سەیر لەوەدابوو وەختێک موجادەلە لەسەر ئەوە دروست دەبوو ئەمە زۆر کەمترە لەو دەسکەوتانەی کورد لەساڵانی (1991-2003) کەڵەکەی کردبوو. ئەم بلیمەتە هەڵتۆقیووە کە لە ئینگلیزی ساحبی دەورانی عیراقی پادشایی دڵرەقتر بوو بەرامبەر بە کوردستان، ئەم حاکیمە مەدەنییەی گوایە پسپۆرە لە تیرۆر و بۆ ماوەی ساڵێکی لە عیراق (ناوی کتێبەکەشی هەر وایە) بە گرێبەستی مانگانە ئیشی بۆ سەرۆک بوش دەکرد، دەیگوت: کوردەکان! بزانن ئەوی هەشتانە بەرهەمی پارێزگاری ئەمەریکایە ئەو دەمەی لە دەستدرێژی سەددام حسین دەیپاراستن و توانیتان هەرێمێک دروست بکەن).

بێگومان ئەم قسەیە لە ڕێرەوێکی سنووردار و تا ئەو ڕێوشوێنەی بریمەر بۆ نیازێکی پڕۆ عەرەبی کەڵکی، ڕاست و دروستە، ئەوی لە نێوان بەهاری 1991-تا بەهاری 2003 بۆ کورد فەراهەم بوو، بەرهەمی چەکوشی ئامادە و پرۆسەی پرۆڤایت کۆمفۆرت بوو. کورد خۆی ئەو واقیعەی دەزانی و پێویستی بەوە نەبوو بریمەر بەچاویدا بداتەوە. ئەوی بریمەر وتی و کردی دەبوایە دوو سێ پرسیاری دیکە بەدوای خۆیدا بهێنێت:

یەکەم: پرســیارێکیان ڕەهەنــدێکی مێژوویــی هەیە، ئەی ئەوە چــی هەڵومەرجێکی داگیرکاریی وئیستعماری بوو وایکرد وڵاتی کوردستان داگیربکرێت و ئەم بەشەی بریمەر چەلەحانێی لەسەر دەکرد، کەرکوک وناوچە دابڕاوەکان، بدرێتە عیراق تا بەغدا هەشتا ساڵ تەعریب و تەرحیل و کیمیاباران و ئەنفالی تێدا بکات بەجۆرێک کورد دواجار سوپاسگوزاریی بریمەر و سەدان فەرمانبەری بێ بەهرەی ئیدارەی مەدەنی لە بەغدا و دەیان ئەفسەری پلە نزمی ئەمریکا بێت چونکە ڕۆڵیان لە ڕامالینی هێزی وەحشە گەورەکەی بەعس، سەددامدا، هەبووە.

دووەم: ئەگەر ئەم منەتە بەسەر کورددا دەکەن ئەی ئەوەی شیعە بەدەستیهێنا بەرهەمی کێ بوو، بەرهەمی ئەمریکا یان هی زنجیر لەخۆدانی موقتەدا بوو؟ کە وایە ئەی بۆچی پۆل بریمەر ئەو دەسکەوتانەی ئەمەریکا لە پرۆسەی رزگاری عیراقدا بۆ شیعەی هێنا، بەچاوی شیعەی نەدایەوەو ئەوانیشی منەتبار نەکرد.

سێیەم: ئەی بۆ بریمەرو فەرمانبەرەکانی ببوونە "پارێزەری شەیتان" بۆ سوننەی عەرەب، داخۆ دەسکەوتەکانی سوونە لە دوای کەوتنی سەددامەوە بەرهەمی خەباتی خۆیان بوو؟

چوارەم: ئەگەر دەسکەوتی کوردستان، لە ڕاپەرین تا کەوتنی بەعس، بەرهەمی ئەمەریکایە، ئەی خێرە بریمەر وەک نوێنەری ئەمەریکا لە عیراق دەیوست ئەو دەسکەوتانە بە هەدەر بدا و بەنرخێکی هەرزان بە سوننە وشیعەیان بفرۆشێتەوە؟ ئەی خێرە بریمەر، کە بەلانی کەمەوە خۆی لە ئاستی شەخسییدا بەشداری لەو دەسکەوتە ئەمەریکییە کوردییەدا نەبووە کە تیمی چەکوشی ئامادە وکۆلۆنێل ناب و گارنەر ودەیڤید وێلش و دەیان کەسی بەسەبری کوردستانیی وئەمەریکایی

چاندویانە، خێرە بریمەر باکی نەبوو بە تاقە تاقیکردنەوەی سەرکەوتووی ئەمەریکـا لەعیـراق وبگـرە رۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت وزۆر دەڤەری دونیـای سـێیەم و دەیوسـت لەم سـەر زەمیـنەی خەڵـکەکەی گوڵیـان دەدایە سـەربازانی مـارینز، هەمـان وێـنەی سـەلبی لەسـەر وڵاتەکەی تـۆخ بکاتەوە؟

ئەوی مارێنزەکانی ئەمریکـا لـە رزگـاری عیـراق بـەخـوێن بـەدەسـتیان هێنا، فەرمانبەرە بێ بەهرەکان بێ کەمترین ئارەق ڕشتنیش دەیانوویست بەهەدەری بدەن.

جا هەر لە دۆخی بیرکردنەوەیەکی بێ باکانەی کەسانی وەکـو بـریمەر بوو کە ئەمەریکا زیاتر و زیاتر دەستەودامێنی شیعە وسوونە بـوو و دوور لە چاوی تاکە هاوپەیمانەکەی، کوردستان، لە هەوڵی رازیکردنیانـدا بـوو. لەو لاشەوە شیعە زەواجی موتعەی خۆی لەگەڵ ئەمریکـا بە نـۆرە دەبـرد بەڕێوە:

لەوەختێکدا لەبەغـدا هاواریـان بـوو بـۆ دەرکردنـی گـوایە (داگیـرکەر) لەعیراقدا، لەرێی خۆپیشاندانەکانی رەوتی سەدر ولەرێـی خیتـابی گلەیـی حزبی دەعوە و دەعوە لێ جیابۆکانی، لەولاوە، لەسەر ئاستی سیاسەتـی ڕەسمیدا عەبدولعەزیز ئەلحەکیم سـەرۆکی ئەنجـومەنی بـاڵای ئیـسلامی لە عیراق،لە سەردانی کۆشـکی سـپیدا داوای لە سـەرۆک بـوش کـرد: تکـایە دەستبەردارمان مەبە! سـەرۆک بوشـیش، کە قەیـسەری زەمـانی خـۆی و سوارچاکی نەبەردی رزگاری عیراق بوو، وەک جوامێرێـک بڕیاریـدا پـشتی شیعە بەر نەدا مادام هانایان بۆ ئەو هێناوە، بەڵام لە سەر حسابی کـێ؟ دیـارنییە بـوش بڕیـاری دابێـت کە ئەو پـشتیوانییە لەسـەر حـسابی کـێ بێـت؟ بەڵام نـوێنەرایەتی ئەمریکـا لەعیـراق، هەر لەحـاکمی مەدەنـی تـا سـەفارەت، تـا نـوێنەرایەتی سوپاکەشـیان، کە جاربەجـار چـالاکی

سیاسییشان هەیە، لەوەدەچوو بڕیاریان دابێت ئەو پاڵپشتییەی شیعە لەسەر حیسابی کورد بێت.

*وەختێک ئەمریکا ئارەزووی کرد سوننە بێنێتە سەر هێڵی پرۆسەی سیاسی عیراق، دیسانەوە دەریخست کە پێویستی بەکوردە، لەدوو رووەوە: رووی یەکەم: کورد بەسەنگی خۆی یارمەتی بدات سوننە قەناعەت بکەن بێنە ناو ناوەندەکەوە، رووی دووەم: بەشێک لە مافەکانی سوننە لەڕێی کوردەوە جێبەجێبکات، واتە دیسانەوە کوردی هاوپەیمان وەک باخچەی پشتەوەی نفوزی ئەمریکا سەیر بکرێت.

کورد بۆ دروستکردنی تۆزێک گوشار لەسەر شیعەو دەرخستنی توانای خۆی لەقەناعەتپێکردنی سوننە تا ئەمریکا باوەڕ بەقودرەتمەندی فاکتەری کوردی بکات، کۆششێکی بەرچاوی نواند لەگەڵ سوننەدا، ئەمەش تا رادەیەک گوشاری شیعەی لەسەر کورد کەمکردەوە، چونکە شیعە زۆر لەدێوەزمەی کەمبوونەی دەستڕۆیشتوویی خۆی دەترسا، زۆر لەدووبارە هاتنەوە کایەی سوننە دەترسا، بۆیە لەسەرێکەوە بەلای کورددا بایدایەوە، چونکە لەمەسجە کوردییەکە گەیشت، لەسەرێکی تریشەوە ئەمریکاش زانی کوردە هاوپەیمانەکەی کاریگەرەو هی ئەوەنییە بە ئاسانی دەستبەرداری بێت.

بەڵام ئازیزان ئەمە تەنها بۆ خولێک بوو، چونکە پاش ماوەیەکی تر دیسانەوە ئەمریکای براگماتی ئامادەبوو لەسەر حسابی کورد پێشکەوتنێک تۆمار بکات. ئەمریکا (تێگەیشتنی) خۆی بۆ ترسی سوننە لەهەمبەر فراوانبوونی نفوزی کورد لەناوچە دابڕاوەکانیش نیشاندا. بەمجۆرە سوننە، کە بەهاوکاری کورد هاتنەوە کایەکە، یەکەم بەریەککەوتنیان لەگەڵ داواکانی کورد بوو، جگە لەبەریەککەوتنە جەوهەرییە بەردەوامەکەیان لەگەڵ شیعە. ئەمریکاش کە بەهاوکاری کورد

توانی سوننه بێنێته ناو پرۆسەی سیاسییەوە، لەپێناو پتەوکردنی شوێنپێی سوننه لەناو ئەو پرۆسەیەدا، ئامادەبوو تەنانەت لەبەشی کوردیش بخوات، چونکه شیعه بەدەست و ددان دەستبەرداری ئەو بەشه نەدەبوو که لەهێکراو بەڤیاگرای وزەبەخشی ئەمریکا بەدەستیهێنابوو.

ڕاستێکەی ئەمریکا هیچی پێنەدەکرا لەبەرامبەر دەستوچنگی توند وجیڕی شیعەداو دەترسا زیاتر لەوە پێی لێدابگرن و پتر لەوەی هەیە، فاکتەری ئێرانی بێننه ناو دۆسییەی عیراقەوە. هەروەها نەشیدەویست خۆی بەلاواز نیشان بدات بەرامبەر بەدەوڵەته عەرەبییه سوننییەکان که واشنتۆن هەزار بەڵێنی زەردو سووری پێدابوون به مەرجێک سوننەی عیراق بێته ناو پرۆسەی سیاسییەوەو ئەوانیش دەستبەرداری دنەدانی تیرۆر بن لەعیراقدا.

دیسانەوە کورد تووشی گوشاری ئەمریکا بوونەوە. که چەند ساڵه به پینەو پەرۆش بێت فاکتەری کوردی لەبەرامبەر ئەو گوشارەی ئەمریکا خۆی ڕاگرتبوو، لێرە ئەو پێشدەکەوێ و لەشوێنێکی تر ئەمریکاو، لەجێگەییەکی تر لەگەمەکه یەکسان دەردەچن. تەنانەت تا ئێستاش ئەو گوشارە بەردەوامە که کورد ناچار بکەن دستبەرداری پۆستی سەرکۆمار بێت بۆ سوننه تاوەکو تەنگژەی سەرۆک وەزیرانی پێ چارەسەر دەبێت، هەروەها ئەو گوشارە لەپرسی نوسینەوەی دەستووریشدا دیسانەوە هەستیپێکرا که سوننه پاڵیان به ئەمریکاوە نا بڕگەی دەستکاریکردنی دەستوور، ماددەی 142، بترنجێننه ناو ڕەشنووسی ئامادەکراو بۆ ڕاپرسییەوە، کەچی سەرەنجام ناوچه سوننییەکان لەدەنگداندا دەنگیان لەدژی دەستوورەکەدا و ویستیان لەڕاپرسیدا بیخەن.

ئامانجی یەکەمی ساڵح موتڵەگ و خەڵەف عەلیان و هەموو نوێنەرایەتی ناسیونالیستی سوننه، پارێزگاریکردن بوو لەعروبەی عیراق،

هـیچ نەبێ لەقۆنـاغی یەکەمـدا بـۆئەوەی عـروبەی عیـراق لەدەسـتووردا جێگیربکەن.

ئامانجی دووەمیـان: لابردنـی دەسترۆیـشتوویی شـیعە بـوو، لەبەرئەوە پـێش ئەوەی تووشـی بەر یەککەوتـن بـن لەگەڵ شـیعە، تووشـی بەر یەککەوتن دەبوون لەگەڵ کورددا، چونکە عروبەی عیراق بۆ شیعە گرفـت نەبوو، شیعە ئەگەرچـی بـۆ عـروبەی عیـراق تێنەدەکۆشـا، بەڵام دژیشی نەبوو، بەتایبەتی ئەگەر شەڕکردن لەسەر ناسنامەی عیراق ببێـتە مـایەی نـاکۆکی لەنێـوان کـورد سـوننە وەک دوو نەیـاری شـیعە لەسـتراتیژیی کۆتـایی شـیعەدا کە سـتراتیژیی هەیـمەنە بـوو بەسـەر تەواوی عیراقـدا. لەکاتێکدا ستراتیژیی کـورد شـەراکەت بـوو لەگەڵ زامنکردنـی تەمـامێتی خاکی کوردستان لەچوارچێوەی عیراقێکی فیدراڵدا.

سوننەی قیت بۆوە بەدەست لەپشدانی ئەمریکـاو قبـوڵکردنی ناچـاری کوردو چاودێری دوور بەدووری شیعە، زوو بەزوویـی تووشـی پێکهەڵپـژان بوو: لەنـاو شـەقام لەسـەر دەسکەوت و پاکتـاوکران تووشـی شـەڕ هـات لەگەڵ شیعە، لەسـەر ئامـانجە سـتراتیژییەکانی ئاینـدەی عیـراق تووشـی شەڕ هات لەگەڵ کورد. بۆیە لە لوتکەی بێدەرەتانی و بـێ دەسـەڵاتیاندا، لەوەختێکدا هێشتا هیچیان بەدەست نەهێنابوو، موتڵەگ و علیان لـەگـەڵ چەند کەسێکی تر، کرابوونە نوێنەرایەتی دیفاکتۆی سوننەی توندڕەو.

لەبیرمە ساڵ ساڵی 2005بوو کە مشتومڕبوو لەسـەر دەسـتوور، ئـەم جووتــە داوایــان لەنــوێنەرایەتی کــورد دەکــرد دەســتبەرداری مــافە بەدەســتهاتووەکانیان بــن. ئەوان لەدانیــشتنێکی نــوێنەرایەتی کــورد لەگەڵیــان، کە بەنــدە وەکــو شــاهیدێکی دیفــاکتۆ ئامــادەیبووم، وا لەدسـکەوتەکانی کوردیـان دەڕوانـی کە دەسـکەوتی حەرامـن و بەهـۆی هاتنی ئەمریکاوە بەدەستهاتوون، بۆیە داوایـان دەکـرد کـورد ئەو حەرامە

بـداتەوە، لە کاتێکـدا ئەو دەسـکەوتانە زۆر لەوە کەمتربـوون کە چـاوی تەماعی ئەوانیش دیقەتی بداتێ، هەروەها ئەو دەسکەوتانە کەمترین مافی کوردن. چونکە کورد لەسیاسەتکردن و بشداریکردنیان لەم هەموو بێـنەو بەردەیە بـــۆ ئەوەیـــانە ئەو دەســـکەوتانە گەشـــە پێبـــدەن، نەک دەستبەرداریان بن.

هەروەها شەڕی دەستەویەخەی کورد لەگەڵ بریمەر، ئەخزەر ئیراهیمی نـوێنەری نەتەوە یەکگرتووەکـان و هەمـوو ئەوانەی بیریـان لەعیراقێکـی یەکڕەنگ دەکردەوە، گەواهی ئەوەیە ئەم دەسکەوتە کەمانەش کە سوننە بە زۆری دەزانێـت، لەخـۆڕا بەدەسـتنەهاتوون و جیهـادێکی زۆریـان بـۆ کراوە، نەک حەرام بن!

ئەم پێداچوونەوە (مێژووییە) بە حەوت ساڵی رابردوودا بۆ ئەوە نیـیە کورد لەشێوەی قوربانییەکی بێدەسـەڵات نیـشانبدەین، بەڵـکو بـۆ ئەوەیە نزیکایەتی لەگەڵ ئەو واقیعە دروست بکەین کە هاوکێشەی هاوپەیمـانێتی کـوردو ئەمریکـا لەناویـدا هەڵدەسـووڕا، زۆرکەس وەک عەرەبـی شـیعەو سـوننە وا دەزانـن ئەم هاوپەیمـانێتییە مـانگێکی هەنگـوینییە کە حەوت سـاڵی خایانـدووە، هەنـدێک کـوردی کـورتبینیش وا دەزانــن هەمــوو پەیوەنـدییەکە پەیوەنـدی تــابع و مەتبـوع بـووە. پەیوەنـدی کـوردی وابەستەو ئەمریکای چاوبەستە بووە.

دیـسانەوە، ئەو نمـوونە حەوت سـاڵییە دەریـدەخات رێـگەی کـورد، رێگەی ئەمریکاو رێگەی شیعەو سوننەش رێگەیەکی ئاوریـشمین نەبـووە، بەتـایبەتی رێـگەی کـورد کە لە هەمـووان زیـاتر قوربانیـداو لەهەمـووان کەمتر دەسکەوتی بەدەستهێناوە، ئایا ئەوە قەدەرێکە، یان بەشی کـوردە لەناو بەریەککەوتنی ئەم هەمـوو هێـزو بەرژەوەنـدییانەدا؟ هەر کامێکیـان بێـــت دەرئەنجـــامەکە هەر یەکـــێکە کە هێـــشتا کـــورد زۆری مـــاوە

بەدەستیبێنێت و هێشتا کەمیان پێداوە، ئەمریکاش کە زوو زوو قسەکەی بریمەر بەشێوەی نەرمتر دەڵێتەوە: (ئێمە نەبواین ئەو دەسکەوتانەشتان نەدەبوو) زۆر لە پلەی خوار هاوپەیمانێکی راستەقینە لەگەڵ کورددا مامەڵەی کردووە، ئەمەش نیشانەی کورتهێنانی سیاسەتی کوردی نییە لەچاو ئەوەی نیشانەیەکە بەوەی ئەمریکا زێڕی ناو زبڵی رۆژهەڵاتی نەدۆزیوەتەوە کە کوردو کوردستانەکەیەتی.

هەروەها گێڕانەوەی ئەم رێڕەوە بۆ بەستنەوەیەتی بە فاکتەری مێژوویی حزووری بێگانە لەهی بەریتانییەوە تا ئەوی ئەمەریکا.

وەختیش ئیتر بەسەر دەچێت و کوردیش دەبێ بڕیاری دابێت چیتر قەیرەی شەمەندۆفەری بەجێماوی هیچ فاکتەرو ئایدیۆلۆژیایەک نەبێت، بەتایبەتی فاکتەرێکی وەک ئەوەی ئەمریکا کە لەئەزموونی مامەڵەی پرسی کەرکوکدا لەجێی جێگیرکردنی مافی زەوتکراو، لاسار و چەوتەکانی پاداشت کرد، وەک لەم پارچەیەی دادێ دێینە سەری.

کەرکوک، ئەسڵی مەسەلەکەیە

بـــابەتی کەرکــوک لەبەر چەنــد رەهەنــدێکی جەوهەری کرۆکــی مەسـەلەی کوردسـتان، لەم بەشـەی نیشتمانی کـوردان، پێکـدێنێت. ڕەنــگە بەشــەکانی دیــکەش وەختێــک لە چارەســەری پرســەکەی ئەوێندەرێ نزیـک دەبـنەوە، ئەوانـیش کەرکوکێک ببێـتە گرێکـوێرەو هەروەها نیشانەی چارەسەر. بۆیە هەڵە نییە ئەگەر بڵێین کەرکـوک، ئەسڵی مەسەلەکەیە.

ئەمە وەک تایتڵێکی گشتی زۆرکەس دەیڵێنەوە، بەڵام پانتایی کرداری کــوردی و بــاوەڕی راگەیەنــراو زۆر لەوە فراوانتــرە کە درزی غەفــڵەت و پیلانی نەیارانی پێ سواخ بدرێت، زۆر لەوە فراوانترە خەیاڵـدانی کـورد و واقیعــی کەرکــوکی پــێ جــووت بکرێــت، هــۆی ئەمە زۆر ئاســانە کە بگێـڕدرێتەوە بـۆ سیاسـەتی رۆژی کـورد لەهەمـبەر پرسـی ئەو شـارەدا، بەڵام لە ڕاستیدا ئەمە شاشـییەکە لەبەر کـورتبینی، یـاخود بـۆ پاسـاوی کەموکوڕی خۆیی پەنای بۆ دەبرێت. کورتهێنانی کـورد لەچارەسـەری تـا ئێــستای مەســـەلەی کەرکوکــدا بە شــرۆڤەکارییەکی لەخۆکــۆڵکەرەوە سەرناگرێت. بەوەی سیاسەتی کوردی بیخاتە ئەستۆی فاکتەری ئیقلیمـی و نێودەوڵەتی، یـان هەنـدێک سیاسـەتبازی نـاو تەیفـی بـاوی سیاسـەتی کوردی بیخەنە ئەستۆی کەرکوکییەکـان لەسـەر بنچیـنەی شـارچێتییەکی شەرمهێنەر کە ناوەڕۆکەکەی بریتییە لە (شاری خۆمان رزگـارە، ئێـوەش شاری خۆتان رزگار بکەن). لەسـەر ریتمـی ئەو ئـایەتەی شـەرحی حـاڵی

لایەنگرە ترسنۆکەکانی پەیامبەر موسا دەکات (اذهب و ربک فقاتلا لوحدک انا ههنا قاعدون).

یاخود هەندێک لە کەرکوکییەکان چارەسەری مەسەلەی کەرکوک لە پێدانی ئیمتیازی پایەو ناونیشانی سیاسیی بەخۆیان، لێکدەدەنەوە. ئەمەش دیوی دووەمی هەمان دراوی ئەو تێروانینایە کە بەخوێن ساردییەوە وەک پرسی شارێک نەک پرسی نەتەوەیەک، کەرکوک دەڕوانێت.

بەدیوێکی تردا، لەناو عیراقییەکانیشدا کەسانێک هەن زۆر بەرووکەشانە سەیری ئەم مەسەلەیە دەکەن چ لەپێشنیازی چارەسەرو چ لەڕەفتاری رۆژانەیاندا. زۆر بەخەمساردییەوە لەموزاعەفاتی بێ چارە مانەوەی کەرکوک دەڕوانن. سیاسەتی رەسمی عیراقیش تەنها دەستی دەستی شک دەبات، وەک سیاسەتێکی پەسەندکراو لە بەردەم پێداگری کورددا. دەڵێن بەڵکو خوایە رۆژێک بێت هاوسەنگی هێز وا تێکوپێک بدرێت کورد نەتوانێت ئەوەندە باسی دۆزی کەرکوک بکات. ئەم تێروانینە پتر پشت بە هێز وگوشار وبە دیفاکتۆکردنی داگیرکاری دەبەستێت. تێروانینێکە ڕەهەندی رەوایی مەسەلەکە رەچاو ناکات و پەند لە رووداوەکانی مێژووی کەرکوک وکوردستان وعێراق وەرناگرێت. چونکە ئەو مێژووە پێمان دەڵێ عیراق چەند بە هێز بێت ناگاتەوە هێزی جەور وستەمی دەورانی بەعس و کوردیش چەند لاواز دەربکەوێت هەر ئەوەندە دەستبەرداری مافە ڕەواکانی دەبێت کە جارانی ئەنفال وتەعریب دەستبەرداری بوو.

نها دەستەیەک لە دیموکراتخوازە عیراقییەکان وادەزانن پشتگیریان لە دیموکراسی و لە قەوارەی هەرێمی کوردستان بەسە تاپێیان بگوترێت دۆست و لایەنگری کورد. جارێکیان، ساڵی 2008 لەبەغدا لە دیداری

دوو سێ روناکبیری عیراقدا بە ئامادەبوونی چەند روناکبیرێکی عەرەبی کەیەکیان حازم ساغیە بوو، گفتوگۆمان، یان ڕاستتر بڵێم مشتومڕمان بوو لەسەر کەرکوک. یەکێکیان گوتی: ئێمە تائەو شوێنە دۆستی کوردین کە تەنانەت هەرێمی کوردستانمان خۆشدەوێت و قبوڵە، بەڵام بەڕاستی کەرکوک دەبێ بە دیقەتەوە بیری لێ بکەینەوە. منیش وتم مەسەلەی کورد ئەوەندە گەشەی کردووە شۆڤێنیترین عەرەب دانی پێدا دەنێت و هەرێمی کوردستانیان پێ قووت دەدرێت. لەتورکیا ئەگەر تورکێک بیەوێ دەریخات دیموکراتخوازە ئەوەندە بەسە پشتگیری مەسەلەی کورد بکات، بەڵام ئەگەر عەرەبێکی عیراق بیەوێ پشتیوانی لە مەسەلەی کورد نیشان بدات دەبێ پشتیوانی کوردستانێتی کەرکوک بێت، چونکە تازە مەسەلەی هەرێمی کوردستان لەسەر ئێوە پەکی ناکەوێت مەسەلەی کەرکوک ڕای ئێوەی گەرەکە. حازم ساغیە گوتی: ئەم برا کوردە ڕاست دەکات.

ئێ ئەمە ڕای ڕووناکبیرێکی لوبنانی بوو دەنا عیراقییە کەهەر نەیسەلماند. کە ئەمەم بۆ ڕووناکبیرێکی عیراقی تر گێڕایەوە وتی: نامەوێ قسە لەسەر کەرکوک بکەم. منیش وتم مارکس دەڵێ: ئەگەر بتەوێت بزانی پیاوێک تا چەند پێشکەوتخوازە لێی بپرسن ڕات لەسەر مەسەلەی ژنان چییە؟ زەحمەت نەبێ ئەی دیموکراتخواز ڕای بەڕێزت لەسەر کەرکوک چییە؟!

سیاسەتی نێودەوڵەتی و میدیا رۆژانەییەکان (هەقی خۆیانە) وەک بابەتێکی قازانجی میدیایی سەیری دەرهاویشتەکانی کەرکوک بکەن! ئەوانیش بۆ تیفتەو بەهاراتی بابەتە رۆژنامەوانییەکانیان، هاوشێوەی گروپی قەیرانی نێودەوڵەتی، دەستەواژەی بەرمیلە بارووتەکە بەکاردێنن، رەنگە ئەمە بۆ ترساندنی کورد بێت لەپەرچەکرداری ئیقلیمی و نێودەوڵەتی کە دوای ئەو رەوشە دراماتیکییەی لەسەرتاسەری عیراقدا

قەوما، تـاقەتی ئەوەی نەمـاوە هـیچ بەرمـیلە باروتێـک بـۆ رێکـکەوت و سپرایزی سیاسەتی هەڵبەزو دابەز بە جێبهێڵێت.

بـێ ئاگـا لەوەی ناوهێنـانی مەترسـییەک بـێ قـوڵ هەڵمـاڵین لەڕێـی راماڵینیـدا دانپیانـانێکی بـێ جێـیە کە لە ئاقیبەتـدا راسـتگۆیی زامـدار دەکات و ناشتوانێت لەجێی وی درۆیەکی شاخدار جێگیـر بکـات. چـونکە یـانی چـی دان بەمەترسـیی تەقینەوەیەکـدا بنێیـت ونەچـی حەشـوەی تەقینەوەکە پوچەڵ بکەیتەوە؟ ئەمە وەک ئەوە وایە ئامۆژگـاری کەسـێک بکەیـت کە وا نەکـات دەنـا وای لـێ دێـت. کە ئەمە هەڕەشـەیە نەک نەسیحەت!

زۆر وتـراوە لەسـەر نەخـشە رێـی یاسـایی، لە مـاددەی 140، لەدەستووری وڵات. رەنـگە هـیچ شـتێک نەمابێـت نووسـەری کلـۆڵی ئەم بابەتە بیوروژێنێ و مـوزایەدەی پێوەبکـات، چـونکە لەبنەڕەتـدا نووسـین لەسەر بابەتی هەستیاریی کەرکـوک ئێسکگرانی بەدواوە دەبێـت. جـاران لای عەرەب و ئیقلیم ئێسکگران دەبوویت وەک لە دەستپێکی چەند کۆڕم لە وڵاتـانی ئیتالیـا وئـوردن ولوبنانـدا بە ئامـادەبووانی عەرەبـم دەگـوت، ئێستا لای کوردی خـۆییش وای لێهـاتووە، چونکـە دیـدگای هەر کەسـەو هەر گروپێـک بـۆ کەرکـوک پەیوەنـدی بەدیـدگای گـشتییانەوە هەیە بـۆ بەرژەوەندیی، بۆ ئەولەویاتی بەرژەوەندیی خۆیان و کوردو عیراق.

حەوت سـاڵ پـێش ئێـستا، پێـشنیازمکرد کە بە ڕێـی قـودس و فەلەستیندا نەڕۆیـن بـۆ پرسـی کەرکـوک، چـونکە ئەو دوو دەسـتەواژەی شارو نیشتمانی عەرەبییە لای میللەتانی عەرەب سـواو و قێـزەون بـوون. چـونکە بـابەتی فەلەسـتین بـۆتە بـابەتی مـوزایەدە لەنـاو سیاسـەتی عەرەبیـدا، بـۆتە ناونیـشانی چارەسـەر نەکردنـی هەمـوو کێـشەو ئیـستحقاقێکی سیاسـیی لە هەمـوو وڵاتێکـی عەرەبیـدا. دیموکراسـی و

گەشەپێدان نییە، لەبەر ئەولەویەتی کێشەی فەلەستین. نان و کەرامەت و کاسبی نییە، لەبەر ئەولەویەتی کێشەی فەلەستین وقودس.

بەدیوێکدا وەک کوردێکی نەتەوەیی کە بایەخی پێ داکوتینی هەرێمی کوردستان لەم قەوارە بەدەستهاتووە دەزانێت، داوام دەکرد فەلەستینی کورد، کەرکوک، نەبێتە باعیسی شێوانی ژیانی ئاسایی خەڵک لەجوگرافیای ئێستای هەرێمدا. بەدیوێکی تریشدا هیوام ئەوەبوو سیاسەتی ناوخۆیی هەرێم و میکانیزمی ململانێکانی ناو هەناوی کۆمەڵی کوردستان نە بەو غەفڵەتگیرییە بڕوات کە وا بزانێت پرسی کەرکوک پرسێکی دۆڕاوەو هی ئەوە نییە سیاسەتی کوردی لە هەرێم خۆی پێوە مەشغوڵ و سەرقاڵ بکات و بیکاتە بەشێکی ئەجێندای مامەڵەی خۆی، نە بەو ئاڕاستە چەوت و چەوێڵەش وازی بکات کە بابەتی کەرکوک بۆ موزایەدەو ململانێی سیاسی ناوخۆیی، لەسەر دەسکەوت و پارەو کورسی، بەکاربێنێت. حەیفێ کە کەرکوک لەجێی ناونیشانی داخوازیی رەوا، وابکەوێتەوە یان ئەو دۆسێی ناوخۆیی کوردستان بکاتە دەسکەلای خۆی، یان دۆسێی ناوخۆیی کوردستان کەرکوک بکاتە دەسکەلای خۆی. رێی راست ئەوەیە هەردوولا قەڵای پاڵپشتی یەکتری بن. لە تەنگژەو تەنگانەکاندا، دار عەسای دەستی یەکتری بن، نەک دەسکەلای دەستی یەکتری. ئێستا دەرئەنجامی سیاسەتێکی چەوت لەچەندین جومگەدا کەرکوکییەکان هەستدەکەن باسوخواسیان بۆتە قەمیسی عوسمان بۆ بەدەستهێنانی ئیمتیازو دەسکەوت. بەشێک لە شارەکانی هەرێمیش، بەتایبەتی پایتەختی سیاسەتی بزێو، سلێمانی، وا هەستدەکەن کەرکوک بۆتە بیانوو بۆ پەردە پۆشکردنی سیاسەتی چەوتی ناوخۆیی لەگەندەڵی و نادادپەروەریی. ئەمان پێیان وایە (کەرکوک) تایتڵی بابەتێکی تری جیاوازە لە تایتڵی رزگارکردنی و لکاندنەوەی بەکوردستانەوە. کەرکوک

لەخەیاڵدانی میللی ئەمڕۆی شاری سلێمانیدا بریتییە لە شاری گرفت کە هەڕەشە لەئارامی "دڕۆزنانە"ی سلێمانی و هەرێم دەکات (دڕۆزنانە لە رووی ستراتیژییەوە نەک لە رووی بە کەمگرتنی کۆششی پارێزگاری لە ئەمنیەت وتەناهی)، بریتییە لەناونیشانی هەڵپچڕینی دەسکەوت بۆ ئەم سیاسیی گەندەڵ و بۆ ئەم کارەکتەری بێ بەهرە کە نەخێری بۆ سلێمانی داوەتەوەو نەخێری بۆ کەرکوک و تێکڕای کوردستانیش هەیە. ئەمە واقیعەکەیە کە پێویستە نە نادیدەی بگرین و نە تەسلیمیشی بین وەک هەندێک یان تەسلیمی بوون یان بۆ سیاسەتی رۆژی خۆیان، دنەی ئەم تێڕوانینە هەڵەیە دەدەن.

جا وا نەبێ خەیاڵدانی بابای کەرکوکی لەوەی سلێمانی پێشکەوتووتر بێت. ئێمە باس لەدەردێکی کوردستانی دەکەین کە بە سەر شارو شارۆچکەکانی کوردستاندا دابەشبووەو پێویستی بە چارەسەری وردو لێزانانە هەیە، کە لە مامەڵەی سیاسییدا ئەو مەترسییانە رەچاو بکات و رێز لە خاوەنەکانی ئەو بۆچوونە "شارچێتییە" بگرێت بۆ دۆزینەوەی چارەسەرو لابردنی تەمی بەردەم سیاسەتی کوردستانیی. لەهەمان کاتیشدا سازش لەسەر بنەما سەرەکییەکانی کوردایەتی نەکات کە لە دوو توێی نوسراوەکانی ئەدەبیاتی کوردایەتیدا هاتووە. واتا لە هۆکارە بابەتییەکانی دەرکەوتنی بکۆڵێتەوە بێ ئەوەی سیاسەتی کوردایەتی بەسەر شار وناوچەکاندا پەرت بکات.

ئێمە لەباسی دۆسیەی کەرکوکدا، هیچ تێزێکی جیاواز لەوەی کوردایەتی لەسەر ئەو شارەو پرسەکەی هەیەتی شک نابەین. هیچ روانینێکی جیاوازمان نییە کە موزایەدەی پێبکەین بەسەر کەسەوە، بەڵام لەوانەیە لەڕێگا و نەخشەی کاری رۆژانەدا بتوانین بیری باوی

ناو سیاسەتی کوردستانی لە پرسی کەرکوکدا دەوڵەمەند بکەین، رەخنەی نەرم ونیان لەباسی کەرکوکدا رەخنە نییە لەسەر بنەماکان، بەڵکو رەخنەیە لەسەر شێوازی کار کە ئەمەش لایەنی کوردستانی، لایەنی عیراقی و لایەنی هەرێمایەتی و نێودەوڵەتیش دەگرێتەوە. چونکە سەرەنجام وردەکاریی کۆششی رۆژانە سیاسەت کەڵەکە دەکا و وەرگۆڕانێکی چۆنایەتی دروست دەکات.

مەترسیدارترین شتێک کە رووبەڕووی کێشە هەستیارەکانی وەکو کێشەی کەرکوک دەبێتەوە نوقومبوونیەتی لە سیاسەتی تەقلیدیدا، راهاتنە لەگەڵ جۆرێک لە رەفتارو هەڵسوکەوتی ئاسایی و رۆتینی کە لەوانەیە ئاسایی و نۆرماڵبوون بێت بۆ شوێنی نا هەستیارو بێ گرفت، بەڵام ئەم بژارە مایەی فەلاکەت و رەچەتەیەکە بۆ مەرگی لە ناکاوی کێشەکەو ئیفلیجبوونی هەموو لایەنە پێکناکۆکەکانی بەیار و نەیاریانەوە، ئەز ترسم لە بەرمیلە باروتەکە نییە، ترسم لەوەیە بەرمیلەکە ببێتە زبڵدانی چەند کێشەیەکی هەوکراو.

یانی کەرکوک لەجێی ئەوەی ببێتە قودسی جێی چاو تێبڕینی چەند ئاواتخوازێکی تینوو بەخوێنی سەری یەکتری، ببێتە غەزەییەکی تر.

ئەمڕۆ شارەکە پاڵێوراوە بۆئەم چارەنووسە، چونکە لە دۆخێکی سەیری موتارەکەدا دەژی، ئاڵوگۆڕی دەسەڵاتی تێدا نییە، چونکە هەڵبژاردنی تێدا قەدەغەیە، نە بەرپرسەکانی دەگۆڕێت، چونکە ئەمە تەنها لە دەسەڵاتی هەڵبژاردنێکی دیموکراسیدایە، نە خزمەتگوزاریی و لێپرسینەوە هەیە، چونکە نە بەغدا دەیەوێت و دەتوانێ لێپرسینەوە بکات و نە کوردستانیش دەسەڵاتی ئەوەی هەیە لەسەر ئەم مەسەلەیە بێتە جواب، سەرکردایەتی لۆکاڵی شارەکەش بێ دەسەڵاتێکی یاسایی و

سیاسییه كه ناتوانێ لەسەر بنەمای ستراتیژێكی دوور مەودا مامەڵە لەگەڵ كێشە رۆژانەییەكانی شارەكەدا بكات.

سیاسەتی تەقلیدی لەگەڵ دۆخی كەركوكدا، رێبازی ئەمریكاییەكانیش بوو. خەڵك وایزانی ئەمریكا بەو هەموو ئەدەبیاتە دەوڵەمەندەی خۆی لە ئیدارەدان و چارەسەری تەنگژەدا شتێكی جیاوازی پێیە لەوەی ئاسۆی بیركردنەوەی عیراقییەكانی لەسەر راهاتووە. كەچی ئەمریكا وەك ستراتیژ شتێكی كرد لەبابەت ئەوەی دەكرێ بە (پاداشتكردنی لاساری) ناو بنێین؛

ئەم دەستەواژەیە هی من نییە، هی ئەمریكییەكان خۆیانە و بەندە لێرەدا تەنها بەكەمێك دەستكارییەوە، تەوزیفم كردۆتەوە. وەختێك 11ی سێبتەمبەر قەوماو ئەمریكا بە دوای هاوپەیمانێتی و تۆڵەدا دەگەڕا، هەندێك ناوەندی عەرەبی قینی تاوانباری قاعیدەیان لەدژی ئەمریكا بەوە شرۆڤە دەكرد، گوایە ئەمەریكا لە پرسی فەلەستیندا بێ هەڵوێستە و بگرە لایەنگری ئیسرائیلە. ئەم شرۆڤەیە داوایەكی پەنهانی لە خۆدا هەڵگرتبوو كە یانی ئەمریكا برۆ پاداشتی تاوانباری یانزەی سێپتەمبەر بكە و داواكانی فەلەستین جێبەجێبكە تا مەسیجەكە وا بكەوێتەوە قاعیدە هێرشی كردو ئەمریكاش مەرجەكانی جێبەجێكرد، یەكێك لە هەڵسوڕاوە میدیاییەكانی ئەمریكا وتی: نەخێر! نەخێر بۆ پاداشتكردنی لاساران. واتا نابێ پاداشتی ئەوانە بكرێت كە لاسارییان كردووە، تاوەكو ئەمە نەبێتە نەریتێك كە تاوانیار وەك بەرزەكی بانان لە تۆمەتەكە دەربازیان بێت و بگرە پاداشتیش بكرێن.

جا ئەمریكا لە دۆخی كەركوكدا كارێكی كرد (لاساران) پاداشت بكرێن. ئەوانەی تەعریبیان كردووە بوونەوە بە بەشێك لەتەنی

سیاسـەتی کەرکـوک و هەڵسوڕانی گـشتی شـارەکە لەدەمـی رزگارییـدا، تەنـانەت یەکێـک لە عەرەبە وافیـدینەکان، کـرایە ئەنـدامی ئەنجـومەنی شـارەکە. کە کـوژراش ئەمریکـا هەر دەورو خـولی کـوردی دەدا، بەڵکـو تاوانکـار لای کـوردەوە سـەر دەربهێنێـت، کـوژراوەکەش لەمەراسـیمێکدا برایەوە بۆ جنوبی عیراق و ئەمریکاش نەیبرسی ئەرێ بۆچی ئەم کـابرایە تا زیندووە ئەندامی ئەنجومەنی شارێکی هەستیاری وەکـو کەرکـوکەو کە دەمرێ گۆڕستانی کەرکوک نایگرێتە خۆی و دەچێتەوە بۆ نەجەف؟

زۆری نەبرد وەڵامی ئەم پرسیارەمان چنگ کەوت کە وەختێـک لە 2005/1/31دا هەڵبژاردن لەکەرکوک کرا یەک شیعەی عەرەب وەک ئەندامی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک دەرنەچـوون، بەڵکـو عەرەبـی (رەسەنی) شارەکە، چەند کورسییەکیان بردەوە.

(ئەمریکـــا)ی کەرکـــوک دوو ئەمریکـــا بـــوو، ئەمریکـــایەک بەسـەرۆکایەتی جـۆرج بـوش کە بیـری لە وەرچەرخـانێکی مێژوویـی دەکردەوەو دانەیەکی تەقلیدی لەژێر ناونیشانی ئەمریکای میڤل، پۆڵ هارفی و ئەمیسکایەو قونسڵی کۆن و نوێ کە ئەمانە کەمتـرین تێـزو دەستپێشخەرییان نەبوو لەپرسی کەرکوکدا، بگرە یەکێکی وەکو پۆڵ هـارفی، کە بەریتـانییەکی بە بـنەچە ئیرلەنـدی بـوو، هەرچـی خـواو خەڵـک پێـی نـاخۆش بـوو ئەوەی دەکـرد لە کەرکـوک. دەیـووت: تەعریب دەر مەکەن (چونکە) ئەمە کـاریکی نـا ئینـسانییە، کـوردی ڕاگـــوێزراو بـــا نەیـــاتەوە بـــۆ کەرکـــوک، (چـــونکە) توانـــای نیشتەجێکردنیانمان نییە. ئەمەش مانای وایە هیچ بە هیچ وکێـشەکە هەنگاوێک ناچێتە پێشەوە (چونکە) پۆڵ هـارفی وا دەزانـێ کـوردی کەرکوک بێ کێشەن، یان کێشەکەیان وەک ئەوەی نێوان بەریتانیـا و ئیرلەندا وایە، بە شێوەیەکی ئەوروپیانە چارسەر دەکرێت.

ئەم بیــرو ڕایە بــێ دەربەســتترە لەو بیــروڕایەی د. لەیــس کــوببەی شـــۆڤێنی لە دەمەتەقێــی ئیــدارەی ئەمریکــا لەگەڵ چەنــد شــارەزایەکی عیراقدا دەریبڕی بوو.

جارێکیان د. نــوری تاڵەبــانی بــۆی گێــڕامەوە، لەو کۆبــوونەوەیەدا ئەمریکاییەکان داوایان لەچەند شــارەزایەک کردبــوو لەمیــانی گفتوکــۆ لەبارەی تـــــەگبیرەکانی دوای روخانی سەددام بیر و ڕا و سیناریۆی جیــــــاجیا پێــشکەش بــکەن. لەو دانیــشتنەدا کــوببە پێــشنیازی کــردووە گــوایە لەگـــــەڵ کـــــــەوتنی ســـەددام بەر بە گەڕانەوەی کــورد بگیــرێ بــۆ کـــــەرکوک و ئەنجومـــــەنێکی پارێزگــا دروســت بکرێــت لەو (خەڵکــانەی لەوێــن). جــا ئەگەر وەبیرمــان بێــتەوە کە کوبەی ناسیونالیستی شــیعی دوای روخــانی ســەددام بــووە وتەبێـژی شەخــسی ســـەرۆک وەزیرانـــی قۆنــاغی ئینتقــالی، دکتــۆر ئیبــراهیم جەعفەری، ئینجا تێدەگەین بۆچی جەعفەری ئەوەندە قینی لە باســی کەرکوک بوو.

ئەمریکا گەرمتــر لەوەی لەگەڵ حەدبــا، لەموســڵ، دەیکــرد، کەوتە گوشارکردنە سەر کورد تا مەرجەکانی گروپی عەرەبی پەسەند بکات بێ ئەوەی ئەم ڕازیبوونەی کورد کەمترین گەرەنتی لەگەڵدا بێت، بێ ئەوەی گروپــی تورکمــانی و عەرەبــی، لەبەردەم دانەوانــدنی کــورددا، هیچ داخوازییەکی کوردی جێبەجێبکات.

سیاســـەتی ئەمریکـــی لەکەرکـــوک، کە سیاســـەتە بچوکەکەیـــان، سیاسەتێکی بێ ستراتیژ بوو. مەگەر لە پرسە سەربازییەکانی چونکە شـــەڕی تیــرۆردا هاوپەیمــانی کــورد بووبێــت لەکەرکــوک. کەرکــوک وێستگەیەکی تیرۆر بوو کە ئەمریکا بۆ بەرپەرچەدانەوەی ئەو تیرۆرە پێویستی بە رۆڵی فاکتەری کوردی بوو.

بەڵام زۆری نەبــرد سیاســەتە ئەمــریکییە گەورەکەش تەســلیمی قەدەری تەقلیــدگەرایی بــوو، ئەمە لە تێکــڕای پرســە عیراقــی و کوردســتانییەکان و لەپرســی کەرکــوکیش قەومــا، راپــۆرتی بــیکەر ـ هــاملتۆن گەرای بیروبــاوەڕێکی فیتــنە و ئــۆین بــوو کە راســتە جێبەجێنەکــرا و لای ســەرۆک بــوش مــولزەم نەبــوو، بەڵام بیرێکــی چەوتی پەرەپێدا کە عیراق بەتۆڕە ئیقلیمییە تەقلیــدییەکەی دونیــای عەرەب دەبەستێتەوە بێ ئەوەی دەوروبەری عەرەبی ئەم عیراقە هیچ دانپیانان و مەیلێکــی بۆ قبــوڵکردنی عیراقــی تــازە لە خــۆی نیــشان دابێت.

بــیکەر هــاملتۆن ئاشــبەتاڵکردن بــوو بە شۆڕشــی رادیکــاڵی دوای 11ی ســێپتەمبەر، جەیمــس بــیکەر وەک سیاســەتکارێکی تەقلیــدی زەمانی جەنگی سارد، وەک برادەرێکــی کــۆنی بوشــی بــاوک، هــات و لەگەڵ بوشــی کــوڕ و گروپەکەیــدا خــۆی کــردە مــام و بــرازا، ئیتــر نیوکۆنــسەرڤاتیفی چــی و رۆژهەڵاتــی ناوەڕاســتی گەورەی چــی؟ ئەم پیاوە خوێن ساردەی لە کۆڕەوی ساڵی 1991 لــەکوردســتان، تەنهــا ئامــادەبوو لە دیــوی تورکیــاوە تەماشــای ئــاوارەو کــۆچبەرانی کــورد بکــات، پــارەیەکی زۆری خەرجکــرد لە ئامادەکــاری راپۆرتەکەیــدا لە کاتێکــدا نڤیــسکارێکی کەنــاڵی جەزیــرە بەخەرجییەکــی کەمتــرەوە ئامادەبوو ڕاپۆرتێکی بیکەری وا بنووسێت کە هیچی تیا بەسەرنەبوو بــۆ کەرکــوک ئەوە نەبێــت جــورئەتی دایە دوژمنــانی دەســتوورو دوژمنانی نەخشە رێگەی 140 کە ئەو چارەسەرییە بەناعەدالی بزانن و بوێرن رەتیبکەنەوە.

راپۆرتی بیکەر هاملتۆن لوتکەی بێ بەهرەیی سیاســەتی تەقلیــدی بــوو بە دیــوە ئەمریکییەکەیــدا، بــیکەر لەنەعــرەتەی قــسەیدا وای

دەردەخـست کە ئیـدارەی ئەمـڕۆ کۆمەڵێـک منـداڵ و مەزنـن، لەوە نەگەیشتوون بۆچی ئەمریکا لەساڵی 1991 تا رووخـانی سـەددام پەرەی بە هێرشەکەی خۆی نەدا، وەختێک ئەو قسەیە لەگەڵ دۆخی 1991 گرێ دەدەین دەزانین.

-ساڵی 1991 تازە سێ ساڵ بـوو، ئەنفـال قەومـابوو. ئەگەر لەو ساڵەدا، واتـا سـاڵی1991، رژێمەکەی سـەددام بکەوتبـایە لەوانەیە نیشانێک لەو ئەنفالکراوانە دەر بکەوتایە.

ئەگەر سـەدام لە سـاڵی 1991 بکەوتبـایە، سـوپا شکـستخواردووەکەی نەدەگەڕایەوە تـا تـۆڵە لە شـیعەی سـیڤیل بکاتەوەو سەدان گۆڕی بە کۆمەڵ لە جنوبی عیراق دروست بکات.

-نەدەگەڕایەوە کـۆڕەوی کـورد سـەرکوت بکـات و تووشـی بەفـر و سروشتی سەخت، هەزاران کوردی نەدەکوشت.

-ئەگەر سـەدام لە 1991 بکەوتبـایە باسـی کەرکـوک وا ئـاڵۆز نەدەبوو، چـونکە لەدوای 1991 بـۆ 2003 سـەدام هەزاران کـوردی تـری تەعریـب و دەرکـرد. هەزاران هەزار عەرەبـی هێنـایە کەرکـوک، لەجێـی ئەوە لە 1991 دەتـوانرا چارەسـەری تەعریبـی 1969 بـۆ 1991 بکرێت و کێشەکە ئەوەندە زامی کەڵەکە نەدەبوو.

لەجێی هەمـوو ئەم لێکـدانەوانە بـیکەر-هـاملتۆن نەخـشە رێگەی مـردار کـردنەوەو لە بـاربردنی کـردە ئامـانج لە پرسـی کەرکوکـدا. وەختێکیش زانرا کورد دەستبەرداری داواکانی خـۆی نابێـت، چـونکە قەناعەت بەو قسەیەی بریمەر ناکات کە وتبـووی ئەوەی هەتـانە هـی ئێمەیە، بەڵکو قەناعەتیان بەو قسەیە بوو، ئەوەی لاشـتانە هەر هـی ئێمەیە، ئیتر پەنا برایە بەر پلار تێگرتن لەکەموکوڕییەکانی ئیـدارەی کوردی و سیاسەتی کوردی.

له ڕاستیدا ئیدارەی کوردی بێ کەموکوڕی نییەو بگرە زۆریشی هەیە، بەڵام قەت ناگاتە کەموکوڕی ئیداری عیراقی لەبەغداو لە جنوب و لە ڕومادیش، قەت ناگاتە ئیدارەکەی حامید کارزای لەخراپیدا ئەو ئیدارە کارزاییەی ئەفسەرانی ئەمریکا وەک پێش خزمەتەکانی فیرعەونەکان تەخت و تاجی سەرۆکەکەیان لە ئەفغانستان کردۆتە شان، بەڵام ئەسڵی کێشەکەیان لەگەڵ ئیدارەی کوردی نییە، بەڵکو لەگەڵ ئیرادەی کوردییە کە ئەگەر بێدەرەتانیش بێت لێ ئیرادەیەکی کونکراو و درز تێکەوتوو نییە.

وەک دەزانین ڕۆژنامەی نیویۆرک تایمز و هەندێک نووسەری دەرباری سیاسەتی ڕەسمی ئەمریکی و نووسەری پرۆ عەرەبی، ڕێبەرایەتی هەڵمەتی هەڵگێڕانەوەی خەڵکیان لەدژی مەزڵومیەتی کورد کرد و بەناوی پێویستی سیاسەتێکی ژیرانەوە داوایان لەکورد کرد زۆر پێداگری لەسەر بەرمیلە باروتەکە نەکاَت نەکا بە دەسکەوتەکانی کورددا بتەقێتەوە.

هیلترمان، لە گروپی تەنگژەی نێودەوڵەتی، عەرابێکی تری ئەم تێڕوانینەیە کە بەناوی دۆستایەتییەوە داوا لەکورد دەکات لە دۆسیەی کەرکوکدا عاقڵ بێت.

جا ڕۆژێکیان بە دۆستێکم، کە میانەی لەگەڵ هیلتەرمان لە میانەی بەندە زیاترە، گوت: کتێبەکەی هیلتەرمان لەسەر کیمیابارانی هەڵەبجە کە بەناوی (کارێکی ژەهراوی)یە بەڕاستی کتێبێکی ڕێکوپێک و دۆستانەیە، بەڵام ڕاپۆرت و کارەکانی لەسەر کەرکوک ئەمەشیان بەڕاستی (کارێکی ژەهراوی)یە، پێی گوتم: یانی چۆن؟ وتم ئەو برادەرە لە سەرەوە بۆ هەڵەبجەمان دەگری و پێمان ڕەوا دەبینێ کە بەشێک بێت لەکوردستان، بەڵام لەخوارەوە کەرکوکمان

لێ دەقرتێنێ! راستیەکەی کوردستانی ئێمە لەسەرەوە (هەڵەبجە) سووتا لەبەر خاتری ئەوەی داوای خوارەوەمان (کەرکوک) دەکرد، ئێمە کاری ژەهراوی هەڵەبجەمان بەسەردا هات، چونکە لە شۆڕشی کوردستاندا داوای کەرکوکمان دەکرد. جا ئەگەر سەرئەنجام بەناوی سیاسەتی ژیرو حەکیمانەوە بێ کەرکوک بین ئێ هەر لەبنچینەدا شۆڕشمان نەدەکرد، ڕانەدەپەڕین و هەڵەبجەمان لێ نەدەقەوما.

دیارە لەم هەموو کەینەو بەینە ئەمریکییەدا، بەریتانییەکان بێ ڕۆڵ نەبوون.

ئینگلیز و دوو ماسییە بەشەڕ هاتووەکە

ئەگەر پاساو بۆ رەفتاری ئەمریکا لەعیراق و کەرکوک هەبێ بەو ئیعتبارەی ئەمریکا یەکەم جارێتی دێتە کوردستان و عیراق و، وەک خۆیان لە ئەدەبیاتی خۆیاندا (شانازی) پێوەدەکەن، گوایە مێژوویەکی داگیرکاری دوور و درێژیان نییە، ئەوا هیچ پاساوێک بۆ رەفتاری بەریتانییەکان قبوڵ ناکرێت. ئەوان مێژوویەکی دوورو درێژی داگیرکاری و مامەڵەیان هەیە لەگەڵ ژێردەستەکاندا، دەزانن کام کار و ستراتیژ بووە مایەی بە "بەریتانیا" بوونی بەریتانیاو کام چەوتی و چەوێڵی وایکرد خۆری مەزنایەتی لە ئاسمانی ئیمپراتۆریای بەریتانیا ئاوا بێت.

ساحب- ئەمە ناوی ئینگلیز بوو لەعیراق، ناوێک پێش ناوی مام سام کەوتووە، ئەم ساحبە بست بەستی حاکی عیراق دەناسێ، عەشیرەت و بن عەشیرەت و گروپ و نەتەوەکانی، دابەشبوونی شار و لادێ و دەشت و شاخەکانی، هەر هەموویان دەناسێ وشارەزایانە، ئینگلیزەکان خۆیان ناوچەکەیان دابەشکردو کوردستانیان بەو دەردە برد کە تا ئێستا دەرمانی نەبووە. حوکمیان لە عیراق و کوردستاندا کردو دوایی حکومەتێکی ژێر سایەی ئینتیدابیان دروستکرد. مەلیک مەحمودیان دەربەدەر و ئاوارەو نائومێد کرد. ئەوەندە بە نا پەسەندکراوی عیراقیان ئیدارەداو بەچەسپی دووقلی پێکەوەیان گرێدا، سەرئەنجام عیراقییەکان لێیان رابوونەوەو لەوڵاتەکە دەریانکردن. ئینگلیزی پرۆعەرەبی و دژە کورد لە هەموو ناوچەکەدا، سەری کزکردو رۆشت. نە ئیستیعماری بەو

شێوەیە کرد کە ناونیشانی ئیعماری پێوەبێ و نە دەست هەڵگرتنی لە ئینتیداب مانای پێدانی سەربەخۆیی و نە دروستکردنی تەجرەبەی پەرلەمانی وا گیرسایەوە کە زەخیرەو پاشخان بێت بۆ کۆمەڵی رۆژهەڵاتی کەم ئەزموون لەدابونەریتی پەرلەمانی و دیموکراسیدا.

ئینگلیز لەسەر داوای کەس نەهاتە عیراق کەچی کە هاتیش ئەرکی خۆی پێ رایی نەکراو ئەو ناوچەیە دوای کشانەوەی" ئیستیعمار" چووە قۆناغی ئیستیحمارەوە کە قۆناغی بەگێل تەماشکردنی خەڵکە لەلایەن حکومەتە ناسیۆنالیستەکانی عەرەبەوە. هەرچی لەم وڵاتەدا قەوماوە دوای کشانەوەی ئینگلیز تا گەڕانەوەی خۆی و هاوپەیمانەکەی کە لەمنداڵدانییەوە دروستبووە، ئەمریکا، باعیسەکەی فەشەلی ئیستیعماری یەکەمە لە دروستکردنی مۆدێرنەتە کە پاکانەی مۆڕاڵی هاتنیان بوو بۆ عیراق.

بەڵام ئینگلیز جاری دووەمیش بەهەمان نەفەسی جارانەوە هاتەوە عیراق، لە پرۆسەی رزگاری عیراقدا تەنها ئیدارەدانی بەسرەی پێ بڕابوو وەک ئیدارەیەکی سەربەخۆی (ئینتیداب). سەرەتای پرۆسەی رزگاری، لە بەهاری 2003دا، بەسرە مت و ماتبوو، وایان دەزانی گوایە ئینگلیز چاکیان ئیدارە داوە، چونکە گوایە ئەزموون و شارەزاییان لەئیستیعماری عیراقدا هەیە و بەرێوەبردنی مەمالیکی داگیرکراو هەر لە خۆیان دێت، بەڵام دوایی بەسرەش لێیان تەوەلا بوو و دەرکەوت ئەو ناسنامە ئیستعمارییە بۆ ئەمرۆی ئینگلیز ئەفسانەیەکی پێشینە، لە شوێنەکانی تری عیراقیش سیاسەتی پاشگیرێتی ئەمریکایان هەبوو بەو ئیعتبارەی تەواوی چیرۆکی رزگاری عیراق ناونیشانێکی ئەمریکییە با تەنانەت بوش و بلێر پێکەوە وەک دوو پاڵەوانی پرۆسەکە دەرکەوتبن.

دوای ئەمریکا، بەریتانیا دووەم هێزی سەربازی بوو لەعیراق، هەڵبەت بە جیاوازییەکی زۆر لە قازانجی هێزەکانی ئەمریکا، سێیەم هێزی چەکداری عیراق لەپرۆسەی رزگاریدا، هێزی پێشمەرگەی کوردستان بوو، بەڵێ هێزی پێشمەرگەی کوردستان، نەک هێزی بەکرێ هاتووی نیپاڵ و کۆستکاریکاو... هتد. لەگەڵ ئەوەشدا ئینگلیز وەک هەر هێزێکی میلیشیا چاوی لە هێزی پێشمەرگەی کوردستان دەکرد کە لەکەرکوک بوو. لە کاتێکدا ژمارەی هێزەکانی ئینگلیز شتێکی کەم لە هی هێزی پێشمەرگە زیاتر بوو. لە وێنەیەکی سوریالیدا چەند داگیرکەر و داگیرکراوێک لەسەر گۆڕەپانی چۆڵبووی عیراق دوای تێکشکانی هێزەکانی سەددام، بوونیان هەبوو: ئینگلیزی پیرە ئیستعمار درێژترین ئەزموونی داگیرکاریی هەبوو. ئیمپراتۆریای خۆرلێئاوا بوو جاران ئەمەریکاشی داگیر کردبوو کە وا ئێستا هەڵتەک هەڵتەک لە دوای هێزەکانی ئەمەریکای کۆنە موستەعمەرەی خۆیەوە هاتۆتە عیراق. هەروەها ئینگلیز لە 1917دا عیراقیان داگیرکرد بوو. هەر لەو دەمەشدا بوو، روونتر ساڵی 1918، بە هاتنیان بۆ ناو سلێمانی، داگیرکردنی کوردستانی جنوبیشیان تەواو کرد. ئەمجارە، لە بەهاری 2003، ئینگلیز بەهاوکاری دوو داگیرکراوی خۆی، ئەمەریکا وکوردستان، عیراقی کۆنە داگیرکراوی خۆی داگیرکردەوە. بێگومان ئەو عیراقە هەمان ئەو عیراقە بوو کە لە ساڵی 1932دا ئینگلیز کوردستانی داگیرکراوی پێوە لکاند وکردییە دیاری دەستی بۆ مەلیک فەیسەل کە چەند جارێک پرسی بووی ئەرێ زەحمەت نەبێ قەڵەمڕەوی مەملەکەتەکەم تا کوێ دەڕوات؟ حەتمەن جوابی ئینگلیزەکانیش دەبێ هەر ئەوە بووبێ: تا ئەو شوێنەیە کە باو و باپیرانی سەددام وساڵح موتڵەگ بۆیان هەیە هامشۆی تێدا بکەن!!

وەختێــک لە ڕۆژی 4ی تەمــووزی 2003دا، حکــومەتی هەرێمــی کوردســتان- ئیـدارەی سـلێمانی، لە ڕێکەوتـی جەژنـی سـەربەخۆیی ئەمەریکا و کۆتایی هاتنی هەژمـوونی ئیمبراتۆریـای بەریتانیـا بەسـەر کیـشوەری گەورەی خـۆ ڕێکـخەر لە چێـوەی وڵاتە یەکگرتووەکـانی ئەمەریکـادا، ئـاهەنگێکی ڕێـز لێنـانی لە شـارۆچکەی دوکـان بـۆ ئەمەریکاییەکـانی عیـراق سـازکرد، ئەمەریکاییەکـان، بە سـەرباز و سەفیرەوە، بەشدارییان لەو یادەدا کرد و تۆزێک لە گەرمـای بەغـدا و هەڕەشەی تیرۆر، کە تازە سەرەتاتکێی بـوو، دوور کەوتبـوونەوە. لەو یادەدا کە هاوکاتی یادی دامەزراندنی حکومەتی هەرێمی کوردستانیش بوو، یەکەم کـابینەی حکـومەتی کوردسـتان لە 1992/7/4 دامەزرا، نوێنەری ئینگلیزەکانیش لەوێ بوو، بەڵام نازانم وەک بەندە بەو شێوە فەنتــازییە ســەیری مەســەلەکەی دەکــرد، یــاخود تەنهــا چـاوی لە بۆنەیەکی دیبلۆماسی بوو؟ ئاڵای کوردستان و ئاڵای ئەمەریکا و ئاڵای عیراق بە ئاسمانەوە دەشەکانەوە و تەنها ئاڵای ئینگلیزی لـێ نەبـوو! بـۆیە لەســەر ئەو دیـمەنە سـوریالییە فانتازیـای هەواڵـی خـۆم وەک فەرمانبەرێکی میدیایی داڕشت: لەیادی سەربەخۆیی ئەمەریکا و یادی دامەزراندنی حکومەتی کوردسـتاندا لەشـارۆچکەی دوکـان ئـاهەنگێکی ڕەسمی ساز دەکرێت!

ئینگلیــزی گەڕاوە، ســەرەتای پرۆســەکە بە نەفەســی ڕۆمانــسی ئـازادکردنی عیـراقەوە هـاتن کە هەمـان هەناسـەو نەفەسـی تۆنی بلێـرو جۆرج بوش بوو، بەڵام وردە وردە نەفەسی جەنگاوەری ئـازادی گـۆڕا بـۆ نەفەسـێکی تەقلیـدی دەسـتی دەسـتی پێکـردن. تەنـانەت لەپرسـی کەرکوکدا. ڕۆژی 2003/6/10، پەرلەمـانی کوردسـتان دوای مـاوەیەکی درێژی کەرتبوون، لەیادی یەکەمـین کۆبـوونەوەی یـەکـەمـین پـەرلـەمـانی

هەڵبژێردراودا جڤینێکی تایبـەتـی کـرد، هەمـوو هێـزە عیراقییەکـان لەوێ بوون، بە شۆڤێنی و دیموکرات و تازە بابەتیانیشەوە.

چۆن لەسەردەمی یەکەمی ئینگلیز هێشتا لە عیـراق حکـومەت نەبـوو کەچی شێخ مەحمودی حەفید زادە لە سـلێمانی مەملەکەتـی کوردسـتانی جنوبی ڕاگەیاندبوو، ئاوەهاش لەسەردەمی دووەمی ئینگلیز، کە ئەمجـارە ژمارەی تەنیشت ئەمریکا بـوو، کوردسـتان حکـومەت و پەرلەمـانی خـۆی هەبوو، راستییەکەی دوو حکومەت و یەک پەرلەمانی یەکگرتووی هەبـوو، لەبەغدا کەس حکـومەت نەبـوو، عیـراق لە قۆنـاغی جەی گـارنەر و تـیمە (راوێژکارییەکەییەوە) ڕووی لە قۆنـاغی ئیـدارەی حـاکمی مـەدەنـی پـۆڵ بریمەر بوو کە ئەویـش (ڕاوێژکـاری) خـۆی هـەبـوو. ئەم راوێژکـارانە لەو عیراقییـانە پێکهـاتبوون کە بە پـارەیەکی زۆر و تێچـوونێکی زۆرتـرەوە هاتبوون عیراق (ئاوەدان بکەنەوە)- تکام لەهەڵەچنی بەڕێـز ئەوەیە دوو کەوانەی دەوروبەری ئـــاوەدانکردنەوەکە لا نەبەن، بـــۆ ئەوەی مانـــای راستەقینەی خۆی بدات بەدەستەوە.

عیراق حکومەتی نەبوو، نوێنەری سەرۆک وەزیرانی بەریتانیـا تـیم کرۆس، رێک لەو کۆبوونەوەیەی پەرلەماندا ئاخاوتنی هەبـوو، قـسەی زەردو سووری بۆ کورد دەکرد، ئێستاش دەربڕینەکەم لەخەیاڵە چۆن ختـۆکەی ئـارەزووە نەتەوەییەکـانی کـوردی دا و گـوتی: (کـاتێ گـڕە ئەزلییەکـەی چاڵـە نـەوتییـەکانی کـەرکوکمـان بینـی لێـرە، بیـر لـە پەرلەمانی ئێوە دەکەمـەوە). نـەک هـەرئـەوە، بـەڵکـو جـۆن سـیوارز بەرپرسی مـەدەنـی بـەریتانیـا لـە عیـراق لـە مایسی هـەمـان سـاڵدا لێـدوانێکی دڵفێنککـەرەوەی کـە وتـی: دەبێـت سـنووری ناوچـە کوردییەکان فراوان بکرێت. چونکـە ئـەم سـنوورەی ئێـستا بـەنـاڕەوا لەلایەن (سەددام حسێن)ەوە کێشراوە.

ئینگلیزەکـان گرِیـان لە جەرگـی کـورد بەردا، هەر وەختێـک لە نـاو کەرکوک ئـاگرەکە دەبیـنم، ئەو قـسانەم دێـتەوە یـاد و تێـدەگەم فێـڵ و فەرجـی ئینگلیـز لە هەردوو هاتنیـدا هەر وەک یەکەو ئـێمەی کـوردیش چەنـد بەئاگـاو بەدگومـان بـین، لەدەرئەنجـامی ئەزمـوونە تاڵەکـانی رابردوومان، هێشتاش قسەی وا دەسـت لەسـەر بـرین دانـانە بۆمـان. لەو دەمەدا هاوپەیمانان قسەی ئەوەیان فرێ دەدا بۆچی دەبێ (هەرێم) ئەمە قەدەری بێت کە ئەو ناوچانەی پێش 2003/3/19 لە ژێـر قەڵەمرەویـدا بوون هەر ئەوە بەش و بەختی بێت؟

تەنـانەت حکـومەتی هەرێـم- ئیـدارەی سـلێمانی تەداروکـاتی ئەوەی دەستدابوویە کە خانەقین ئیتـر بەپێـی بەڵێنـی هاوپەیمانـان بەشـێکە لە هەرێم. لەناکاو ئینگلیز کەوتەوە یادی:" داگیرکردن ئا بەو شـێوەیە نـابێ کە دڵی داگیرکـراو خـۆش بکرێـت"، داگیـرکەر وەک ئەوەیە لە سـەرەتای سەدەی رابردوودا لەگەڵ شێخ مەحموددا کردیان، خێرە ئێستا لەسەدەی بیستویەکدا پێچەوانەکەی بکەن؟ ئیتر لەوێ بەدوا هەموو شتێک پەکخراو و ئینگلیــز لەجێــی ئەوەی شــارەزایی خــۆی بخــاتە خــزمەت دووبــارە نەکـردنەوەی هەڵەکـانەوە خـستییە خـزمەت ئەمریکـاوە تـا ئەوانـیش لەبەشــەکەی خۆیـان، وەک داگیرکــارێکی تــازە بــابەت، هەڵەو پەڵەی ئینگلیز دووبارەبکەنەوە. بەم جـۆرە هەمـوو ناوچەکـانی دەڤەری نـاکۆکی نێوان کـورد و بەغـدا لەنێـوان ئاسـمان و زەمینـدا، لەنێـوان هەڵەوپەڵەی داگیرکەری کۆن ونوێدا، هەڵپەسێردران.

ئیتر کەرکـوک بـووە کـێڵگەی تـاقیکردنەوە بـۆ هەممـی بیـر و بـاوەرِو ئەزموونێکی ئینگلیـزو ئەمریکـا لەچارەسـەری کێـشەکاندا، لەکاتێکدا ئەو شارە خۆی ئەوەندەی بە بەرەوە نەمـابوو، دوای کـێڵگەی تـاقیکردنەوەی تەعریـب، شـتی دیـکەی لەسـەر تـاقیبکرێتەوە، بەڵام ئەمەسـکایەو پـۆڵ

هارفی گوێیان نەگرت. کابرای ئیرلەندی لەجێی ئەوەی دەرسی بندەستی بزانێت بیروباوەڕە شکستخواردووەکانی خۆی لەمۆدێلی کەرکوکدا تاقیکردەوە، ئەمەسکایەی کۆنە چەپ، کەرکوکی وەک سەرزەمینی نوێ تەماشادەکرد کە دەشێ گورگ و مەڕی تەعریب و قوربانیانی راگوێزان تا سەر پێکەوە هەڵبکەن. ئەمەش نەک بە لیژنەی راستییەکان و لێکۆڵینەوە لەسەر تاوانی تەعریب، بەڵکو لەڕێی دیلێتکردنی مێشکی کورد کە ئەو گریمانەیە دابنێت گوایە لە کەرکوک هیچ نەقەوماوە و (عف الله عما سلف). جا بزانن کەرکوک هەموو رێیەکی بۆ تاقیکرایەوەو هەموو ناو و نازناوێکی بۆ بەکار هات تەنها ناوە راستەقینەکەی خۆی نەبێ، وەک بەشێک لەکوردستان.

دەڵێی کورد لەمێژووی خۆیدا ئەمە دەردو گرفتی بووە کە لەگەڵ فەرمانبەرە بچووکەکانی قونسوڵگەری بێگانان تێکگیربێت، ئەوان لەشلی و کورد لەتوندی. سەرەئەنجام راپۆرت و زمان لێدانی خراپی ئەوان سیاسەتی ئینگلیزو ئەمریکای بەڕێی هەڵەدا برد، وەک چۆن نووسینگەی ئینگلیز و دەستەودایەرەی مەندوبی سامی و خاتوو مسز بێل قسەی خراپیان لەسەر کورد بۆ وەزارەتی کاروباری موستەعمەراتەکان دەنارد تا بیروڕای- (ئیجابی) خۆی لەسەر کورد بگۆڕێت. کە بیروڕای وان لە هی ئەوانەی بەغدا باشتر بوو، بە تایبەتیش وینستۆن چەرچڵ کە گرێی دەروونی لەبەرامبەر قەوارەیەکی کوردی نەبوو.

ئەمجارەش ئینگلیز لە سەر خاکی عیراق بێ بەهرە بوون وەک دیدی تەنگبینی جارانی مەندوبی سامی و تاقمەکەی. لێ تونی بلێری سەرۆک وەزیران لەلەندەنەوە زەخم و حوکمی مێژووی دەزانی، بۆیە وتبووی (کەرکوک سێوێکە هاکە کەوتە باوەشی کوردەوە).

لەوە دەچــێ فەرمانبەرەکـانی مـستەر بلێـر گوێیـان لەوقــسەیە بووبێـت، بـۆیە بەکۆڵێـک منـداڵی دزداشــە لە بەرەوە دەیـانەوێ بەر لەوەی سـێوەکە بکەوێـتە کۆشــی کـوردەوە، ئەوان بـیخەنە باوەشــی دزداشە لەبەرێکەوە!

سیاسەتی چەقبەستووی ئینگلیـز دیـاربوو لەبەر چـی بـوو؟ لە ترسـی پێکەوە گرێدانەوەی زیاتری کەرکوک و هەرێمە کە نەکا ببێـتە واقیعێکـی بەرجەســـتە دوای چەنـــدین دەیە لە وتەکەی ئەدمـــۆنز کە وتبـــووی عیراقییە (عەرەبەکان) دەزانن رۆژێک دێت کوردستان جیا دەبێتەوە، بۆیە ســتراتیژییان ئەوەیە زۆرتــرین و فراوانتــرین زەوی و زارو ســامانی ئەم ناوچەیە ببەن، پـێش ئەوەی لە دەسـتیان دەربچێـت. هەر لەبەر ئەوەش ئینگلیز تووشی دووفاقی هات، لە سەرەوە بەڵێننـامەی ئیمـزا دەکـرد بـۆ مسۆگەرکردنی نەخشە رێگای مـاددەی 58 لە قـانوونی ئیـدارەی دەوڵەت تا کورد بەشداری هەڵبژاردن بکات و لە بنەوەش خۆی لە بەرپرسـیارێتی دوور دەخستەوە. بگرە ئەویـش وەک زۆر لایەنـی تـر هەتـا تـوانی لێـرەو لەوێ باسـی بنمیچـی بەرزی داخوازییەکـانی کـوردی دەکـرد لەکەرکـوک. گوایە ئەم شتە موستەحیلانە نایەنەدی و سیاسەت هـونەری مومکینـاتە. لە کاتێکدا سیاسەت دەبێ هونەری موستەحیلات بێ، دەنا کەی ملکەچی و بێدەسەڵاتی، جێی شانازی و بردنەوەیە؟

گیسکەکەی هەیاس

لەم ڕێڕەوی گێڕانەوەدا لەسەر هاتنی ئەمریکا، مەبەستم بوو وێکچوون و جیاوازییەکانی لەگەڵ هاتنی پێشووی ئینگلیزدا بەراورد بکەم. ئەگەر لە هێڵێکی گشتگیردا هەڵیسەنگێنی دەبینی قرساندنەکە بە گوێرەی جیهانبینی و بەرژەوەندیی هەڵسەنگێنەر دەگۆڕێت.

بۆ بیرمەندێکی وەک برنارد لویس، هاتنی ئەمریکا لەهەمان کاتدا کە هاتنی دووەمی ڕۆژئاوایە بۆ ڕۆژهەڵات، هاتنێکیشە بۆ تەواوکردنی ئەرکەکانی هاتنی یەکەم کە ئینگلیز پێی تەواو نەکرا.

بۆ شیعە ڕەنگە تۆڵەکردنەوە بێت لەزوڵمی مێژووی هاوچەرخ کە سوننەی هاوپەیمانی ئینگلیزی، بەو دۆخی کەمینییەشەوە، کردە سەرداری عیراق، ئەوانی زۆرینەشی لە بەهەشتی دەسەڵات و قودرەتمەندی بێ بەشکرد. ئەمە دەردێکی هاوچەرخی یەکسان بوو، یان هیچی کەمتر نەبوو، لە دەردی مێژوویی شیعە کە خەمی کەربەلایان لە کۆڵ ناوە.

بۆ سوننە، لەوانەیە ئەم هاتنە ئەمریکییە شتێکی شۆک و لەناکاو و نا پێویستیش بێت. پرسیاری سوننە ئەوەیە، یانی چی داگیرکەر جارێکی تر بێتەوەو قۆناغی "سەربەخۆیی نیشتمانیی" بباتەوە سەر چوار گۆشەی یەکەم؟ بۆ ئەوان پرسیار ئەوەبوو بۆچی دامەزراوەی دەسەڵات لەم وڵاتەدا بایی ئەوەندە توانای بەرەنگاری هاتنەوەی داگیرکەری نەبێت؟

سوننە چیرۆکی ئاواکردنی مەملەکەتی عیراق بە چیرۆکی خۆیان دەزانن و یاری ئیدارەدانی ململانێ لەگەڵ داگیرکەری عیراق لەگێمی یەکەمی ئینگلیزی و گێمی دووەمی ئەمریکیدا بەیاری خۆیان دەزانن. ئەزموونی سوننە لە دەوڵەتداری دەستەبژێریکی وای بۆ نما کردبوون هەم هەشتا ساڵ وڵاتی بەڕێوەبردو هەمیش بایی ئەمە یەدەکی وزەی تێدابوو کە سەرەڕای (لێقەومانی) ئەم پێکهاتەیە لە دەورانی عیراقی شێوە ئەمریکاییدا، بەڵام توانییان زوو بەزوو ڕاببنەوە و لە ململانێی بەدەستهێنانی بەشدا شان لەشانی شیعەو کوردی براوە بدەن. داهێزرانی تەنی سوننەو لێسەندنەوەی پانتایی فراوان لە دەسەڵات و لەقودرەتمەندی، ڕێی لە سەر لەنوێ خۆخڕکردنەوەو تێهەڵچوونەوەی وان نەگرت.

زۆر کەس وا دەزانن کە سوننە مادام ئێستا وەکو جاران لە پلەی یەکەمی دەسەڵاتداریتییدا نییە کە وابێ دۆڕاوە. لەڕاستیدا لەچاو قەبارەی شۆکی هاتنەکەی ئەمریکا سوننە کەمترین قودرەتمەندی لەدەستچووە، ئەوەشی لەدەستی چووە، وەک بۆ نموونە کەوتنی حوکمداریتی توێژێک لەدەستەبژێری سوننەکان لەچوارچێوەی دەسەڵاتداریتی بەعسدا، ئەوانە بەهاتنە پێشەوەی سەرکردایەتی نەوەی دووەم و سێیەمی سوننەکان زۆر زوو قەرەبووی کەوتنی بەعسییان پێ کرایەوە و بگرە لەهەندێک جومگە دەبینرێت سوننەش کەڵکیان لە ئازادی عیراق وەرگرت بۆ فراوانکردنی بژارە سیاسییەکانی بەردەمیان. ئێستا فاکتەری سوننی لەگەمە دیموکراسییەکە بەشدارەو ئالیەتی دیموکراتی دەخاتە خزمەت ئەزموونی سیاسیی درێژخایەنی خۆیەوە.

سوننەکان دەزانن ڕاستە لەسایەی بەعسدا ئەوان دەسەڵاتیان بۆ خۆیان قۆرخکردبوو، بەشی کوردو شیعەیان لێنەدەدا، بەڵام ئەوەش

باشتر دەزانن کە هەر لەو کاتەدا بەعس دەسەڵاتی لەوانیش قۆرخکردبوو، لەجێی ئەوانیش بڕیاری دەدا.

لەم حاڵەدا هاتنی ئەمریکا لەدیدی سوننەوە، لەدەستدانی قۆرخکردنی دەسەڵاتە بەسەر تەواوی عیراقدا، لێ لەهەمان کاتیشدا گێڕانەوەی ئازادی و بژارەی بەردەمە بۆ ئەوانی سوننە لەگۆڕەپانی نوێنەرایەتی خۆیاندا. لەبەر ئەوە هاتنی ئەمریکا گێڕانەوەی ئازادییە لەنوێنەرایەتی سوننەو هەروەها دەرهێنانی حوکمیشە لە دەست سوننە.

یانی هاتنی دووەم، هاتنی ئەمریکا، ئەو حوکمەی لەدەستدان کە لەهاتنی یەکەم، هاتنی ئینگلیز، بەدەستیان هێناو دواتر لەعیراقی جەمهوریدا بەیەکجاری بۆ خۆیان بردیان. بەپێچەوانەشەوە ئەم هاتنەی ئەمریکا ئەو دیموکراسییە نوێنەرایەتییەی پێدانەوە کە لەسەردەمی حوکمڕانی جەمهورییەکاندا لەکیسیان چوو بوو.

زۆرکەس لەباسی هەڵوێستی پێکهاتەکانی عیراق لەوەتەی سەددام رووخاوە، ئەو شرۆڤەیە بەرهەڵدا دەکەن گوایە: سوننە لەئایندە، شیعە لەرابردوو، کوردیش لەهەردووکیان دەترسێ، لێ ئەم شرۆڤەیەی ئێمە لێرەدا دەیخەینە ڕوو، رەهەندە فرەکان و پێکدادانیان روون دەکاتەوە.

شیعە: وا لەئەمریکا دەڕوانێ کە دەرفەتی پێدا دەسەڵات وەربگرێ، بەڵام گلەییشی لێی هەیە، چونکە ئەم مافەی بە نەیارەکانیشی داوە.

سوننە: وا لەئەمریکا دەڕوانێ کە دەسەڵاتی لەچنگ دەرهێنان، بەڵام ئازادیشی پێداون.

کورد: وا لەئەمریکا دەڕوانێ کە لەچنگی بندەستی دەریهێناوە، بەڵام لەبەرزەخی نێوان جارانی دیکتاتۆری و ئایندەی زۆرینەی دیموکراسیدا بەحەواوە هەڵیپەساردووە.

لەم دیدە کوردییە، سونییە، شیعییەوە هەر سێ لا بەجیا جیهانبینی لەسەر هاتنی ئەمریکا گەڵاڵە دەکەن و ئەو کاتە هەر سێ جیهانبینی یەک دەگەرنەوە کە هەر لا لەو سێ لایە بەراوردی دەسکەوت و خرچانەکانی یەکتری دەکەن.

بەڵام هەمیشە بۆ کورد دوو ڕەهەندی دیکەی بەراوردیش لە کایەدایە:

ڕەهەندی یەکەم: بەراوردی دەسکەوت و خەسارەکان لەچاو دەستکەوت و خەسارەکانی کورد لەژێر دەستی ئینگلیزدا.

ڕەهەندی دووەم: بەراوردی ئەو شتانە لەگەڵ ئەوی داگیرکەرە وەکالەت پێدراوە ئیقلیمییەکە، لێرە مەبەستمان دەوڵەتی عیراقە، بە کوردی داوە، یان بەسەر کورددا هێناویەتی لەدەسکەوت و لەخەسارەت.

خاڵی گرنگ لە هەر هەڵسەنگاندنێکدا دەبێ ئەوە بێت کە هەرگیز موفازەلە لەنێوان داگیرکەرانی ئیقلیمدا نەکرێت. گوایە ئەمیان لەویتریان باشترە.

-داگیرکەری نێودەوڵەتی، چاو لە داگیرکەری ئیقلیمی سوور دەکاتەوە وەختێک پێشێلی بوونی کورد دەکات، بەڵام نە تا ئەو رادەیە پشتیوانی کورد بکات لەهەڵگرتنی زوڵموزۆر، یان، مسۆگەرکردنی هەموو مافەکانی. بگرە چاوسوورکردنەوەی خۆی لەداگیرکەرانی ئیقلیمی وەک دەستمایەیەک بەکار دێنێت کە هەندێک شت لەکورد بگێڕێتەوە بۆ گیرفانی داگیرکەرە ئیقلیمییەکان.

کەوا بێ ئەمریکا ناهێڵێ عیراق ئەنفالمان بکاتەوە، پشتیوانمانە لەو قەوارەی ناوی هەرێمە، بەڵام تا ئەو سنوورە ناڕوات کە تەواوەتی کوردستان بگەڕێتەوە سەر هەرێم، بەڵکو بە پێچەوانەوە، ئیعتباری خۆی لای ئێمە، وەکو پشتیوانێک، بۆ لێگێڕانەوەی ماف، نەک گەڕانەوەی ماف، بەکار دێنێت.

داگیرکەرە ئیقلیمییەکان ئەمە دەزانن، بۆیە زۆرجار ئەمریکا وەک کارتی گوشار لەدژی ئێمە دەخەنەگەڕ. ئەمریکاش ئەم گوشارە بەقسەکردن لەسەر عەیبوعاری حوکمڕانی کوردی تەرجەمە دەکات. نەک بۆ ئەوەی ببێتە سەرەتایەک بۆ لەباربردنی ئەو حوکمڕانییە، بەڵکو بۆ ئەوەی حوکمی کوردی مژوڵ بێت بە داکۆکیکردن لەخۆی، لەجێی ئەوەی مژوڵ بێت بەململانێ لەپێناو وەرگرتنەوەی کەرکوکدا.

دیارە حوکمڕانی کوردی لەهەرێمدا بێ کەموکوڕی نییەو شایانی رەخنەو گوشار خستنەسەرە، بەڵام کات و شوێنی بەشێک لەهەڵمەتی رەخنەکان، لەوانەش هی پیاوە پرۆ تورکەکە، مایکڵ رۆبن، دەریدەخات کە رەخنەش بێبەری نییە لەبازاڕی سەوداکردن و کەمکردنەوەو لێسەندنەوەوە. ئەو رەخنانە زیاتر لەو کاتانەدا دێن کە کورد بنمیچی داخوازییەکانی بەرز دەبێت، هەڵبەت بەرزبوونەوەیەک لەڕوانگەی ئەوانەوە کە کەرکوک و نەوت و هەندێک مەیلی شەراکەتی کوردستانی لێ بخوێنرێتەوە. رەنگە کەم کەس ئەوەی لەبیر بێت کە مایکل رۆبن هەمان ئەو مایکل رۆبنەیە کە پشتیوانی کورد بوو وەختێک کورد ململانێی سەدامی دەکرد لە هەرێمی کوردستانەوە. جا کە ئەو هەرێمە دوای سەددام داخوازییە بنچینەییەکانی هێنایە پێشەوە، سەنگەرەکان جیابوونەوە بۆیە رۆبن داوایکرد کورد، هەر بۆنموونە، شەڕی PKK بۆ تورک بکات. ئەگەریش ئەوەنەکات ئەوا دەسەڵاتی کوردی گەندەڵە!

هەڵبەت رەخنەگرانی دەسەڵاتی کوردی لەئاستی خۆماڵیدا ئەو بەشە لەداخوازییەکانی رۆبن دەقرتێنن کە داوادەکات، دەسەڵات شەڕی PKK بکات. ئەگینا گەندەڵییەکەی کە هەیەو کەمیش نییە، هی ئەوەیە لەسەری بنووسرێ و لەسەری سزا بدرێت، بەڵام نەک ببێتە بیانوو لەدژی

کورد بەوەی کەرکوک و نەوت و سیاسەتی کوردستانیی لێ قەدەغە بکرێت.

ئەگەر لەم پەیوەندییەدا بشێت ناوێکی کوردی لەسیاسەتی (کورد)انەی ئەمریکا بنێین ئەوا دەکرێ بڵێین (ستراتیژیی گیسکەکەی هەیاسی خاس)ە: نە زۆر قەڵەوبین کە بوغرابین و نە زۆریش لەڕو لاواز بین کەخەرجی بەخێوکردنمان بکەوێتە سەر وان. بەڵام ئێمە بەپێچەوانەوە نامانەوێ لەڕو لاوازین، کە بخورێین و ناشمانەوێت قەڵەو بین کە خەڵک لێمان بترسێت. گەرەکە بە تەندروستییەکی باشەوە بچینە گۆڕەپانی ململانێیەوەو پێشم وایە هەر بەوە گرەوەکە دەبەینەوە، هەر بەوەش سەنگەری رەخنەی خۆمان لە سەنگەری رەخنەی عەرەب، یان هەر داگیرکەرێکی ئیقلیمی جیادەکەینەوە وەخاتێک دەخوازین رەخنە لەئەمریکاو رۆژئاوا بگرین.

رەخنەگرتن لەئەمریکا نابێ پاکانە بۆ هەڵسوکەوتی داگیرکەرانی ئیقلیمی بکات و لەسەنگەری نەتەوە سەردەستەکانەوە بدوێین، سەددام و قاعیدە، لەعیراقی جاران، سەدرو هەیئەی عولەمای موسلمینیش لەعیراقی تازەدا، رەخنەیان لەئەمریکا هەیە. ئەمما هی ئەوان جیایە لەوەی ئێمە. شتێک کە زۆر نووسراوەی ئوسوڵگەرایی لەکوردستان لێیان تێکدەچێت.

وەک چۆن ئێمە ئاستی جیاوازی داگیرکراوی کوردستانمان هەیە، ئاوەهاش دەبێ ئاستی جیاوازی سەرکۆنەو رەخنەگرتنی (داگیرکەران)مان هەبێت.

بەڵام با لێرەدا بپرسین کە ئەمریکا دەڕواو عیراقێکی نوێ جێدەهێڵێت، ئیتر کێ داگیرکەرە؟

عیراقی نیمچە داگیرکەر

لە شـێوە گـشتییەکەیدا هەر عیـراق داگیـرکەری کوردسـتانە، لەگەڵ هەنـدێک تەحەفـوزدا کە رەنـگە گرفتـی ناولێنـان دروسـت بکـات. دەنـا لەناوەڕۆکـدا مـادام بەشـێکی ئیـرادەی کـوردو کوردسـتان لای عیـراق گلـدراوەتەوە، کە وابـێ هێـشتا کوردسـتان خـاکی داگیرکـراوو کـوردیش میللەتێکـی بندەسـتە، ئەگەر بندەسـتی نەتەوەی سەردەسـتی عەرەبـی عیراقیش نەبێت لەسـەر ئەنجامی جێبەجێکردنـی دەسـتووری ئیتحادیـدا، خۆ هەر بندەستی ئیرادەی دامودەزگـاو دینـگە بنچینەییەکـانی دەوڵەتـی (مەرکەزی) دەبێت کە مەرکەزییە لەفەرهەنگ و لە تەفـسیری دەسـتوور. چـونکە هێـزە عەرەبییەکـان بەلای خڕکـردنەوەی هێـز و بڕیـار لەبەغـدا، دایدەشکێننەوە.

لەبـاری شـرۆڤەی مێـژووییەوە، هەروەک ئەدەبیاتەکـانی کـوردایەتی قسەیان لەسەر کردووە، دۆخی کوردستان دۆخێکی پیسترە لەداگیرکاریی ئاسایی: دۆخی دابەشکردن بەنیسبەت هەموو بەشەکان و دۆخـی لکانـدن بەنیسبەت کوردستانی باشوورەوە.

دۆخی لکاندنی کوردستان لەبەرایـی دامەزرانـدنی دەوڵەتـی پادشـاییدا مەرجـدار کرابـوو بەدابینکردنـی مافەکـانی کـورد لە چوارچێـوەیەکی دیـاریکراودا، پـێش لکانـدنەکە وا بڕیـار بـوو دوو ئیـدارەی کوردسـتانی و عیراقی هەبێت لەژێر سایەی ئینتیدابی بەریتانیا، گوایە دەبـوایە کـورد و عەرەب لەبەغــدا لەگەڵ ئینگلیــز دابنیــشن بــۆ تەگبیرکــردن لەم دوو

قەوارەیەی لەژێـر یەک چەتـری ئینتیدابـدا دەبـن، بـەڵام وردە وردە ئەم بەڵێنانە کەوتنە ژێر پێیانەوەو لەبنچینـەدا راپەڕینـی بەر دەرکـی سـەرای سلێمانی لە ساڵی 1930دا، بۆ لەقاودانی یەکەم وێستگەی لکاندن بـوو. لەساڵی 1932 ئەم لکاندنە بەعیراقی ئینگلیزییەوە جێگیر کرا.

لەسەرەتاوە عیراقی عەرەبی سونیی خـۆی راسـتەوخۆ نەدەهـاتە نـاو خاوەندارێتی لە کوردستان. بەتایبەتیش لە لانکی ناسیونالیـستی کـوردی لەو سـەردەمەداو تائـەمـڕۆش، سـلێمانی. وەک چـۆن لە بۆردومـانی کوردسـتان و بەرپەرچـدانەوەی شۆڕشـی شـێخ مەحمـووددا ئینگلیـز لە جیـاتی مەملەکەتـی بـێ قودرەتمەنـدی سـەربازی عیـراق ئەمەی دەکـرد، ئاوەهاش لە دانوستاندن وتەگبیرە سیاسییەکانی پەیوەندیی نێوان بەغدا و کوردسـتاندا ئینگلیـز لە پێـشەوە بـوو و عیراقییەکـان یـان رۆڵێکـی لاوەکییان هەبوو، یان ئەو تێز و پێـشنیازەیان دەخـستە ڕوو کە ئینگلیـز دەرسی دادەدان.

جـارێکی تـریش دەکەومەوە داوی کەمەندکێـشی بەراوردەوە و بیرتـان دێنمەوە کە لە سەرەتای پرۆسەی رزگاری عیراقدا، بۆ ئاسایی کردنەوەی پەیوەندی لە نێـوان کوردسـتان کە ئیتـر حکومەت و قەڵەمڕەوی خـۆی هەبـوو لەگەڵ بەغـدای حکـومەت کەوتـووی دوای ڕامـاڵینی بەعـسدا، ئەمەریکاییەکان لەسەر هێڵی، پەیوەندی بوون. عیراقییەکان، ئەمجارەیان عیراقی عەرەبی شیعی، خۆیان بەشەرمەوە دەیانویست لەرێـی بـودجە و یاسـا وهەمـاهەنگییەوە کـنە بـکەنەوە و بێـنەوە کوردسـتان. ئیـدارەی مەدەنی ئەمەریکا لە هەر وەزارەتێکی بەغدا ئەدمۆنزێک، یان چەند کاپتن لاین و مێجەر سۆنێکی دانابوو کە ئیـشیان ئەوەبـوو کـورد و بەغـدا هـان بـدەن لە بینـاکردنەوەی دەوڵەتـی عیراقـدا پـێکەوە کـار بـکەن. بگـرە لە دەرکەوتەکـانی سـاڵی 2004دا، سـوپای ئەمەریکـا لە جێـی عیـراقییە

ڕەسمییەکانی بەغدا، لە فەلوجە "موقاوەمە"ی کوتا و لە نەجەفیش سوپای مەهدی داڕزان. لە بەردەم ئەم دیمەنەدا، کە تازەترین تەکنیکی جەنگی، لە تۆپ و تەیارە و دەبابە، عیراقییە هەڵگەڕاوەکانی لەبەر چاوی کاڵی عیراقییە تازەکان تەمبێ دەکرد، سەرکردەیەکی کورد توانجی دابوو:" هەرچەند سەیری ئەم دیمەنانە دەکەم وەبیرم دێتەوە کە عیراق خەریکە قودرەتمەندی سەربازی وەدەست دێنێتەوە و دەبێ حیسابێک بۆ ئەم دۆخە بکەین".

لەگێچەڵەکەی دەوڵەتی عیراق بە خانەقین، لە ساڵی 2008دا، ئەو قسەیە و ئەو دیمەنەم کەوتەوە یاد. نازانم نها ئەو حسابە کراوە کە سەرکردە کوردەکە باسی دەکرد یاخود نا؟ بەڵام بۆ تەواوکردنی باسەکە دەگەڕێمەوە سەر دەورانی سەرەتا، ئیتر مافەکانی کورد، کە مەرجی کۆمەڵەی گەلان بوو لەسەر مەملەکەتی عیراق بۆ لابردنی ئینتیداب، وا گرمۆڵە کرایەوە بە جۆرێک بڕیار لێدەرکان خۆشیان نەیاندەناسییەوە، ئیتر کوردستان بووە گیرۆدەی عیراقێکی تەڵخ و ئاڵۆز کە تەنانەت مەلیک فەیسەڵی یەکەمیش بەدەستییەوە گیری خواردبوو کە بەحساب بونیاتنەری مەملەکەتی تازە بابەتی عیراق بوو، بە حساب پرسیاری تەماعکارانەشی لەسەر سنووری مەملەکەتەکەی کردبوو داخۆ کوردستانەکەی شیخ مەحموودیش دەگرێتەوە، یان نا؟ زۆری نەبرد ئەم مەلیکە حیجازییە هاوردەکراوە لەنامەیەکی دیکۆمەنتیدا گومانی خستەسەر ناسنامەی نیشتمانیی ئەم مەملەکەتەکەی سەری (کوردستان) و تەنی (عەرەبستان) پێکەوە نەدەگونجان و لەولاتریشەوە شیعەنشینەکەی لە مەرکەز ولە دەوڵەت ودەستکەوتەکانی تەوەلا بوون.

لە دۆخی لکاندنێکی وا دا کە مەملەکەتی عیراق خۆشی سەری لێ دەرنەدەکرد و ئینگلیز وردە وردە لەڕێی هەڕەشە و لەڕێی تەماع

خستنەبەر کوردستانەوە کاری لەسەر دەکرد، کورد دڵی لای بزووتنەوەکەی شێخ مەحمود و دەستودەماری بە یاساو رێساو ئیلتیزاماتەکانی دەوڵەتی عیراقەوە گرێدرابوو.

لەدەوڵەتی پادشاییدا کورد تەنها وەک عیراقییەک بۆی هەبوو لەدەوڵەتداری و چانسی رۆڵگێڕانی سیاسییدا بێتە کایەوە، لەم بەستێنەدا بوو چەندان کەسایەتی و گەورە فەرمانبەرانی کورد لە کابینەو دەزگاکانی بەغدادا هەڵکەوتن وەک محەمەد ئەمین زەکی بەگ و تۆفیق وەهبی و جەمال بابان کە سەرەدەستەیان دەوڵەتمەدارە لێوەشاوەکەی کورد، سەعید قەزاز، بوو، بەڵام ئەمانە چیرۆکی بەشداری تاکە کەسی بوون و هیچ کردەوەو قەوارەیەکی دەستەجەمعی کوردی لێنەکەوتەوە.

هاوتەریب لەگەڵ ئەم پشکدارییە کوردییە مەرجدارە لە دەستمایەی سیاسی عیراقێتیدا، هێڵێکی کوردایەتی مەدەنی سنووردار جار بەجار خۆی نیشان دەدا، وەک دوو تەقەلا بێسوودەکەی محەمەد ئەمین زەکی بەگ بۆ دروستکردنی ئیدارەی خۆبەخۆیی کورد کە کەرکوک نێوەندەکەی بێت، یان وەک داخوازی ئیسماعیل ئاغای رواندزی و چەند کوردێکی مەرد لەناو هۆڵ و داڵانەکانی پەرلەمانی پادشاییدا. ئەمما کوردایەتییە سەنگەر لێدەرەکەی دەرەوەی دەوڵەتی رەسمی عیراق، ئەوا لەسییەکان تا نیوەی چلەکان، یان وەک شۆڕش و راپەڕینی شێخ مەحمود و دواتر شۆڕشی بارزان، یان وەک کۆمەڵە و حزبە نهێنییەکانی وەک دارکەر و هیواو شۆڕش و رزگاری، سەرەتاتکێی قەوارەگرتنی بوو. لەهەمبەر عیراقێتی بێ کەمەندکێشی پادشاییدا، حزبی شیوعی عیراق لەبەرەی ئۆپۆزسیۆنەوە جۆرێک لەعیراقێتی لەناو کورددا پەرە پێدا کە (دەسکەوتەکان)ی سەرەنجڕاکێش بوون بۆ کوردی بندەستی پادشایی،

رەوتێکی کزیش هەبوو باوەڕی دەکرد کە ئینگلیزی "دیموکراتخوازی" روو لەشەڕی جیهانی دژی هیتلەر، دەشێ پشتیوانێکی تازە بێت بۆ کوردایەتی، جیاواز بێت لەو پشتیوانییەی لەگەورە فەرمانبەرانی کوردی دەکرد تا تێکەڵ بە (ئوممەی عیراقی) بن و لەناو دامودەزگای پادشایەتیدا بەشوێن مافەوە بن و خەونی قەوارەیەکی، فراوان یان بەرتەسکی کوردستانی فەرامۆشبکەن. ئەدەبیاتی شیوعی باسی مافی چارەنووس و پرەنسیبی دەوڵەتی کوردی دەکرد با ئەم ئیتخیارەشی وەک (أبغض الحلال)ی جیابوونەوەی ژن و پیاو وێنا کردبێت. لەدیوە کوردیەتییەکەشدا چ (هیوا)کەی رەفیق حیلمی کە دواتر لەنێوان کوتلەگەری چەپ و راستی خۆیدا داڕزاو چ (شۆڕش)و (رزگاری)یەکەی سالح حەیدەری، خەباتیان قۆناغبەند کردبوو. ستراتیژی مافی چارەنووس و دەوڵەتی کوردی قیبلەنومای دوور بوو، مافە سەرەتاییەکانی وەک خوێندن و دامەزرادن و هەندێک ئیجرائاتی چاکسازی لانی کەمی بەرنامە بوو. واتە لەم مەودایەی نێوان ئامانجی دوور و لانی کەمی بەرنامەدا کورد هەم عیراقێتییەکی (کاتیی) دەکردو هەمیش چاوی لەکوردستانێتی و لەقاودانی داگیرکاری بوو.

لەدەورانێکی تردا برایم ئەحمەد پەرەی بەتێڕوانینی چەپگەرایی خۆی دا گونجانێک لەنێوان کوردستانێتی و واقیعی عیراقێتی دروست بکات هەروەک لە नامیلکەی (کورد و عەرەب)ی ساڵی 1937دا ئەندێشە سەرەکییەکانی داڕشتبوو.

ئێستا کە ئێمە پێداچوونەوە بەو شرۆڤەکارییەی ئەدەبیاتی کوردایەتی کلاسیک دەکەین دەبینین ئاوێتەی "هاوکێشەی کوردستانێتی و عیراقێتی" لەناو مەنگەنەی عیراقێتی شیوعی و عیراقێتی پادشایی و ئینگلیزیدا لە دایکبووە. دوای بڕانەوەی جەنگی جیهانی دووەم و

تەگبیرەکانی دوای ئەو جەنگە کە دەوڵەتی گەورە گەورەی پەرت و دابەشکرد، وەک ئەڵمانیاو کۆمارە داگیرکراوەکانی بەلتیک و... هتد، کوردستان بەهەمـوو بەشەکانییەوە لەناو دەوڵەتە داگیرکەرەکانیدا قەوارەی گرت و لەوەشەوە کوردایەتیش بۆ هەر بەشێک، لەبەشێکدا، لەقاڵبدرا. لێرەوە تیۆریی مەسەلەی کورد یەک مەسەلەو لە هەمان کاتدا چەند مەسەلەیەکیشە خۆی لەچەندین بزووتنەوەی هەڵکەوتی مێژوویی و جوگرافی جیادا بەرجەستەکرد، کوردایەتی لەهەر بەشێک لە کاتێکدا وەک قەوارە ماڵی خۆی جیاکردبۆوە، بەڵام وەک هاوپەیمانێتی بناغەی هاوپەیمانێتی لەگەڵ هێزە سەرتاسەرییە گۆڕانخوازەکانی دەوڵەتانی داگیرکەری کوردستان دانا، ئەم دۆخە لەعیراقدا هزری عیراقێتی جێگیرتر کردو خەباتی کوردایەتی بەڕووی دەوڵەتی پادشایی و ئینگلیز هەڵشاخان. ئەم هەڵشاخانە لەسەرەوە لەگەڵ هێزە عیراقییەکانی تردا بەناوی کۆنەپەرستێتی و وابەستەیی حوکمڕانی پادشایی بۆ ئینگلیز دەکرا و لەپەنهانیشدا بۆ رەتکردنەوەی داگیرکاری بوو. واتا بەرەنگاری کورد لەگەڵ حکومەتی عیراقی داگیرکەردا وێنەی خەباتێکی پێشکەوتنخوازی عیراقی لە دژی حکومەتی عیراقی وابەستەی ئینگلیزی لە خۆی پێچا.

دوای گۆڕانکاری 14ی تەمموزی 1958، دەستووری کاتی عەبدولکەریم قاسم، یەکەم ئاماژەی شەراکەتی نیشاندا بەوەی لە ماددەی دوویدا نووسیبووی کوردو عەرەب هاوبەشن لەم وڵاتەدا، هەرچەندە دواتر قاسم شەڕی کوردی کردو حکومەتەکانی دوای ئەویش، هی قەومی و بەعسییەکان، کەوتنە باجکاری لەم چەمکە هەرگیز جێبەجێنەکراوەی شەراکەتدا، بەڵام عیراقی جەمهوری بەو هەموو زوڵم و زۆرو کوشتارەی

لەکوردیش کردی، هێشتاش زیاتر لەعیراقی پادشایی گیانی عیراقێتی لەناو کورددا پەرەپێبدا.

له سەردەمی جەمهوری، بەتایبەتی جەمهوریەتەکەی سەددامدا، بۆ یەکەمین جار دیاردەگەلێکی سەرنجڕاکێش قەومان کە کەسێتی کوردستانیشی تووشی دووفاقی و پەرتەوازەیی گەورە کرد. لەسەرێکەوە واقیعی نزیکەی چەندین دەیە لەداگیرکاری و لکاندنی کوردستان، تۆرێکی بەرژەوەندیی گەورە و بچووکی لەناو کۆمەڵی کوردەواری، لەدەوڵەتی تازەدا دروستکرد، کە لێی راپسکان زۆر زەحمەت بوو، لەسەرێکی تریشەوە کوردایەتی بناغەی قووڵتری داکوتاو شۆڕشی ناوچەی رزگار و دامودەزگای سیاسیی دانا کە لەئاستی جیاجیادا هەژموونی بەسەر کوردستان و کوردستانییانەوە هەبوو.

بزووتنەوەی کوردایەتی لەچەند ساڵی رابردوودا، شەریکە بەشی دەوڵەتی عیراق بوو لەپیادەکردنی دەستڕۆیشتوویی و هەژموونیدا. لەهەمانکاتدا دەوڵەتی عیراق لەخەیاڵدانی هاووڵاتی کوردو کۆمەڵی کوردەواریدا دوو دیوی هەبوو، دیوێک یاساو رێساو تۆڕی پەیوەندییەکانی وەکو دەوڵەت لەگەڵ کورد بوو، وەک رێکخەری نەزمی گشتی و مافە مەدەنییەکان، دیوێکی تری وەک حکومەتێکی داگیرکەری دیکتاتۆر و خاوەن سوپای داگیرکاریی لە کوردستاندا. کورد بۆ دیوی یەکەمی دەوڵەت وەک رێکخەری ژیان و مافە مەدەنییەکان، دەورانێکی مامەڵەی بەرپێکردبوو، بەڵام بۆ دیوی دووەمەکەی وەک بەعسی داگیرکەر، ئەوا لەجەنگ و دەعوای بەردەوام دا بوو.

کوردایەتی لەرێی ئەم دیوە دەعوایەوە نفوز و هەژموونی خۆی پتەودەکرد، بەڵام وەک بزووتنەوەیەکی سیاسیی کە بەپێی یاساکانی داگیرکەر (یاساغ و لادەر بوو) نەیدەتوانی کار لەمەرجە بابەتییەکانی

کـــوردەواری بکـــاو تەنهـــا لە دوای راپەڕینـــی 1991ەوە، لەڕێـــی کـۆنترۆڵکردنی دەزگـای دەوڵەت لە کوردسـتانی رزگـاردا، تـوانی هەم کوردایەتی و کوردەواری لێک گرێبداتەوەو هەمیش کوردایەتی بباتە ناو دەزگای دەوڵەتێکەوە، حکومەتی هەرێمی کوردستان، کە وەک پێکهاتە سـەر بەدەوڵەتـی عیـراق بـوو و وەک دیفـاکتۆ سـەر بەکـوردایەتی و دەرەنجامی هەڵبژاردنی پەرلەمانیساڵی 1992 بوو. بەڵام دیارنییە کە کورد توانیبێتی ئەم (دەوڵەتە)، بەتەواوەتی، بۆ ئامانجەکانی کوردایەتی دەستەمۆ بکات بۆ ئەوەی ئاشتبوونەوەی یەکجارەکی لەنێوان ستراتیژیی کوردو واقیعی کوردستان و کۆمەڵەکەی روو بدات.

پێکهاتنەوەی دەوڵەتی عیراق لەڕێی بڕارەی دەستووریی نوێ، کە لە 15ی تـشرینی یەکەمـدا دەنگـی بـۆ درا، دەرفەتێکـی نـوێ بـوو. بـۆ یەکەمجـارە لە مێـژووی داگیرکـاریی کوردسـتانی باشـوور و پەیوەنـدی بەدەوڵەتی عیراقەوە، دەرفەتی داڕشتنەوەیەکی دادپەروەرانەی هێنـاوەتە ئاراوە کە یان بۆ دواجار عیراق تەفوتونا دەکات و ئاساری لەسەر پاتاری ناهێڵێـت، یـانیش دەریـچەی یەکێتـی ئارەزوومەنـدانە، کە بەفـۆرمێکی شەرمنانە لەدیباجەی دەستووردا باسی لێکراوە، چانسی ئاشتکردنەوەی مێـژوو وجوگرافیـا، ئاشـتکردنەوەی یـادەوەری کوردسـتانی و واقیعـی نەخـــشەی رەســـمی عیـــراق دەڕەخـــسێنێ، ئەو رەچەتەی مارکـــسی لەئەدەبیاتی مارکسیزمدا وەک دووڕیانی ناچاری مرۆڤـایەتی دەیخـاتەڕوو، سۆشیالیزم، یان بەربەریەت، لەریتم و ئیقاعدا رێک بۆ دۆخی دوو ڕیـانی عیراق دەشێت: فیدرالیزم، یان تەفروتونا بوون.

وەک دەبینین عیراق ئاوسە بە هەردوو ئەگەرەکە. بۆیە تا ئەو بڕارەیە ساغ دەبێتەوە، ناونیشانی "داگیرکەر بەتەحەفـوزەوە" ناونیـشانێکی پـڕ بە پێستی خۆیەتی.

هێشتا تێری پرسی داگیرکەر و کێشەی ناولێنانی عیراق بەنیسبەت کوردەوە، نەکراوە."داگیرکەر بە تەحەفوزەوە" کە لە لێرەدا هەوڵمدا شەرحی بکەم نابێ بۆ ناسیۆنالیستی عەیار بیستوچوارەکان وەک سازش لەگەڵ داگیرکەر و بۆ کوردە عیراقییە دیموکراتخوازەکان وەک تاوان دانە پاڵ عیراق سەیر بکرێت. هەردوو ئاراستە دەتوانن کێشەکە لەکۆڵ خۆیان بکەنەوە بەناو هێنانەکەی جارانیان. بەو ناوەی بۆ نموونە، بە تورکیا یان ئێران یان سوریای دەڵێن، بەڵام عیراق بەرزەخی نێوان دوو حاڵەتی گرتووە و ئاسان نییە ناولێنانی ڕەها ناوەڕۆکی راستەقینەی دابین بکات. رێک ئەم حاڵەتی بەرزەخییەیە ئێمەو بەغدای لە دوورپیانی سۆشیالیزم، یان بەربەریەت، ببورن فیدراڵیزم، یان لەتوپەتکردندا، داناوە.

عیراق بەم رەوتە مێژووییە نزیکەی هەشتا ساڵییە، ماشەڵڵای لێ بێت ئەو کەتنانەی بەکورد کرد کە سەرچڵی نییە ئەگەر بێژین تورکیا بە (6) سەدەو ئێران بەپتر لە دوو هەزار ساڵەی دەوڵەتی ئاریایی هی وایان نەکردووە. دیارە باشترین نییە لەنێو داگیرکەرانی کوردستاندا کە دەشێ خراپترو خراپترین بەراورد بکەین، لێ هەر ئەم عیراقە کەتنکەرەی دەوڵەتی مۆدێرنی سەدەی بیستە، لەساڵی 2003وە، وەرچەرخانی وا گەورەی بەخۆوە دیتووە هی بەری سکی شەش مانگان نییە.

عیراق دەوڵەتی کارەساتی هەڵەبجەیە لێ ئێستا سەرکۆمارەکەی کوردە، دەوڵەتی تەعریب و راگوێزانە لێ نها زمانی کوردی و نەتەوەی کورد بە ڕەسمی ناساندووە.. ئەمانە خاڵن لە قازانجی "سەرفرازی" عیراق. خاڵی دیکەش هەن کە دژی بێت هەروەها سەیری ئەم نموونەیە بکەن:

لە ئابی 2010 دا وەزیری سربستان هاتە عیراق و چاوی بە نوری مالکی سەر وەزیر کەوت. وەزیری بەرگریی سربستان هەم وەزیرێکی

سـيادی و هەم نێـردراوی سـەرۆکی سربـستان (بـۆریس تـادیچ) بـوو. داوایەکی مایەی دوودڵی و ئیحراجی هێنابوو بۆ حکومەتی عیـراق: بەغـدا پـشتیوانی لە هەڵوێـستی بلگـارد بکـات لەداخـوازی پاراسـتنی سـنووری سربستان و جیانەکردنەوەی کۆسۆڤۆ.

بەغدا چی بڵێ بەم هەمـوو زەخـمەی بـرینییەوە؟ لەگەڵ بلگـارد بێـت خۆی نەتەوەی کوردی هەیە، پەرلەمـانی عیراقـی هەیە کە لێـی دەپرسـن بۆ، ئەی مالکی، لایەنداری لەم یان لەوکێشەی نەتەوەیی دەکەیت؟

ئەگەر لایەنداری کۆسۆڤۆش بکات لێی دەپرسـن، ئەی کۆسـۆڤۆی لای خۆت، کوردەکانی هەرێم و ناوچەکانی تری؟

بۆیە مالکی لە وەڵامدا کورد دەکاتە نموونە کە لە عیراقی دیکتاتۆریدا دەچەوسایەوەو ئێستا پلەو پایەی لەعیراقی دیموکراتیـدا هـەیە. سـەرۆک وەزیـر دەڵـێ ئـێمە لەگەڵ پاراسـتنی قەوارەکـانین، بەڵام بە دابینکردنـی مـافەوە.یـانی ئـێمە سـەرۆک وەزیرانێکمـان هەیە بەدوو دڵـیـەوە سـەیری کەلتووری رابردووی وڵات و ئاسۆی سبەینێ دەکات.

لەبەرزەخـی نێـوان یەکێتـی و پەرتکردنـدا، یـان سـەرۆک وەزیرانێکـی دیکتاتۆری، یان دانەیەکی دیموکراتی و هیچ چارەیەکی تر نییە؟

لێـرە پرسـیارەکە دێتـەوە، عیـراق داگیرکەرێکـی چـۆن دەبێـت؟ دەسـتووری عیـراق هەمـوو ئەو فـاکتەرانەی تێـدایە کە عیـراق ببێـتە دەوڵەتێکی تـری جیـاواز لە دەوڵەتە داگیـرکەرەکەی کوردسـتان. بنەمـاو رۆحی ئەم دەستوورە لەباریدایە ئەم هەلومەرجە دروسـت بکـات و ببێـتە میساقێکی میللی و مەرجەعێکی سیاسی و قانونی بۆ ناکۆکییەکان:

-بەشەرمیشەوە بێـت ئامـاژەی یەکێتییەکـی ئارەزوومەنـدانەی تێـدایە، یەکێتـــی عیراقـــی پەیوەنـــد کـــردووە بە پابەنـــدێتی خەڵـــکەکە بەم دەستوورەوە.

-عیراقی بوون، نەک عەرەبیبوون، بۆتە بنەمای هاووڵاتی بوون لەم دەستوورەدا.

-حکومەتی ناوەندی نەهێشتووەو حکومەتی ئیتحادیی بۆتە کۆکەرەوەی ئیرادەی هەرێمەکان.

-فیلتەری دەستووری بۆ نەتەوەو پێکهاتەکان داناوە لە ڕێی بنەمای (3/2)ی هەر سێ پارێزگایەک.

-ئەنجومەنی ئیتحادی (پەرلەمانی ئیتحادی هەرێمەکان)ی تەشریع کردووە، کە ئەمەش فیلتەرێکی ترە.

- بەتۆپزیش بێت، خەریکە وەرگرتنی یەک لەسێ پۆستە سیادییەکان بۆ هەر پێکهاتەیەک دەکاتە عورفی سیاسی جەنتلمانی.

-دامودەزگای فیدراڵی ئەوتۆی تەشریع کردووە کە جێی شکات و چاودێری و بەدواداچوونی مافی پێکهاتەکانە. وەک کۆمسیۆنی باڵای هەڵبژاردن، دادگای دەستووری، ئەنجومەنی باڵای دادوەری، کۆمسیۆنی مافی مرۆڤ.

- وەک بنەما، هێزو قودرەتمەندی سەربازیی و ئەمنیەتی دابەشکردووە.

-نەخشە ڕێگەی خاوەنداریێتی ناوچە جێناکۆکەکانی داناوە کە هەم چارەنووسی کەرکوک یەکلایی دەکاتەوەو هەمیش قەڵەمڕەوی قەوارەی نەتەوەیی کوردستان دیاری دەکات.

-بنەمای خاوەنداریێتی و هاوبەشێتی لەسامانی سروشتی وڵات، نەوت و گازی دارشتووە کە پەراوێزێکی باشی بۆ دابەشکردنەوەی سامان و داهات و بەشداری لە بڕیاری ئابووریدا پێکهێناوە.

-ناسنامەی دەوڵەتی عیراقی لەجێگەی عروبە دەرهێناوەو زمانی کوردی کردۆتە زمانێکی رەسمی ئیتحادی.

-مافی هاووڵاتیبوونی یەکسان و ڕەگەزمانەی ئازادی بەیان و ئازادییە گشتییەکان و ئازادی مەزهەب و باوەڕو مافە کەسێتییەکان و خاوەندارێتی دابینکردووە کە هەموو ئەمانەش دەچنە خانەی دابینکردنی مافی فەردی و مافی پێکهات و گرووپەکانیشەوە. ئەم بنەما گشتییانە ڕۆحی دەستووری عیراقن و هەموو توخمەکانی وەرگۆڕانی پەیوەندی داگیرکراو و داگیرکارییان تێدایە، بەڵام وێنەکە لەسەر زەمینی واقیع زۆری ماوە لەگەڵ دەقەکاندا وێک بێتەوە و خەسڵەتی داگیرکەر لەدەوڵەتی عیراق دامالێ.

جارێ لە تەنگژەی ئەمسالی پێکهێنانی حکومەت وەک دەرەنجامی هەڵبژاردنی ڕۆژی 2010/3/7 لەسەرتاسەری عیراقدا. گەلێک نییەت و ستراتیژی سیاسی دەرکەوتن کە یارمەتیدەری ئێمە دەبن بۆ تێگەیشتنێکی باشتر لە دۆخی عیراق و کوردستانی پێوەگرێدراوەی. شەڕکردن لەسەر بەدەستهێنانی حکومەت و بەتایبەتیش پۆستە سەروەرییەکانی، نیشانەی نیەتێکی پەنهانە کە خەیاڵدانی هێزە عیراقییەکان تا ئێستاش خەیاڵدانێکە بەلای دەسەڵاتی جێبەجێکردن و هێزی حکومەتداریدا دایدەشکێنێت. عیراقییەکان شەڕ ناکەن لەسەر دەزگای تەشریع کە لەسەرێتی لەچەند ساڵێکدا (59 پڕۆژە یاسا ئامادەو پەسەند بکات، وەک ئیستحقاقێکی دەستووریی، چونکە دەستووری پەسەندکراوی عیراق لەچەندین شوێندا ناچێتە ناو وردەکارییەوەو نووسیویەتی (ئەمە بەیاسا ڕێکدەخرێت). هەموو ئەم هەڵوێستە دەستوورییانەش ئەرکن بە دەزگای تەشریع سپێردراون جگە لەو یاسایانەی کەدەبێ پەرلەمان، هەر پەرلەمانێک، لەفەسڵێکی تەشریعیدا دەریان بکات.

خەیاڵدانی هێزە عیراقییەکان ئەولەویەت دەداتە دەزگای تەنفیزی بۆ ئەنجامدانی گۆڕانکاریی و کاریگەری دانان لەسەر ئایندەی وڵات و نەخشەی سیاسی لە دوای روخانی دیکتاتۆری بەعسەوە.

تەجرەبەی چەند ساڵی رابردوو و دابی سیاسی لە وڵاتی عیراقدا هاندەری قورسایی دانان بۆ تەشریع نییە، مەگەر وەک تەواوکار و بۆ حەڵاڵکردنی ئەو دەسکەوتانە، یان ئەو پێگانە بێت کە بەهێزی هاوسەنگی سیاسی و گوشاری دەزگای تەنفیزی بەدەست هاتوون. چوار ساڵی رابردوو لە دەزگای تەنفیزیدا یارمەتی نوری مالکی دا خۆی بە هێز بکات و دەزگاو دایەرەکانی عیراقی ئیتحادی بۆ بەهێزکردنی خۆی، بۆ بوژاندنەوەی پێگەی حزبی دەعوەو پەرەپێدانی دەسەڵاتداریێتی شیعە بەکار بێنێت. بگرە یارمەتیشیدا لیست لەشیعە جیابکاتەوەو فراکسیۆنێکی پەرلەمانی (سەربەخۆ)ی دروست بکات. شەڕی عیراقییەکان لەسەر پایەی گەورەی دوور لەپایەی تەشریعی نیشانەیە کە عیراقییەکان دەزگای هەڵبژێردراو دەخەنە پشتی دەزگای تەنفیزی حکومەتەوە و دەیانەوێ لەم قۆناغە ئینتیقالییەدا گەورەترین گۆڕانکاریی لەبچمی دەوڵەتی نوێی عیراقدا بکەن تاوەکو لەوێ بە دواوە ببێتە عورف و عادەتێک کە لێی لانەدات. لە فەزایەکی وادا رێزگرتن لە دەستوور خۆی لەخۆیدا شتێکی دوورە ئامانج دەبێت کە ئەو دەستوورەش ویست و داواکانی کوردی تێدایە.

عیراقییەکان وەک مەرجەعێکی بێ ئەملاولا سەیری دەستوورەکە ناکەن، بەڵکو هەندێکیان لێی هەڵدەبژێرن (شیعە)، هەندێکی دیکەشیان دەستوور بۆ پەکخستنی دەستوور بەکاردێنن (برگەی دەستکاری دەستوور لە ماددەی 142) رێک بۆ ئەمە دانراوە. رێژەیەکی زۆریشیان

وەختێک لەسەر پرسە نەتەوەییەکانی کورد قسە دەکەن پێیانوایە لە ساتەوەختێکی لاوازی عەرەبیدا کورد ئەو دەستوورەی سەپاندووە. یانیش دەڵێن کوردو شیعە ئەم دەستوورەیان بە هاوکاریی ئەمریکا نووسیوەتەوە. گوایە نوح فێلدمان بەتایبەت بۆ کوردو شیعەی بە ڕادان داوە.

کە وابێ لەم وڵاتەدا کە بەپێی دەستوورەکەی قۆناغی داگیرکاری جێهێشتووە، هێشتا نەریتی سیاسی کۆنەپەرستانە ماوە کە یەکسانە بە سیاسەتی داگیرکاری. لێرەوەیە ئەو شرۆڤەیەی پێمان وایە عیراق لە دووڕیانێکدایە، شەرعیەتێکی مێژوویی وەردەگرێ بەوەی گومانکردن لەئایندەی ئەم وڵاتە زوڵمکردن و ناهەقی نییە لێی. بۆ ئەوە نییە عیراقیش بە زۆر، بۆ وەزن و قافیە، بدەینە پاڵ داگیرکەرانی تر یان هەروا بۆ گەڕانێکی بێوچان بەدوای ئەو دۆخ و تاریفانەی کوردو کوردستان وەکو زوڵملێکراو نیشان دەدەن، بە کاریان بێنین. چونکە لەڕاستیدا تا ئەو ململانێیە لەنێوان دوو ئیرادەدا ساغ دەبێتەوە (ئیرادەی عیراقی نوێی خاوەن دەستووری ئارەزوومەندانەی ئیتحادی، ئیرادەی عیراقی کۆنی خاوەن دەستووری ئیستبدادی و سیاسەتی داگیرکاری)، کوردو کوردستان بەزوڵملێکراوی دەمێننەوەو ئەوی لەو ناوەڕاستدا، لە جوڵەو سیاسەت و هەڵبژاردن و پەرلەمان، دەقەومێن، هیچ نیین جگە لەکەڵەکەکردنی دەسکەوت و ئەزموون لە ڕێی شکاندنی ئیرادەی ئەویتر، لەم زۆرانبازییە سەختەدا.

کوردایەتی، پێکوتە یان تەکان؟

بەشی زۆری ئەو پێناسانەی بۆ کوردایەتی و رەهەندەکانی کراون لە (جێی خۆیاندان)، یاری بەم وشەیە دەکەم تا بیکەمە دەروازەیەک بۆ گفتوگۆکردن لە سەر چیەتی (کوردایەتی) لە سەدەی بیست و یەکدا.

(لەجێی خۆیاندان) واتا ڕاستن، دروستن، ئەو پێناسانە باشیان پێکاوە و دەتوانین وەک تاریفێکی گشتی، گشتگیر کە زەمەن و زەمینەکان تێدەپەڕێنن، چاویان لێبکەین.

(لەجێی خۆیاندان) واتا چەقیان بەستووە، گۆڕانیان تێدا نەکراوەو لەچاو زەمەنی جەنجاڵی ئەمڕۆی زەمینی کوردستان و سەرزەمینی زیندەگی مرۆڤ لەکاروانەکە بەجێماون و لەجێی خۆیاندا پێچە بەدەورەیانە، هەردوو دەستەواژەش راستن، لە هێڵی گشتیدا پێناسەکان جەوهەری ئەو بزووتنەوە رزگاریخوازە دەر دەخەن کە لەسەدەی بیستەمدا نەیتوانی ئامانجەکانی سەربخاو ئەو ئەرکە گشتییەی بەسەدەی بیستویەک سپاردووە، ئەمەش مانای وایە هەم بزووتنەوەکە راستەو هەقیەتی لەهەوڵی داخوازیی نەکەوێت تا دابین دەبێت و هەمیش ئامانجی وی دوور مەودان و نەوەو چەرخەکان دەمەزەردی دەکەنەوە لەجێی ئەوەی ژەنگی پێهەڵێنن.

ئەمە لە هێڵی گشتیدا، کە دەچیتە ناو وردەکارییەوە هەڵبەت دەزانین سەردەم پرسیاری تری دروستکردووەو داوای لەم کوردایەتییە ئەوەیە وەڵامیان بداتەوە، لێرەیە ئێمە تووشی دیاردەی پاشەکشێ

لەپێناسەکردن، لە توانای گرتنەخۆی دیاردەو دەرکەوتە نوێیەکانی گۆڕەپانی سیاسیی کوردستان دەبین، هەژاری ئەدەبیاتی کوردایەتی لەم دۆخەوە سەرچاوە دەگرێت.

مادام ناکرێت باسی کوردو کوردستان بکەین بۆ ئەوەی باسی داگیرکەرانمان، بە نەتەوە سەردەستەکان و پایتەختە میترۆپۆلەکانیان بکەین، خراپ نییە لەپاڵ رەخنەکاری لە هەژاری ئەدەبیاتی کوردایەتی، لەسەر هەژاری ئەدەبیاتی سیاسی دەوڵەتە سەردەستەکانیش بدوێین. لەگەڵ رەچاوکردنی ئەم یان ئەو تایبەتمەندی کە جار بەجار وەک ئەستێرەی سیوەیل دەردەکەون و دەکشێن.

لەم دە ساڵەی دوایی سەدەی بیستویەکدا، لەنیوەی یەکەمی دە ساڵەکە لەوڵاتی ئێران و لەنیوەی دووەمیش لەوڵاتی تورکیا، هەروەها لەسەروبەندی پرۆسەی رزگاری لەوڵاتی عیراق، هەندێک تەکان درایە ئەدەبیاتی سیاسی لە پایتەختە ئیقلیمییەکانی نەتەوە سەردەستەکاندا، باسی بەشی سوریا ناکەین کە هەر خۆیان بەخۆیان بن، چونکە لەگەڵ کۆچی دوایی سەرۆک حافیز ئەلئەسەد نەوەی نوێی میراتگر هەندێک نمایشی دەرخست کە بۆنی گۆڕانکاری لێ دەهات. بەس دوایی هەمووی نیشتەوەو دیمەشق هەر بە پایتەختی "ئەمەوی" مایەوە با تەنانەت حوکمڕانییەکەی لە دەست عەلەوییەکان ما بێت، واتا دیمەشق نەیتوانی بەهاری خۆی بکاتە بەهاری شۆڕشێکی بۆ توندوتیژ وەک پێشبینی دەکرا. هەر (براغ)ێکی سەر پێی بوو.

کەوابێ دیمەشق هیچ نازو تیلەبازییەکی سەرنجڕاکێشی نەبوو، بۆیە بزاوتی کۆمەڵی مەدەنی تووشی پەرچەکرداری توند هاتەوە.

لە ئێران باسەکە پێچەوانە بوو، ئێران لەسەردەمی خاتەمیدا، کە دەرکەوتنەکەی دەکەوتە نیوەی دووەمی نەوەدەکانی سەدەی بیست،

بەڵام کاریگەرییە گەورەکەی لەنیوەی یەکەمی سەدەی بیستویەک قـوڵپی دا، وەختێک خاتەمیزم ناونیشانی رێبـازی گفتوگۆی شارستانی بـوو کە هەموو یارو نەیارەکانی تارانی بەخۆیەوە مژوڵکرد. خاتەمی بەرجەسـتەی سیاسەتی نەرمونیانی دوای قۆناغی جێگیرکردنـی ئیـنقلاب بـوو، ژنـان و لاوان بـــۆ ئیمــامەتییەکی نــوێ دوای کەوتـــن و دەســـتیان بە دامێنـــی عەباکەیەوە گرتبوو.

هەڵــبەتە لەگۆشــە نیگــای جیاجیــاوە هەڵــسەنگاندن بــۆ دیــاردەی خاتەمیزم کراوەو تائێستا مشتومڕ لەسەرچیەتی و چۆنیەتی گیرسانەوەی ئەو دیاردەیە درێـژەی هەیە. کەسێک لەنـاو سیـستمەوە دێـت و گـۆڕانی گەرەکە، رێگــری بۆدەکرێــت و پەمپــیش دەدرێــت، موحافیزکارەکـــان رێگــرەکەو ئەوســـەری ئۆپۆزســـیۆنیش پەمپیـــان دەدا تـــا ســـەری بە فەتارەتێکــدا بــدەن. کەســی وا، لە هێڵــی ناوەڕاســتەوە، یــان دەبــێ سەربکەوێت، یان هەردوو لایەنی ململانێ توندەکەی کۆمەڵ لێی ناڕازین و بەرپەرچی دەدەنەوە.

بەس گرنگترین دەسکەوتێک خاتەمی هێنابێتی ئەوەبوو ترسی لە دڵی ئێرانییەکان نەهێشت و دەریچەیەکی دیکەش بەنیزامی سیاسی و دەوڵەت بەخــشی، یەکەمیـــان بـــۆ ئەوەی داخوازییەکـــانی خـــۆی دەربخـــات و دووەمیشیان پێداچوونەوە بە باوەڕی موتڵەقی خـۆی بکـاتەوە. باوەڕێـک پێی وایە هەموو شتێک تەواوەو میللەت بۆ جۆرێک لەدەسـەڵاتی سیاسـی ڕام دەبێت.

خـاتەمیزم"دەسـکەوتێکی" کوردستانیـشی هەبـوو، هەرچەنـدە وشـەی دەســکەوتەکەمان لەنێــوان دووکەوانە دانــاوە، بەڵام ئەم دەســکەوتە لە کوردسـتانی رۆژهەڵات بـێ کـاریگەری نەبـوو. جـارێ کـۆمەڵی مەدەنـی و چالاکوانـانی کـوردەواری لە ڕۆژهەڵات بیانوویـان کەوتە دەسـت کە بڵــێن

"ئاغـای خـاتەمی ئـێمەش بەشـێکین لە شارسـتانیی و شـایانی ئەوەیـن گفتوگۆمان لەگەڵ دا بکەیت" . جارێکی دیش کرانەوەی کۆمەڵی ئێران بەشـی کوردستانیـشی تێدابوو، ڕۆژنـامەو کتێـب و میتنـگ و سـازمان و ئەنجـومەنی ئەدەبـی و ڕوونـاکبیریی، بەشـێکی بەرچـاوی لێکەوتەکـانی هـاتنی خـاتەمی بـوو. ئەمە بـۆ ڕۆژهەڵات هەتـا بڵێیـت وێـستگەیەکی جەوهەری و تـازە بـوو، لەکـوێ تەنهـا "سـروە" هەبـێ، لەکـوێ سـروەو سـیروان و ڕۆژهەڵات و زرێبـارو ئـاویەرو ئاشـتی و مهابـاد و گۆڤـاری خوێندکاری لە زانکۆکانی دا هەبن؟ لەکوێ چالاکی دەوڵەتیـی سنووردار بۆ کوردو لەکوێ ئەنجومەن و سازمانە ئەدەبییەکانی بەخۆرسکی لەدایک دەبوون و دەوڵەت و دەسەڵات هەر پێیان دەکرا ئیحتوای بکەن و لەژێر چاودێریدا بیهێڵنەوە؟

دەزانم لەڕوانگەی بزووتنەوەی کوردایەتی ڕۆژهەڵاتەوە پتر لەسـەرنج و لەسەر ڕاوەستانێک شایانی جموجۆڵە فەرهەنگ و کۆمەڵایەتییەکانی ئەو بەشە لە نیشتمانی کوردانە، بەڵام ئەوانیش لەوەدا ناکۆک نین کە ڕاسـتە بـزاوتەکە بەئیجـازەی دەوڵەت بـوو و خـاتەمی ئیمـزای لەسـەرکرد، بەڵام ڕەشـنووس و داخـوازیی و ڕوانینەکـانی هـی کـوردی بـێ غەلوغەشـەو نیـشانەیە بـۆ دەورانێکـی تـری گەشـەی کـوردەواری کە سـەرئەنجام کاریگەریی لەسەر بزووتنەوە سیاسییەکەش دادەنێ.

خـاتەمی لە سـەرئەنجامدا نەیبـردەوەو مەیـدانەکەی بـۆ نەیارەکـانی چـۆڵکرد. بەڵام خـاتەمیزم وەک یەک لەوێـستگەکانی ڕابـوونەوەی ئێرانییەکان ئیتر لەقومقومەکە دەرچـوو و پەرەسـەندنی ململانێـی نێـوان دوو بەرە لە ئێران فەسڵێکی ترە لە کۆششێکی بێ پسانەوە، دەرەنجامی ئەم ململانێـیە بـۆ ئێرانییەکـان هەر چییـەک بێـت، ئەوە کە سـەوزەکان خۆیان بە ڕەوتێکی جیـا دەزانـن، یـان خۆیـان و خاتەمییەکـان هەر یەک

لەشوێنی خۆیەوەو بۆ نیەتێکی جیا وێستگەی خاتەمیزم بە پێشینەی ریفۆرمی سەوزەکان نازانن، ئەوانە هیچیان خولیاو خەمی جێی نەزەری ئێمە نین، ئەوەی گرنگە بۆ کوردستانییان چاودێریی و دەست لەپشتدانی گەشەکردنی ناسیۆنالیزمێکی مەدەنی کوردەوارییە. کە مەیلێکی لە ڕادەبەدەری هەیە بۆ گوشینی شیلەی فەرهەنگی گەورەی ئێران بۆ ئەوەی ئەم شارستانییە کەمەندکێشە لەئیستیحقاقە نەتەوەییە کوردستانییەکە دووری بخاتەوە.

پەرەسەندنەکانی قۆناغی خاتەمیزم، پاش ئەمە، لەچەند رووی تریشەوە بوونە مایەی دەوڵەمەندبوونی ئەدەبیاتی کوردایەتی:

-بە دیوی کوردستانی عیراقدا، جۆرێک لە هەژانی کلتووریی دروستکرد کە چۆن فەرهەنگی دەوڵەمەند دەتوانێت لە وڵاتێکی باوەڕمەندیشدا شوێنی گەشەکردن بۆخۆی بکاتەوەو ببێتە شەپۆلێکی فیکری کەمەندکێشیش لەدەرەوەی جوگرافیای خۆی. بەتایبەت لەناوچەیەکی وەکو کوردستانی عیراق کە هەم ترسی لەئامادەگی سیاسیی ئێران هەیەو هەم لەوێستگە گرنگەکاندا پەیوەندی پراگماتی لەگەڵدا هەبووە.

-لەدیوی رۆژهەڵاتدا ئەدەبیاتی کوردایەتی دەوڵەمەند کرد بەدوو ئاڕاستە:

هی یەکەم: تەحەددایەکی بەرەو رووی دەستەبژێری کورد کردەوە کە چۆن بەشێوەی عەقڵانی داخوازیی و ویستە کوردستانییەکان دەربڕن بۆ ئەوەی تووشی گێچەڵی سیاسیی ببنەوە.

گوزارشت و دەربڕین بۆ ئامانجە ناسیۆنالیستەکان دوور لەزمانی راستەوخۆی شۆڕشگێڕی ئاستێکی بەرزی رەوانبێژی و دەوڵەمەندی زمان

و دەربــڕین دەخوازێــت کە هەر لە دەســتەبژێری کــوردی ڕۆژهەڵاتــی دەوەشێتەوە. ئەمە بڕینی قۆناغێکی سەخت بوو و بێ ویژدانییە ئەگەر بڵێین کوردانی ڕۆژهەڵات لێهاتووانە ئیدارەیان نەداوە.

هــی دووەم: تەحەددایەکــی تــر و پــێچەوانەی بەرەو ڕووی بزووتنەوەی شۆڕشگێڕی کوردستان (کوردایەتی لەمەنفای نیشتماندا) کردەوە کە چۆن شۆکی خاتەمیزم هەڵمژن. لەلایەک بڕێکی باشی وزەی شۆڕشــگێڕی و ڕەوایــی نەتەوەیــی و دیمــوکراتی بپــارێزن و لەلایەکی دیکەشــەوە پەیوەستی بە بـزووتنەوە مەدەنییەکە درێژە پێبدەن و لێی دانەبڕێن. دروستکردنی هاوسەنگی لەنێوان پشتیوانی لەبــزووتنەوەی مەدەنــی لەنــاوەوەی وڵات و ســەنگەر جیــاکردنەوە لەبزووتنەوەی ڕەسمی وڵاتی ئێران مشتومالکردن و دەوڵەمەندکردنی زمـان و ئەدەبیـات و دەربڕینــی گەرەکە کە بەشـداری کـوردایەتی لە ڕەوتــی ڕووداوەکـان و لەپەرەپێـدانی هـزری سیاسـیدا، پـایەدار تـر دەکات.

کوردایەتیش لەهەمبەر ئەم پێشهاتانەدا کە لەناوەوەی وڵات بزووتنەوە هەیەو دەوڵەت پەتــی بــۆ تونــد و شــل دەکــات، تەکــانی گەورەی نوێبوونەوەو خۆپارێزی پێ دەوێت بۆ ئەوەی دەرەقەتی ئەرکەکانی قۆناغ بێت.

دیـارە ئەم دەرکەوتـانەی خـاتەمیزم، کە ئێـران بەرەو کـرانەوەی ناوخۆیی برد، ڕۆڵـی چـاکی گێـڕا لەبوژانـدنەوەی کلتـووریی و گیـانی کوردایەتی لەو دەڤەرو ناوچـانەی دیـکەی ڕۆژهەڵات کە پێـشتر وەک نــاوچەی دەستڕۆیــشتوویی کــوردایەتی سیاســیی نە ناســراوبوون. ڕابوونەوەی کرماشان و ئیلام وەک تەقینـەوەی بیـرە نەوتـی یەدەک وایە لەشوێنێک کە پێشتر ڕەچاوی وزەی وای لێ نەکرابێت.

ئێستا کوردایەتی لەو هێڵە ستراتیژییەی کوردستان، کە ناوچەی شیعەنشین و کلتوورێکی دەوڵەمەندی شارستانییە، سەدان هەزار شانەی نووستووی هەیە. ئەمانە ئەگەر لە هەر وەرچەرخانێکدا پێشڕەوی کوردایەتی نەکەن، ئەوا شان لەشانی ناوچە کلاسیکییەکانی جێی نفوز و قودرەتمەندی کوردایەتی دەدەن.

ئەگەر خاتەمیزم سکی ئاوسبووی کۆتایی سەدەی نیوەی دووەمی دوا دەیەی سەدەی بیست بوو بێت لێ بەرهەمی بەسەر سەدەی بیستویەکدا پەخش و پەرێشان کردبێت، ئەوا ئۆردوگانیزم وەک وەرچەرخانێکی هێمن و لەسەرخۆ و بە ناوەڕۆکی سیاسەتی تورکیا، بەرهەمێکی خاڵسی سەدەی بیستویەکە چ وەک ڕاگەیاندنی دەستپێکی حزبی دادو گەشەپێدان و چ وەک هەڵکردنی مۆمێک لەتاریکایی نزیکەی سەد ساڵی لە ڕەشایی و زووخاوی کەمالیزمدا.

ئۆردوگانیزم لەکوێوە دەستپێکرد بێ و بەکوێ دەگات، ئەوەیان بابەتێکی قووڵە. هەڵسەنگاندنی شتێکی وا چۆن بگیرسێتەوە، ئەو ڕاستییە ناگۆڕێت ئیتر تورکیای ئەمڕۆ ئەوی جاران نییە. سەدەی بیست بۆ تورکیا هی جۆرێک لەگرمۆڵە بوون و گومانکردن بوو لەهەموو شتێک، لەفاکتەری ناوخۆیی (نەتەوەکانی ناو دەوڵەتی عوسمانی)و فاکتەری دراوسێیەتی (یۆنان- سوریا، ئەرمینیاو یەکێتی سۆڤیەت و ئێران).

ئەوە کە تورکیا بەشێک بوو لەئۆردوگای ڕۆژئاوا و دوای بڕانەوەی شەڕی ساردیش دیسان ڕۆژئاوا پێویستی ستراتیژی خۆی بۆ تورکیا دەمەزەرد کردەوە، ئەمانە هیچیان شەفاعەتیان بۆ ترسی تورکیا نەکرد. کێشە بونیادییەکانی تورکیا وەک ناسنامەو وەکو جوگرافیایەکی نیگەران زۆر لەوە قوڵتر بوون پەرژینێکی نێودەوڵەتی پشتیوانی و هاوکارییکردنی قەرەبووی بەرامبەری بۆ بکەنەوە. بەتایبەتی کە ئەو پەرژینە

نێودەوڵەتییە بێ نرخ نەبوو. لەگەڵێک وێستگەدا بەرامبەری وای داوا دەکرد دۆخی ئاڵۆزی ناوخۆیی ئەو وڵاتەی خراپتر دەکردو دەبووە ئەرکێکی سەربار لەسەر سیاسەتی تورکی، پەرژینی نێودەوڵەتی، هەر بۆنموونە، لەچوارچێوەی مەنزومەیەکی ئایدیۆلۆژیدا حکومەتی ئەنقەرەی بۆ دژایەتی کۆمۆنیزم هاندەدا کە بەرامبەرەکەی، یەکێتی سۆڤیەت، ئەویش بەدەوری خۆی بێ کارتی گوشار نەبوو کە تا بەرپەرچدانەوە بیخاتەگەڕ، پەرژینی نێودەوڵەتی ئابووریی ئەو وڵاتەی بە رەوڕەوەی ئابووریی سەرمایەدارییەوە گرێدا بوو، کە ئەمەش لەناوخۆدا هەم ئیستحقاقی ئابووریی و هەم ئیستیحقاقی کۆمەڵایەتی و چینایەتی دروست دەکرد.

هەموو ئەم ئیستیحقاقانەش لەبەهرەی حکومەتەکانی ژێر سایەی ئینقلاب و عەسکەردا نەبوو چاریان بکات و رووبەڕوویان ببێتەوە. پرسی کوردستانیش کە بۆ تورکیا کێشەی کوردو کێشەی (تیرۆر)ە، ئەم پرسە لەناو بۆتەقەی حوکمی شۆڤێنی و ئایدیۆلۆژیای کەمالیزمدا هیچ چانسێکی پێشکەوتنی و نزیکایەتی بۆ چارەسەر نەبوو.

بۆیە درۆیە ئەگەر تورکیا هۆی سەغڵەتبوونی لە پرسی کورد بۆ بابەتی (تیرۆر) بگێڕێتەوە کە تیرۆر نەتەوەی دیکەش دەتوانێ بیکات و ئایدیۆلۆژیای چەپ، یان ئیسلامی سیاسیی توندڕەویش، دەکارێت پەنای بۆ ببات.

سەغڵەتبوونی تورکیا لە پرسی کورد، سەغڵەتبوون بووە لە پرسیاری ناسنامەی دەوڵەتەکە و رەوایی جوگرافیاکەی و ئینجا لەو نرخە زۆر و زەوەندەی دەبوایە تورکیا بیداتە پەرژینی نێودەوڵەتی تا لەسەرکوتکردنی پرسی کورددا هاوکاری بکەن. تورکیای سەدەی بیست

بەهەموو ئەم نەخۆشییانەوە چووە ناو سەدەی بیستویەکەوە، لەکەمالیزم تەکییەوە و خۆی تەسلیمی بژارەی ئۆردوگانیزم کرد. لێ لەپرسی کورددا هێشتا دابی کـــەمالیزم حـاکمە چ لەناولێنـانی پرسـەکە چ لەنیگەرانـی بەرامبەر جوگرافیاو ناسنامەی قەوارەی تورکیادا.

جـا بەو پێـیەی هەمـوو سـوڵتانێک میـرزاو هەمـوو ئایـدیۆلۆژیایەک تیورسـینێکی هەیە، میـرزاو تیۆرسـێنی سـوڵتان ئۆردوگـان و رێبـازی ئۆردوگانیزم ساین ئەحمەد داود ئۆغلۆیە.

ئۆغلـو، راوێژکـاری جێـی متمـانەی ئۆردوگـان و ئینجـا لە دەسـتکاری کابینەکەیـدا وەزیـری دەرەوەی حکـومەتەکەی، لەچەنـدین نووسـراوەو کتێبێکیـشیدا وردەکـاریی تیـۆریی هێنـانە سەرسـاجی عەلـی کێـشەکانی (زیرۆکردنی کێشەکان) هێنـایە کـایەوە، بەگـوێرەی ئەم تیـۆرییە تورکیـا لەماوەی چەند ساڵی رابـردوودا کێـشەکانی خـۆی لەگەڵ زۆربەی وڵاتـانی دراوسێیدا یەکسان کرد بەسـفر. لەوە دەچـێ ئەم تیـۆرە لەو جـۆرە بێـت کە مەگەر تەنها خـاوەنەکەی جێبەجێـی بکـات، بـۆیە داود ئۆغلـو چ ئەو کـاتەی راوێژکـاریی سـەرۆک وەزیـران و چ ئێـستا کە وەزیـری دەرەوەیە، خـۆی شـانی دایە بەر پراکتیزەکردنـی و ئیمـزای خـۆی لەسـەر چەنـدین رەشنووسـی ئاسـاییکردنەوە، چارەسـەرکردنی کێـشەکان و پەرەپێـدانی پەیوەندییەکان لەگەڵ دەر و دراوسێکانی دانا، بەجۆرێـک کە دەشـێ ئەم هەڵپە دیپلۆماسییە بە پەلەترین کۆششی دیپلۆماتی لەناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست دابنرێت کە ناوچەیەکە دەتوانێت بە ئاسانی کێشە هەڵایسێنێ و بەزەحمەت پێی دەکوژێتەوە.

عەڕابـی سـفرکردنی کێـشەکان وێـستگەیەکی دیـکەی لە تیـۆرەکەی هێنایە مەیدان ئەویش تورکیای لە لایەنێکی کێشەکانەوە کـردە لایەنێکـی ناوبژیوان، ئەمە لە دۆسییەی عەرەب- ئیسرائیل، کێشەی ئەتـۆمی ئێـران

و زۆر وێستگەی دیکەدا خۆی نواند. بەجۆرێک ئەگەر جاران ئەم وڵاتە کێشەی لەگەڵ رۆژئاوا هەبوایە ئەوا کێشەکانی بوو لەگەڵ دەرو دراوسێ کە پێی چارەسەر نەدەکراو بەسەر رۆژئاوادا، بەتایبەتی ئەمریکا، قڵپی دەکردەوە. کەچی ئێستا کێشەی لەگەڵ ئەمەریکا و رۆژئاوا تەنها ئەوەیە حکومەتەکەی ئۆردوگان و وەزیرە چوست و چالاکەکەی دەرەوەی خۆی لەکێشە ئیقلیمییەکانیش هەڵدەقورتێنێ و بەم دوایییە لەنمایشی نیوعوسمانلیزمدا بۆتە وەکیلی عەرەب و فەلەستینییەکانیش.

بەڵام ئەم دەستپێشخەرییە تورکیاییە بۆ سفرکردنی کێشەکان لەئەرمینیا تا قەفقاس و بەرازیل ملی پێوەنا، لێ هەر خۆی لە دیاربەکر و کێشەکانی (یانی لەپرسی کورد) نەبان دەکرد.

ئەو قسەی کە کوردی ئێران بەخاتەمییان دەوت: برا! بۆ دەچی لەتوران و ئینگلستان بەدوای (گفتوگۆی تەمەدونها)وەی، خۆ لەسنەو مهابادو کرماشانیش گفتوگۆخوازی زۆر هەن، بەوەش ناچاریان کرد تەکانیک بداتە بەر خۆی، با سنووردارییش بێت، هەمان قسە کوردی دیاربەکر بەئۆردۆگان و راوێژکارەکەیان وت (فەرموو، لەگەڵ ئێمەدا کێشەکانتان یەکسانبکەن بەسفر، نەخێر قەینا مەیسفرێنن، هیچ نەبێ نیواو نیوی بکەن، ئێوە موسڵمانن و ئەو پرەنسیپە دەزانن تا ماڵ وەستابێت مزگەوت حەرامە).

بادانەوە بەلای رۆژهەڵاتدا

کەس وەک کوردانی تورکیا لە زمانی دەوڵەتی تورکیا تێ ناگەن، بەتایبەتی وەختێک باس و خواسی دێتەسەر چارەسەری "راستییە کوردییەکە".

پتر لە بیست ساڵی رەبەقە، دە ساڵی کۆتایی سەدەی بیست و دە ساڵی سەرەتای سەدەی بیست، لەهەموو ئاستەکاندا وتار دەدرێ و نووسین دەنووسرێ و مەسج دەنێردرێت لەسەر پێویستی چارەسەری مەسەلەی کورد. بەشی هەموو مەسەلەی کورد لە تورکیا قسە لەو بارەیەوە کراوە، بەڵام دەرەنجامەکان زۆر لەوە کەمترن قسە لەسەر دەسکەوت بکرێت. کەمترن لە بنمێچی ریفۆرم و کەمترن لەتەمەنی درێژی پرسەکە و ئەو ئاڵۆزییانەی تووشی تورکیای کردووە.

راستییەکەی لاکردنەوەی ئۆردوگانیزم لەپرسی کورد چەند خەسڵەتێکی جێی سەرنجی هەبوو. یەکەمین شت درەنگکەوتنی لەچاو دەستپێکردنی پرۆگرامی بێ بایەخ کە هیچ ئەولەوییەتێکی نییە ئەگەر بەراورد بکرێت لەگەڵ مەسەلەی کورد (بۆ نموونە پرۆژەی ئازادکردنی حیجاب وەک یەکەم هەوڵی گۆڕانکاری دادوگەشەپێدان کە بەزوویی رووبەڕووی هێرشی عەلمانییەکان بۆوە). دووەم شت بنمیچی نزمی دەستپێشخەری کە لەچاو قورسایی کێشەی کورد هەر زۆر پڕ کەموکوڕییە (سیاسەتی کرانەوە بەڕووی کورد ناوەکەی بەپەلە گۆڕا و کرا بەکرانەوەی دیموکراتی و پاشان بووە یەکێتی نەتەوەیی) سێیەمین

شت دەورەدانی ئەم کرانەوە شەرمنانە بەکۆمەڵێک ئیجرائی سەربازی و ئەمنی، وەک پەلاماردانی سنووری هەرێمی کوردستان و داخستنی دەتەپەو راونان و دەستگیرکردنی چالاکوانانی کورد کە سەدان منداڵی خوار تەمەنی هەرزەکاریان تێدابوو. بەجۆرێک لە نرخ و بەهای ئاشتیخوازانەی پرۆسەی کرانەوەی کەمکردەوە، چوارەمین شت حکومەتی دادو گەشەپێدان کەسی لەکورد بە (موخاتیب) وەرنەگرت. نە دەستەی ئەحمەد تورک و نە پێی لەجەرگی خۆی نا تا بە ڕەسمی دان بە PKKدا بنێت و دوا هەنگاویش کە سەنگەری کوردایەتی و سەنگەری دادو گەشەپێدانی زۆر لێک دوورخستەوە راپرسی لەسەر هەمواركردنی دەستوور بوو. ئەوی لە (12)ی ئەیلولی ساڵی 2010 سەری گرت، کەچی هیچی تێدا نەبوو دڵی کورد خۆش بکات. بۆیە دەسکەوتەکانی ئۆردوگانیزم لەم وارەدا کەمتر لەدەسکەوتەکانی تره وەک ئەوەی لە ئاستی ئیقلیمی و نێودەوڵەتی بەدەست هاتووە.

پێنجەمین شت ئەوەیە کرانەوەی تورکیا بەڕووی کوردی عیراقدا فراوانتربوو لەکرانەوە بە ڕووی کوردی ناوخۆدا، کە ئەم کرانەوە کوردییە عیراقییەش راستە کاریگەریی لەسەر کوردی ناوەوەش (کوردی باکوور) دەبێت، بەڵام هێشتا هەر دەچێتە چوارچێوەی سفراندنی کێشەکان لەگەڵ دەرو دراوسێدا (چونکە دۆزی کوردی عیراق ڕەهەندێکی عیراقیانەی هەیە). بێگومان کوردانی دیاربەکر خۆشحاڵن بە کرانەوەی ئەنقەرە بەڕووی کوردانی هەولێردا، چونکە ئەم دوو پایتەختە بەسەد داوی نەتەوەیی پێکەوە گرێدراون، بەڵام تا کرانەوە بەڕووی دیاربەکر نەبێتە سیاسەتێکی قووڵی ستراتیجی، کە ئەمە زاراوەی خودی ئۆغلووە، کرانەوە بەرەو هەولێریش کاتی دەبێت و هەر کات دۆخەکە تێکچوو ئەویش تێکدەچێت، وەک بڵێیت هیچ رووی نەداوە.

لێ هیچ جوڵەیەک بێ دەسکەوت و کاردانەوە نابێت. کرانەوەی دیموکراسی دەرفەتێکی چاکی بەکوردستانی باکوور دا تاریفێکی تازەی مەسەلەی کورد بکاتەوە. هەڵبژاردنی رابردووی شارەوانییەکان و راپرسی لەسەر دەستوور، ناسنامەی کوردبوونی زەقکردەوە.

نە هەڵبژاردن بۆ ئەنجومەنی شارەوانییەکان کە دەرفەتە بۆ هێنانە پێشەوەی داوای خزمەتگوزاریی و نە ڕاپرسی لەسەر دەستوور کە دەرفەتە بۆ هێنانە پێشەوەی زیاتری دیموکراسی و ریفۆرمی سەرتاسەری وڵات، هیچ کام لەمانە نەیانتوانی ئەولەویەتی ناسنامەی نەتەوەیی لای کورد کاڵ بکەنەوە، یان بیهێننە پلەی دووەمی خەموخولیای جەماوەرەوە. ئەمەش خۆی لەخۆیدا ئاماژە بەوەیە کوردستان هێشتا سەرەڕای دەیان ساڵی ئەتکردنی داگیرکاری تا ئێستا کچێنی ناسیونالیستی خۆی لەدەست نەداوە، بگرە ویستی ناسنامەی کوردی زەقبۆتەوەو لەجێی ئەوەی تواندنەوە کار بۆ تورکاندن ساغ بکاتەوە جۆرێک لەتەحەددای نوێی دروستکردووە، کوردستانییانی ئەوێ لە ئاستی تەحەدداکانن و دەبێ دەستەبژێری سیاسیی و کۆمەڵایەتی سەرئەنجام بێنە پای پشتیوانی لەیەکتری و لەکوردستان. ئەرکی دەستەبژێرە لەبەردەم پەرەسەندنی ئەدەبیاتی سیاسی نەتەوەیی سەردەست، وەک لە نموونەی تیۆرەکانی ئەحمەد داود ئۆغلۆدا باسمان کرد، لەهەمبەر ئاستە بەرزەکە پرۆژەیەکی کوردستانی نییە کە بتوانێت جەمسەرگیر و وەڵامدەرەوەی سیاسی بێت بۆ ئەو هەموو وەرگۆڕانە سیاسییەی لە وڵاتەکەدا قەوماوە. هەرچی تەیفی سیاسی کۆمەڵی کوردستانە، پێویستی بە پشتیوانی و بەرچاو روونییە بۆ ئەوەی خەباتی مەدەنی بەرێوشوێنی دیکە تێهەڵچێتەوە، نموونەی تەندروستمان بینی وەختێک لەدەمی کەینوبەینی دەستکاری دەستووردا پارتی کۆمەڵگەی

دیموکرات و ئاشتی داوای قەوارەی ئۆتۆنۆم و هەرێمەکانی کـردو ئەمەش ئەوەندەی تر داخوازیی چارەسەری مەسەلەی کوردی لەزیهنیەتی گشتیدا پەرەپێداو کارێکی کرد تێزە تورکیاییەکە، تێـزی کـرانەوە بەرووی کـورد، لەچاویدا زۆر دواکەوتوو بێت و هێشتاش کێشەکە بێناز کەوتووە.

بەڵام ئایا کەڵکی سیاسەتی نوێی تورکیـا تەنهـا لە ئەنـدازەی نزیکـی، یان دووریەتی، لە مەسەلەی کورد یـاخود مـۆدێلەکەی ئەوان هـی ئەوەیە کوردیش بە دەوری خۆی کەڵکیان لێ وەربگرێـت. کەڵـک وەرگرتنێـک بە گـرژییەوە نەبێتـ، گـوایە داگیـرکەران هیچییـان نیـیە شـایانی کەڵـک لـێ وەرگرتن بێت.

داگیرکەر و بەرپەرچدانەوەی داگیرکـاری بەرێوشـوێنی خـۆی و کەڵـک وەرگـرتن لە سیاسـەت و تەگبیرەکـانی وەک مـۆدێلی تـاقیکراوەی کـاری سیاسی بەرێو شوێنی خۆی.

دیارە لێرە قسە لەسەر کەڵکە، نەک لاساییکردنەوە کە لاساییکردنەوە نەشـــیاوە تەنـــانەت ئەگەر لاســـاییکردنەوەی مـــۆدێلی ســـەرکەوتووی دۆستەکانیشمان بێت. لەم رووەوە پێموایە تیۆری (سفراندنی کێـشەکان) دیوێکی براگماتی هەیە کە دەشێ ئێمەش لێی بکۆڵینەوە.

سەیر بکەن ئەندێشەی تورکیزم لەخەیاڵی خۆیدا وا سەیری کوردستان و کەرکوکەکەی دەکـات کە بەشـێکی ویلایەتـی لە دەسـتچووی مووسـڵە. کەچـی وا مـامەڵە دەکەن کە دەبـێ کـورد لە هەرێمـدا قەتـیس بکـرێ و کەرکـوکیش سـەر بە بەغـدا بێـت، واتـا ئەندێـشەی تورکیـا شـتێکەو سیاسەتی براگماتی تورکیاش شتێکی ترە. ئێمە دەزانـین بـۆچی تورکیـا دەخـوازێ کەرکـوک سـەر بە بەغـدا بێـت، نەک کوردسـتان، چـونکە ناخوازێـت کـورد لەوە قودرەتمەنـدی زیـاتر وەربگرێـت کە ئێـستا تورکیـا پێی وایە هەیەتی.

لەگەڵ ئەوەشدا تورکیا بەشێوەیەکی براگماتی مامەڵە لەگەڵ واقیعی سیاسیدا دەکات، واقیعێک کە ناتوانێت ویلایەتی مووسڵی بۆ بگەڕێنێتەوە. بۆیە دەیەوێت دۆستی ویلایەتی دابەشکراوی مووسڵ بێت: لەلایەک دۆستی هەرێم بێت و لە لایەکی تریشەوە دۆستی کەرکوکی سەر بە ناوەند بێت.

مەبەستم لەم نموونەیە ئەمەیە نابێ بزووتنەوە سیاسییەکان و دەوڵەتان ئەندێشەو جەبری واقیع تێکەڵ بکەن.

گەلێک جار ئەندێشە لە جێی ئەوەی ببێتە ئەنگێزە بۆ داهێنان و گۆڕین لە سیاسەت دەبێتە لەمپەڕو ڕێگری. بۆ کورد گرنگە کراسێک لە ڕەفتاری سیاسی داگیرکەرانی دادڕێت. لەوانەی سەدان ساڵە بۆیە حاکمن، چونکە وا سیاسەت دەکەن کە ئەندێشەو واقیع تێکەڵ و پێکەڵ ناکەن. ئەو مەسجە بێگومان رووی لەو کوردانەیە لەبەر کوردستانێتی ڕەهای کەرکوک ناتوانن سیاسەت بکەن بۆ کوردستانێتی کەرکوک، ناتوانن قۆناغبەندی کوردستانێتی کەرکوک دابهێنن. خەواجە ئۆغلۆی خاوەنی بیرۆکەی سفراندنی کێشەکان دەڵێت نەخشەی جوگرافی بە ئێمە ناگۆڕێت، خزممان لەمبەر و ئەوبەر هەیە. بۆیە لەڕێی پەیوەندی باش بە دەوڵەتانەوە پەیوەندی خۆمان لەگەڵ خزمەکانمان پەرە پێ دەدەین و پێشی دەخەین.

ئێمەی کورد دەبێ نەخشەی بگۆڕین لێ ئەو ستراتیژە نابێ ببێتە مایەی پەکخستنی پەیوەندیمان لەگەڵ خزمەکانمان، نابێ خزمەتی خزمەکانمان لە کەرکوک، لە دیار بەکر و لە سنە لەسەر گێڕانەوەیان بۆ سەر کوردستان، جا کوردستانی (هەرێم) بێت، یان کوردستانی "گەورە"، پەک بخەین.

وێنەکە لەپانتاییە عیراقییەکەدا، دیوێکی زۆر رووناکەو دیوێکی دیاری زۆر تەڵخە. رووناکییەکە هی ئەوەیە ئەدەبیاتی سیاسی عیراق بە یاساو دەستوور گۆڕانی تێدا کراوە، ئەمەش رەنگە سەرئەنجام گۆڕانکاری لە ئەدەبیاتی سیاسی حزب و نێوەندە سیاسییەکانی عیراق دروست بکات. چونکە سەرئەنجام بڵاوبوونەوەی ئەو کەلتورەی لە دەستوور وەک یاسای بنەڕەتی عیراقدا، هاتووە کار لەسەر بیرکردنەوەو خیتابی سیاسی هەڵسوڕاوە سیاسییەکانی وڵاتیش دەکات. دەنا لە بنچینەدا هێزە عیراقییەکان لەبارەی ئەندێشەی فیکری و تێگەیشتن لە ئالۆزییەکانی پێکهاتەی عیراق زۆر زۆر هەژار وبێ دەرامەتن. نموونە بۆ ئەوە لە دوای رووخانی رژێمەوە وەختێک حزب و رێکخراوە عیراقییەکان بەرنامەو خیتابی سیاسی خۆیان بۆ یەکەم هەڵبژاردنی پێش دانانی دەستووری وڵات (هەڵبژاردنی 2005/1/31 کە لەسەر بنچینەی یاسای بەڕێوەبەردنی دەوڵەت بەڕێوە چوو) ئاشکرا کرد، کەمترین روونکردنەوەو دونیابینی تێدا بووە لەسەر مەسەلەی کورد، مەسەلەی کەرکوک و رێوشوێنەکانی چارەسەرکردنی کێشەی سنووری نێوان هەرێمەکان و دابەشکردنی دەسەڵاتەکان. کە ئەمانە جەوهەری کێشەکانی عیراق پێکدێنن و ناسنامەی دوا رۆژی عیراق دیاری دەکەن. ئەو هەژارییە فیکرییە سیاسییە کە دەشێ ناوی بیرکردنەوەی سادەی لێ بنێین بەرهەمی بیابانی بێ سەوزەڵانی سیاسەتی عیراقییە لە چەند دەیەی رابردوودا کە نوقمی تاکڕەوی دیکتاتۆری و مەنگی سیاسی بوو بوو. ئەم بێ بەهرەییە لە بواری فیکری و بواری دۆزینەوەی چارەسەر بۆ تەنگژە قوڵەکانی وڵاتەکە. بۆ جاران و بۆ لەمەودواش، هەڕەشەن لەسەر دۆزینەوەی رێوشوێنی بنیادنانی ناسنامەیەکی کۆکەرەوە بۆ هەموو عیراقییەکان.

بە ئاشـکرا دەرکەوت تەنـانەت هێـزە ئۆپۆزسـیۆنەکانی دژە تـاکڕەوی حوکمی بەعس بوون، بە دەستەبژێرە خوێندەوارەکانیشەوە لەبیری بـاوی سەدەی بیست دەربایان نـەبوو. لـەوانـەش کەنعـان مەکیە کە روانـین و بیرکردنەوەی نوێی لەسەر عیـراق پـێ بـوو، کەسـێک بـوو لە دوو کتێبـی (کۆماری ترس) و (زەبر و بێدەنگی)دا نەخشەکێشی عیراقێکـی جیـاواز تـر بـوو، کەچـی ئەویـش لە گەرمەی کـارکردن بـۆ رووخـانی سـەدامدا بەزمورەزمی (ئومەی عیراقی) هێنایە پێشەوە کە دەسـتەواژەیەکی تەواو جیاواز بوو لەو گرێبەسـتە سیاسـی و فیکـرییەی عیراقییەکـانی تـاراوگەو دەرەوەی دەسەڵاتی بەعس، ڕێکـەوتبـوون لەسـەری گـوایە ئەگەر بەعـس چوو، ئیتر لەگەڵ ئەودا هەژاری و خیتـابی سیاسـی بیرکـردنەوەی سـادە بـنەو بارەگـایـان دەپێچـنەوەو فەڕی فیکـری و مەنزومەیەکـی مـورەکەبی دەوڵەمەند جێیان دەگرنەوە.

بەداخەوە ئەم جۆرە هەژارییە مـاڵوێرانکەرە تـاڕادەیەک ڕۆلیـشی گێـڕا لە چەقبەستنی خیتابی سیاسـی کـوردی و بەهەژار مـانەوەی ئەدەبیـاتی کوردایەتیش. چونکەخیتابی سیاسی هەر گروپێک وەک ئاستی یاریکردنی تیپێکی فوتبۆڵە کە تەنها مەشقی خودیی ئاسـتەکەی ناپارێزێـت، بەڵکـو ئاســتی ئەو تیپــانەی دیــکەش کە ئەو گەمەیــان لەگەڵ دەکــات و لەگۆڕەپاندا تیپی رکابەری ئەوەن.

بەریەککەوتن و رکـابەری رۆڵـی گەورە لە دەوڵەمەنـدکردنی ئەزموونـدا دەگێـرن. کـوردایەتی کە جـاران بە بەریەککەوتنـی زبـر رکـابەری لەگەڵ سیاســەتی عیراقیــدا دەکــرد ئێــستاش لەســەردەمی دیموکراســیدا هەر رکــابەرە لــێ لە چوارچێــوەی گەمەی دیموکراســیدا. ئەگەر دەســتەی بەرامبەر کە بریتین لەهێزە عیراقییەکان ئەندێشەی سیاسـی و تەکنیکـی کارکردنی خۆیان دەوڵەمەند نەکەن، کـورد جـگە لە زیـانی بەریەککەوتـن

کەمترین دەستکەوتی ئەزموونداریشی بەرناکەوێت. حاڵەتێک پـێچەوانەی ئەوەیە کە لە تورکیای سەردەمی ئۆردۆگان و ئێرانی سەردەمی خاتەمیدا قەومـا. لە بەریەککەوتنـی کـورد لەگەڵ ئۆینبـازی و بیـری دەوڵەمەنـدی خاتەمیزم و ئۆرگانیزمدا بزووتنەوەی کـوردایەتی ئەزمـوونی دەوڵەمەنـدی وەرگـرت بـێ ئەوەی ناچـار بێـت سـەنگەرە قایمەکـانی کـوردایەتی خـۆی بەجێبهێڵێت.

بەداخەوە لەم بەشەی عیراقدا، دەستەبژێری دەسـەڵاتدار لەنـاو بەغـدا کەمترین ئەنگێزەی فیکری و سیاسییان هەیە و دەرەنجام کـورد جـگە لە دەستوور کە بەڵگەنـامەیەکی فیکـری دەوڵەمەنـدو گرێبەسـتێکی سیاسـی ناوازەیە هیچ فێر نەبوو لە پێکداDان لەگەڵ عیراق. مەعلومیشە دەسـتوور چەنـد بەرهەمـی فیکرێکـی عیـراقییە ئەوەنـدەش دەرەنجـامی گوشـاری ئیجابی و بەشـداری نیواونیـو زیـاتری فـاکتەری ئەمەریکـایە لە پرۆسـەی دارِشتنەوەی ناسنامەو پێکهاتەی دەوڵەتی عیراقدا.

دەبێ بۆ زانینی ئەوەی کە عیراقییەکان تا چەند بەشدارو باوەڕمەنـدن بەم گرێبەستە مێژووییە چاوەڕێ بین، داخـۆ دوای چـوونەوەی ئەمەریکـا هێزە عیراقییەکان و دەستەبژێری سیاسی بەغدا تاچەند وەفاداری دەبن؟

دیمەنەکە لە کوردستان

سێ ساڵ لەمەوبەر لەشوێنێکدا نووسیبووم کوردستان ئاوسە بە گۆڕانکاری گەورەو هەژێنەر، هەر ئەوەی ماوە بابەتێک بەر یەککەوتنی لەگەڵدا بکات تا ژانی لەدایکبوونێکی نوێ بیگرێت، ئێستا دوای سێ ساڵ لەو هەموو ژان و ئازارو گۆڕانکارییە دراماتیکییە کە زەحمەتە بڵێین هەمووی خراپ بوو، ئێژم کوردستان دواچۆڕی وزەی گۆڕانکاریی و وەرچەرخانی هەڵمژی و ئیتر تا دەورانێکی تر، دەرەنجامی پەنگخواردنەوەی هەژانی دەروونی جیاواز، گرتەیەکی دراماتیکی نابینینەوە.

لەمێژە کودەتا و دوای ئەوەش شۆڕشی خوێناوی و نمایشی رابوونێکی رادیکاڵی چانسیان رووی لەکزییە، بەڵام ئەمە مانای ئەوە نییە هەموو شتێک لەبەرەی کوردستانی ئەم جیهانە پڕ جەنجاڵەدا هێمن و لەبار و لەسەرخۆیە.

بۆ کەسێکی وەک نووسەری ئەم نووسراوەیە کە تا بیناقاقای بەدڵۆبەگیان بەشداری مشتومڕ و رەدوبەدەلەکانی ئەم چەند ساڵەی نێوەندی سیاسی و رۆژنامەوانی کوردی کردبێت، دژوارە بتوانم هەڵسەنگاندنێکی بابەتییانە بکەم بۆ ئاڕاستەی رووداوەکان و رۆڵی کارەکتەرەکان لەپێشخستن، یان پاشەکشێ پێکردنی پەرەسەندنەکانی وڵاتدا، بۆیە هەر داخوازییەک لێم بکرێت سەرم لەڕێیەتی، ئەمما پێشبینی ئەوە بکرێت لایەندار نەبم لەگێڕانەوەی

ڕێڕەوی ئەو ڕووداوانەی ئەم سێ ساڵە ئاوسە، وا دەزانم ئەمە زوڵمێکی مەزن و شاشـــییەکی گەورەیە، لەبەر ئەمە ئەگەر لە لاپەڕەکـــانی پێشوودا ناکۆکن لەگەڵمدا ئەوا بۆ بەشی ناوەکی سیاسەتی کوردستان هەر زۆر لەگەڵم دژ و ناکۆک دەبن، بۆ نموونە لـەئاقیبـەتـدا وایـدەبینم وزەیەکی گەورەی گۆڕانکاری لەدەست نوێخوازو گۆڕانڤانە ڕاستەقینەکە ڕفێنراو لە ململانێیەکی تەواو دەروون حزبیدا بە هەدەر درا، جائیتر با تەنـــانەت گۆڕانڤـــانە ڕاســـتەقینەکان خـــاوە خاویـــان کردبـــێ و لەجێبەجێکردنـــی ئەرکەکە ســـست و خەمـــسارد بـــووبن، کردنـــی گـــۆڕانکاری بەدروشمێک بۆ ململانێ و ڕکابەری حزبی هەم زوڵـمە لە ئاوات و خواستەکانی گـــــۆڕانکاری شێنەیی و هەمـیش زوڵـمە لەو ڕکابەرە سیاسییەی زوومی ملـــملانێکە زیاد لە هـــەر شوێنێکی تـر ڕووی لەو بـوو. دەشکـــــرێ بڵـێم تەنانــــەت زوڵـمە لەو هـێڵە سیاسییەی بەڕفانـدنی ئـاواتی گـــۆڕانکاری و نـــوێبوونەوە زیـانی بەخۆی گەیاندو بەردێکی گەورەی هـــەڵگرت کەپێی دانەنرایەوە هـیچ نـەبێ تـا لەدانوسـتان و یەکلایـکردنەوەی ململانـێکەدا وەک دەسـکەلا بەکاری بێنێت، بەڵام دەرکەوتنـی بزووتـــــنەوەی گۆڕان جیـا لەوەی بزووتـــــــنەوەی دیمـــوکراتی کـــــوردستانی جـــــوولاندەوەو ململانـێکەی گەرمکـرد، دەبـێ بڵـێم وەک تـــەیارێکی سیاسـی، ئەو بـــــزووتنەوەیە کەقسوریم لەڕەخنەگرتنی نەکرد دوو خێری چکۆلەی دیکەشی تێدابوو:

-بۆ یەکەمجار دەریخست کە کۆمەڵی کوردستانی خـاوەن شـتێکە کە هەنـدێک دەیـانەوێ بیگـۆڕن و هەنـدێکی دیـکەش دەیـانەوێ بیپـــارێزن و لەو ناوەڕاستەشـــدا هەن کە دەیـــانەوێ ئەوی بەدەستهاتووەو باشە بیپارێزن و پەرەی پێبدەن و ئەوی بێ کەڵـکە

بیـــــگۆڕن. لەبـــــەر ئەوە دروشـم و خیتـابە سیاسییەکـــــانی رکـابەران لەمەودای ئــــەو سـێ بەرەیەدا لەهەڵکـشان و داکـشاندا بوون.

-کـوردایەتی خـستە بەردەم تـاقیکردنەوەیەکی هەسـتیارەوە کە داخـۆ تـا چەنـد دەتـوانێ لەبەردەم بەرپەرچـدانەوەی نـاوچەیی و شـارچێتیدا، لەبەردەم پاشەکـشێی نەتەوەییـدا خـۆی رابگـرێ و نەکەوێـت، هەم قودەرتمەنـدی بەردەوامێتـی و هەم سـینگ فراوانـی قبـوڵکردنی روانیـنە جیاوازەکـانی هەبێـت. بـا ئەو روانینـانە، وەک گوتمـان، لەچـاو سـتراتیژە کوردسـتانییەکە پاشەکـشێی شـارچێتی بێت.

لـێ جموجـوڵی سیاسـی لەکوردسـتان بەو هەمـوو پەرەسـەندن و لایەنە ئیجابییەشـی دەرکەوتـی سـەلبی هەبـوو کە دیارترینیـان مـل ئەستووربوونی شەپۆلەکانی ئیسلامی سیاسـی، میـانڕەوی لەبـنەوە، بوو.

لەنزیکەی پانزە ساڵی رابردوودا ئیسلامی سیاسی میانڕەو گەلێک زۆرانبازی پەنهانی کرد، بەڵام لە دوو سێ ساڵی رابردوودا ئیـسلامی سیاسی لەمینبەری سیاسی و ئیعلامیانەوە ئیتر شەرمەکەیان شـکا، پاڵپـشت بەو ململانـێ سیاسـییەی هـاتە ئـاراوەو بـووە مـایەی دڵ رەنجـانی خەڵــک لە حـزبە سـوننەتییەکان، ئەم رەوتە وردە وردە مەیلی توندڕەوی و تـۆنی بەرزی دەنگیـان ئاشـکراکردو پـێ بەپێـی گەشـــەی ململانـــێ سیاســـییەکان خۆیـــان ئیـــدارەداو تینیـــان دایە بەرخۆیـــان. نەک هـــەر ئەمە، بەڵکــو لەزۆر وێـــستگەو شـــوێندا ئیسلامییەکان بـوونە سـەرقافڵەی تێکوپێکدانی ژینـگەی سیاسـی و بەدەمـامکی هێـزی تـرەوە هەمـوو شـتێکیان کـردە دەسـکەلا بـۆ

بەدەستهێنانی پێگەیەکی واوەتر کە لەئامانجە هەرە دوورەکانی ئیسلامی سیاسیدا خۆی دەبینێتەوە.

لەم زۆرانبازییەدا ئیسلامی سیاسیی درێغی نەکرد لەگرتنەبەری رێوشوێنی نیمچە ناجۆریش وەک دنەدانی تەیفێک لەبڵاوڤۆک و مینبەری میدیایی کە باچکاری لەکایەی سیاسیدا دەکەن بەناوی رەخنەوە، لێ لە بنچینەدا رەخنەکان ئەنگێزەیەکی ئایدیۆلۆژیان لەپشتە بۆ سووک و بێ ئیعتبارکردنی بزووتنەوەی کوردایەتی لەڕێی (خەتەنە لەبنای) کارەکتەرەکانی ئەو بزووتنەوەیەو ئامادەسازی بۆ شوێنگرتنەوەی بزووتنەوەکە بە بزووتنەوەیەکی ئایدیۆلۆژی تر، ئەوی موژدەی بەهاو نرخگەلێکی تۆتالیتاری پێبێت. بەمجۆرە کوردەواری کە خەریکبوو دەرەنجامی قاڵبوونەوەی بزووتنەوەی کوردایەتی، بەشێنەیی لەبەز و چەوریبیەکانی ئایدیۆلۆژیای بان چەپ و توندڕەوی فیکری دەربازی دەبوو، دەویسترێ لەمەلاوە لەژێر تایتڵی "ئیسلام چارەسەرە"دا جارێکی تر گیرۆدەی یەک دونیابینی بەرتەسک بکرێتەوە کە کەرەستەکانی ئازادی و دیموکراتی بەکاردێنێت بۆ دەستبەسەرداگرتنی بزووتنەوەی سیاسیی کوردستان و دواتر لابردنی پەیژەکە تا کەسی تر نەتوانێ سەربکەوێت.

هیچ شۆخی و قوربان بەساقەتمی ناوێت بۆ ئەوەی دەریچەیەک بدۆزینەوە رەخنەکاری ئەو رێڕەوە ئایدیۆلۆژییەی پێ بکەین کە تەنها بەناوی ئیسلامەوە دەخوازێت تەواوی کایەی سیاسی وڵات داگیر بکات، دەزانم ئیسلام بزووتنەوەیەکی سیاسییەو لەوەدا گرفت نابینم کە رەوتی ئیسلامی سیاسەت بکات لەچوارچێوەی زۆرانبازی دیموکراتیدا، مەترسی لەوەدایە ئیسلامی سیاسی وەک ئایدیۆلۆژیا دنیابینییەکانی تر رەتبکاتەوەو زۆرانبازی دیموکراتی بەیارییەکی

کاتی بزانێت، نەک بژارەیەکی ستراتیژیی. ئەمە مەترسی گەورەی ئایدیۆلۆژیایە، تەنانەت ئایدیۆلۆژیای چەپیش هەر ئەو مەترسییەی لێ چاوەڕواندەکراو دەکرێت بەڕەچاوکردنی ئەوەی ئایدیۆلۆژیای چەپ رەهەندێکی رۆحی و باوەڕمەندی وای نییە کە مەترسی داگیرکردنی رۆحی ئینسانەکانی لێ بکرێت. لەکۆمەڵی رۆژهەڵاتیدا کە کانگای ئایین و باوەڕە رۆحییەکانە، وەک تیۆرییەکانی شێوازی بەرهەمهێنانی ئاسیایی ئێژن، بەهۆی ئەو فەزا رۆحییەوە رۆژئاوا فەیلەسوفی بەرهەمدەهێناو رۆژهەڵاتیش پەیامبەر.

ئەمە خۆگێلکردنێکی گەورەو شرۆڤەکردنێکی رووکەشانەیە کە بڵێین ئیسلام دەبێ بچێتەوە بنەو بارەگا رۆحییەکانی خۆی و دوور بێت لەسیاسەت و شەئنی گشتی کۆمەڵگەوە، بەڵکو پێویستە بڵێین هێزە ئیسلامییەکان، کە ئیسلام دەکەنە ئایدیۆلۆژیا بۆ خۆیان، پێویستە واز لەو مەیلە ئایدیۆلۆژییە بێنن کە دونیا دەکاتە ماڵباتی خێرو ماڵباتی شەڕ، دەبێ واز لەوە بێنین ئەو رەوشەی ئێستا بەپشووی کاتی جەنگاوەر بزانن و لەدەمێکی تردا جەنگی مەغلوبە بەرپابکەن، ئەم دنیابینییە ئایدیۆلۆژییە بۆ تەیفی ئایدیۆلۆژیای چەپیش راستەو هەروەک بۆ ئەو وزە ئایدیۆلۆژییە ترسناکەش راستە کە دونیای کوردەواری چەندساڵی رابردووی بەسەر ئێمەو ئەواندا دابەشکرد، جا لەکاتێکدا مەنگەنەی زۆرانبازی دیموکراتی و پرۆسەی رەخنەکاری بەردەوام لەدەستی دێت وزەی توندڕەوی لەئایدیۆلۆژیای چەق و رەوتی ئێمەو ئەواندا بەتاڵ بکاتەوەو لەناو کایەی ململانێدا، ئاساییان بکاتەوە، ئەوا دەبێ جیهادێکی گەورەش بەرپابکەین بەرامبەر بەو ئیسلامییە سیاسییە ئایدیۆلۆژییەی هەم دابەشکردنێکی ئایدیۆلۆژی قووڵ بەسەر کوردەواریدا دەسەپێنێ و هەمیش فەزای

ڕۆحی و پێشینەی دینداری خەڵک بۆ ترساندن و داگیرکردنی ڕۆحی دەخاتە کار.

ڕەنگە هەشبن بپرسن بۆچی بۆ وەزن و قافیەی شیعری، بۆ ڕەخنەگرتن لەئایدیۆلۆژیای ئیسلامی سیاسی، زبرو قسە ڕەقیشم بەرامبەر بە ئایدیۆلۆژیای چەپ و بزاوتی گۆڕاندا؟

بۆ چەپ بەتاوانی ئیسلامگەرییەوە دەستگیر دەکەم؟

ڕاستییەکەی پێموایە هەموو تەیفێکی ئایدیۆلۆژیی خۆراکی لەیەک شوێنەوە بۆ دێت، گەر وانییە بۆچی بەشێکی دیاری تەیفی چەپ لەدونیای عەرەبی و ناوچەکەدا ڕوویانکردە ئایدیۆلۆژی ئیسلامەتی؟ چوون حزبی کاری ئیسلامی لەمیسر کە لە مارکسیزم هەڵگەڕایەوەو بووە ئیسلامی؟

ڕاستێکەی زەحمەتە بێژین (هەڵگەڕایەوە)، ئەمانە بەرگی زستان و هاوینەی ئایدیۆلۆژیان و هەر یەک کەس و بۆ یەک مەبەست لەبەری دەکەن، فەزایماڵباتی خێرو شەڕ جۆرێک لەمارکسیزمی ئاینی بەرهەمهێناو هەر ئەو فەزایەش جۆرێک لەئاینداری مارکسیستی دنە داوە.

جا ئەگەر هەندێک جار دەبینین بابایەکی ئایدیۆلۆژیای چەپ شەڕە شمشێریەتی لەگەڵ بابەیەکی ئایدیۆلۆژیای ئیسلامیدا ئەوا دەبێ هەقمان بەسەر گەمەی واوە نەبێ، چونکە دوو ئەندامی یەک بنەماڵەی توندڕەوین و لەیەکتری ناخۆن، بگرە شەڕیان لەسەر بنچینەی (شتە لێکچووەکان- بەریەک دەکەون). جا ئیسلامی سیاسی ڕێک لەم دەریچەیەوە، لەم فەزا ئایدیۆلۆژییەی کوردستانەوە، زۆرانبازی سیاسیی قۆستەوەو ئەویش بەدەوری خۆی هەوڵی فروانکردنی (ئێمەو ئەوان)ی خۆی دەدات.

گرفتــی دیــار لەبەردەم ویــستی زۆرانبــازیکردن لەگەڵ ئەم تەیــفە ئایــدیۆلۆژییەدا ئەوەیە کە هێــزی ئامادەباشــی بــۆ لەقــاودانی فەزای ئایدیۆلۆژی، کە لێرەدا یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان لەهەمـوو هێزێکـی تر لێوەشاوەیی ئەوەی تێدابوو، تووشی کۆمەڵێک زام و برینی ئەوتۆ هات کە چاوەڕێ دەکرا لەدوا کۆنگرەی خۆیدا، کۆنگرەی سێیەم لە (6/1 بۆ 2010/6/12) سازکرا، تیماریان بکات. لێ بەداخەوە دوا کۆنگرەی یەکێتی توانی بەرنامە بگۆڕێ و شەرعیەتێکی دیموکراتی بداتەوە بە سەرکردایەتی حزبەکە، بەڵام نەیتوانی ئیئتیلافێکی گونجاو پێکبێنێت لەنێوان ئەزموونی قاڵبووی سەرکردایەتی مێژوویی حزبەکە و وزەی نوێخوازی کە بۆ راییکردنی ئەرکی قۆناغی داهاتوو پێویست بووە. لەم برگە زەمەنییە هەستیارەدا ئیئتیلافێکی وا پێویست بوو، هەم بۆ تێهەڵچوونەوەیەکی نوێی سیاسەتی کوردستانی لە ڕێی کارەکتەرێکی سەرەکی گۆڕەپانی سیاسییەوەو هەم بۆ ئومێد بەخشین و ئیلهام پێدان بە نەوەی دوای راپەڕین کە پتر لە ئاڕاستەیەکی ئایدیۆلۆژیی تەماعی تێکردو لەجەنگە بێهودەکانی خۆیدا بەکاری بردن. لەپێش کۆنگرە لەنووسیندا پرسیبووم ئایا یەکێتی چاکسازی دەکات بە پێیویست یان بەپێی پێویست. واتا بەپێی ئارەزووی خۆی یان بە پێی پێویستی قۆناغی تازە. بەداخەوە ویست سەری گرت نەک پێویستی.

بەڵام ئەوە تەنها گرفتێکی رەهەند حزبییە کە دەشێ کوردەواری لەڕێی جموجۆڵی ناو هەناوی خۆیەوە کەمێک تەکان بداتەوە بەر ئەو وزە سیاسییەی ناو گۆڕەپانی کوردایەتی و دەرەنجامی زۆرانبازییەکە خۆی، نوێبوونەوەو بوێری بخاتەوە بە بەریا.

ئەگەرچی ئەمە رێگەیەکی ئاوریشمینی نییە بۆ نوێبوونەوە لەڕێی یەکێتییەکی هیلاکی قۆناغی رابردوودا، بەڵام دوورنییە. چونکە رەنگە

بشێت کە ژیان بێ هیوا بەسەر ببرێت، بەڵام سیاسەت و زۆرانبازی، لەشەئنی گشتیدا، قەت بێ هیوا هەڵناسوورێت.

بەڵام سیاسەتی کوردستانی تەنها گرفتی تەداروکاتی بەرپەرچدانەوەی ئیسلامیی سیاسیی و ئایدیۆلۆژیای نیمچە میللیگەرایی نییە، بەڵکو گرفتی ماندووبوون و بێتاقەتی چینی فەرمانڕەواشی هەیە. هەڵبەت بێتاقەتی پتەوکردنی بنکەی ئیمتیازو دەسەڵاتی ئابووریی خۆیان ناڵێین، کە ماشەڵای لێبێت لەم بوارەدا بێ قسوورن، بەڵکو ماندووبوون و بێتاقەتی لەوەدا کە سیاسەتێکی زیندووی ئیلهامبەخشیان هەبێت کە هەم ببێتە مایەی گردبوونەوەی خۆیان لەدەوری ئامانجێکی شایانی ئەوتۆ هاوکێشەی (جیاوازی شێوەی کارو یەکێتی ئامانجی نەتەوەیی) دابین بکات و هەمیش ببێتە چانسێکی نوێ بۆ کۆمەڵی کوردەواری و دەریچەیەکی گونجاویش بۆ لابردنی چەوری و بەزی زیادی سەر ورگ ولاشانی ئەم چینە فەرمانڕەوایە کە کەلچەرێکی بێتامی مشەخۆری و زۆنێکی خۆجیاکەرەوەی شێوە ژیانێکی درۆزنانەی چاولێکەری پەرەپێداوە.

ئەم کەڵچەرە مشەخۆرییە نیشانەکانی داهێزرانی هەموو چینێکی فەرمانڕەوا بوون لە هەموو ئەزموونێکی دونیاو بەتایبەتیش هی دونیای سێدا کە دواجار سەری هەموو لایەک دەخوات و بۆ کوردەوارییەک، کە تازە ماڵباتی خۆی پێکەوە دەنێت، هەڕەشە لەکۆی ئەو چانسە دەکات کە بەکورد دراوە کەچی بەهۆی خۆمانەوە وا لەدەیەی یەکەمی سەدەی بیستویەکدا خەریکە تۆپتۆپێنی پێدەکرێت. مەترسی ئەم کەڵچەرە لەوەدایە کە بیانووی داگیرکەران و نەیارانی بژارەی کوردستانی سەربخاو قسەی وان سوار بکات کە دەڵێن کورد ئیدارەی خۆی پێ ناکرێت.

دۆخی وا ئیمپراتۆریـای گەورە گەورەی مێژوویـی تێکداو داروخـان کە تەجـرەبەی کوردســتان لەچاویـا رۆژێــکە لە مێژووییەکــی دوورودرێــژی قودەرەتمەندی مەزنە دەوڵەتەکان.

پێویستە بگوترێ باسکردن لەکەڵچەری مشەخۆری لەنـاو چینـی فەرمانڕەوا تەنها تـانەو رەخـنە نییە لەبـەشێکی حـوکمڕانی، یـان ئەوەی ئۆپۆزسـیۆن پێـی خۆشـە نـاوی لـێ بنێـت (دەســەڵاتی کوردی)، چونکە چینی فەرمانڕەوا مانایەکی فراوانە کە دەستبژێری سیاسیی و ئابووری و دەستڕۆیشتووانی کوردەواری دەگـرێتەوە، بە دەســەڵات و ئۆپۆزسیۆنیـشەوە و ئـاوا بە پۆلێنکـاری رووکەشـانە ناتوانن شانی خۆیان لەبەرپرسیارێتییە گشتییەکان خاڵی بکەنەوە. هەر لێرەشــەوە چاکـسازی و دەســتکاری لە پــرۆژەی سیاســییدا قاڵبــی مــوزایەدەو بــابڕی میللیگەرایــی تێــدەپەڕێنێ و دەبێــتە وەزیفەیەکــی نیــشتمانیی. دەنــا، وەکــی تــر، کردنــی گەنــدەڵی و مشەخۆری بە دەسکەلایەکی تەکنیکی لەڕێی دەستکەوتی سیاسـی کورتخایەنـدا، یەکێکە لەدەرەنجامەکـانی ئەو کەلـچەرە، نەک دەواو دەرمانێک بۆ دەردە گەورەکە.

تکـا دەکـەم هاونیـشتمانانم لـەبیرتـان بێـت عیراقـی پادشـایی لە دوا ساڵەکانی تەمەنیدا سـامانی نەوتـی زیـادی کـردو مەجلیـسی ئیعماریـشی هەبوو، چونکە چینە فەرمـانڕەواکەی کێـشەی هەبـوو لەگەڵ فراوانکردنـی نـوێنەرایەتیکردنی تـوێژە تــازە ســەرهەڵداوەکانی کـۆمەڵی عیراقــی و نەیتوانی ئەو سەرهەڵداوییە کۆمەڵایەتییە لەجومگەکانی خۆیدا ئیستیعاب بکـــات. ســــەرەنجام تووشــــی کودەتــــاو هەڵـــــگەرانەوە هـــــات، هــــەڵگەڕانەوەیەکی وا نەهێشتی گەشەی شێنەیی رێی خۆی بـدۆزێتەوە و نەخۆشی هیچ موژدەیــــەکی تازەی پێ بـوو. هەڵـبەت لە کوردسـتاندا

نە سوپا هەیە کودەتای ناڕەوا بکاو نە لەم چەرخی فرەیـی تەلەفزیـۆن و سەتەلایتدا هیچ چەقۆ وەشێنێک دەتوانێ بەیانی ژمارە یەک بخوێنێتەوە.

لێ کوردستـان داگیـرکەران و نەیـارانی هەن کە هەمیـشە لەسـەر پـێن بـۆ پـوچەڵکردنەوەی تێـزەکەی دۆسـتی کـوردو کوردسـتان، ئیسماعیل بێشکچی: خراپترین ئیدارەی کوردی بۆ کورد لە باشترین ئیدارەی داگیرکەرانی، باشترە.

ڕێگای سێیەم بۆ یەکەم

لێرەدا بۆچوونێک پێشنیاز دەکەم بۆ سیاسەتێکی نوێ لەم بەشەی کوردستاندا کە دەشێ ناوی بنێم سیاسەتێکی سێ کوچکەیی، یان ئەم تایتڵە گوزارشتی لێ بکات: ڕێگای سێیەم هەر خۆی ڕێگای یەکەمە.

وایدەبینم تائیتر ڕەوتی دابەشی هێزو هاوسەنگی سیاسی لە وڵاتەکەماندا بەردەوام لە پێکدادانـدا بێت، ئەگەر لەنێوان دوو ڕەوتی توندڕەوی سیاسییدا ڕێگەیەکی میانڕەوی نەرمونیان پەرەی پێ نەدرێ.

ڕووداوەکانی دوو ساڵی ڕابردوو لەچەند وێستگەیەکدا ئەوەی دەرخست ڕەوتێک ئەوپەڕی چەپە لە بەرزکردنەوەی دروشمبازی ئازادیی و دیموکراتی و ڕوانینە ئەوپەڕ لیبرالییەکان، ڕەوتێکی تر ئەوپەڕی ڕاستە لەمەیلی لەقاڵبدانی دیموکراسی و بەرهەڵداکردنی ویستی کۆنەپەرستی، ڕەوتێک ئەنارشیزم و ژاوەژاوی ناو میدیاکان بە تاقە شوێنی نەبەردی لەپێناو ئازادی و نیشتمان و مافەکان دەزانێ، ڕەوتێکی تر تەعەسف دەکات لەبەکارهێنانی هێزدا. ڕەوتێک بەبیانووی بەرپەرچدانەوەی بێ دادی و سەرکوتکردنەوە خەریکی موزایەدەو هەرزان فرۆشییە، ڕەوتێکی تر لەژێر تایتڵی بەرژەوەندی باڵای نەتەوەدا هەڕەشەو گوڕەشەی پێچانەوەی هەموو مافە کۆمەڵایەتی، فەردی و سیاسییە بەدیهاتووەکان لەناوخۆی وڵات دەکات. ئەم دوو ڕەوتە بەمجۆرە هێمنایەتی و ئارامی و ڕیتمی شێنەیی گەشەی کوردستان دەشێوێنن و هەڕەشەن بۆ سەر دیموکراتی وەک باشترین سیستمی نوێنەرایەتی. لەم دۆخەدایە کە

کۆمـەڵـی کـوردەواری بـە بـەرییـەوە نـەمـاوەو توانـای خـولێکی دیکـەی جەمسەرگیری توندی نەماوە.

کوردســتان داگیرکــراوە، نە تەنهــا لە لایەن داگیــرکەرانەوە، بەڵکــو لەلایەن خۆشـمانەوە، کوردســتانی باشـووریش دابەشـکراوە، نەک تەنهـا لەلایەن ئەوانەی هەرێمیـان لەشـوێنێک دانـاوەو کەرکـوک و خـانەقین و شـێخان و مەخمورەکەیـان لەشـوێنێکی تـر گلـداوەتەوە، بەڵکـو لەلایەن خۆشــمانەوە. دوو بەرەی تونــدڕەوی بەرامــبەر بەیەک کە ســەرکردەی جارانی بەلشەفیک هاورێ لینین جوانی وەسفکردوون (بچۆ بۆ ئەوپەڕی چەپ خۆت لەوپەڕی راست دەبینیـیەوە، بچۆ بـۆ ئەوپەڕی راسـت خـۆت لەوپەڕی چەپ دەبینیــیەوە). ئەوانەی دوو بەرەی تونـدڕەوی کوردســتان پێکدێنن تەنها واقیعی ئەمڕۆمانیان تاڵ نەکردووە، بەڵکـو ئایندەشـمانیان زەوتکردووەو دوای ئایندەشمانیان خستۆتە سەر لەپی سیحربازێکەوە.

تەنهــا داگیــرکەران کوردســـتانیان تەعریـــب نەکــردووە، بەڵکـــو مەترسـیدارترین جۆرەکـانی تەعریـب، وەک لەشـوێنی تـردا باسـمکردووە، تەعریبکردنی سیاسەتی کوردستانییە، ئێستا ئی دیکەشـی دەخەمەسـەر: تەعریبکردنــی ئەندێــشەی کــوردی و رەفتــاری رۆژانەی نــاو کــۆمەڵی کـوردەوارییە. لێـرەش مەبەسـتم تـانە لەکۆمەڵی عەرەبـی نییە بەقەدەر ئەوەی ناڵەناڵە لەدەست ئەو خەسڵەتانەی سیاسەت و ئەندێشەی عەرەب کە ژێرمەندەکانی خۆشیان دادو بێدادیانە بەدەستییەوە.

کوردستان داگیرکراوە، دابەشـکراوەو تەعریبکـراوە، بەڵام نەک لەلایەن داگیرکەران و ئیمپریالیزم و پەیڕەوانی سیاسـەتی پاکتـاوی رەگەزیـیەوە، بەڵکو لەلایەن خۆشمانەوە، یان روونتر بڵـێم، لەلایەن ئەوانەی لەخۆمـانن و بەسەر دوو بەرەی توندڕەویدا دابەشبوون، بەرەیەک هەر ئێستا هەمـوو شتێکی گەرەکەو یەکی دی کە هێندە خۆپارێزە ئامادەنییە هیچ لەبـارەی گۆڕانی زەمانەوە بسەلمێنێ. ئەم دوو بەرەیە بۆ یەکتری دەسـەننەوەو بە

هەردووکیانەوە ئەو میللەتە کوردە داماوە میانڕەو خوازە دەفلیقێننەوەو شەڕ بەوان دەکەن. ئەوانە کوردستانیان لێ بۆتە تاقیگەی تاقیکردنەوەو دەرمانی ئایدیۆلۆژی نوێ و ژەهری کۆنەپەرستی خۆیانی لەسەر تاقیدەکەنەوە.

بۆ دەربازبوون لەدۆخە کوردستانی داگیرو دابەشکراو و تەعریبکراوی خۆماڵی پێویستمان بەنەخشەی رزگاری هەیە کە دەشێ ناوی نەخشەی رزگاری دووەمی لێ بنێین، یان نەخشەی دووەمین جار رزگاری وەک ئەو ناوەی لە راپەڕینی دوومی کوردمان ناوە، راپەڕینی یەکەم لەئاداری 1991 دەستیپێکردو لە کۆڕەو گیرسایەوە، راپەڕینی دووەم لەگەڕانەوەی کۆڕەو و لیژنەی تەنسیقەوە دەستیپێکردو لەتشرینی یەکەمی 1991، بەدەرکردنی سوپای بەعس و ڕاماڵینی تا ئەودیوی کفری، گیرسایەوە.

وڵاتانی جیابۆوە لەسۆڤێت هاوشانی ئێمە لەسەرەتای نەوەدەکان لەداگیرکەر رزگاربوون و سەربەخۆیی خۆیان وەرگرت. لەم چەند ساڵەدا شۆڕشی رزگاری دووەمیان بەرپاکرد کە شۆڕشێکی سوورو گەشاوە بوو، بەڵام نەک خوێناوی. کوردستانیش نەخشەیەکی (شۆڕشێکی) رزگاری وای گەرەکە، بەڵام نە شۆڕشێک بۆ ڕاماڵین، شۆڕشێک بۆ خوێن، شۆڕشێک بۆ وەرگۆڕانێکی رادیکاڵی، بەڵکو نەخشەی رزگاری بۆ شۆڕشێک رێک دژی ئەو مەیلە، ئەو کەڵچەرە خوێنین و رادیکاڵی و توندڕەوەی کە دەیەوێت دابەشمان بکات بەسەر دووبەرەی پەرگیریی و کەم حەوسەڵەیی لەگۆڕانکاریی، لەلایەک، و زێدەڕۆیی لە بەرپەرچدانەوەی فراوانکردنی مەوداکانی ئەزموونی کوردستان لەلایەکی ترەوە. نەخشەی رزگاری وا، بۆ بەئاگاهێنانەوەی زۆرینەی بێ دەنگە کە هەردوو بەرە لەخۆراو بەوەکالەتی ئەوان خیتابی توندڕەویی خۆیان دادەڕێژن. چونکە زۆرینەی بێدەنگ بێدەنگە، وای نیشان دەدەن یان وا

مەزەندە دەکەن ئەوەی خۆیان لەوەحشەتی شەودا بیری لێدەکەنەوە هەر ئەوەیە کە خەڵک لەڕووناکی ڕۆژدا وێڵن بەدوایدا!

ڕێگای سێیەم، نەخشەی ڕزگاری پێیە، ڕێگایە بۆ بەگەڕخستنی بەشداریی زۆرینەی بێدەنگ، ڕێگایەکی نوێیە بۆ پەرەپێدانی بەشداری سیاسیی و فەرهەنگی دوور لەخیتابی هاتوهاوارو میللیگەرایی. ڕێگای گونجاو بۆ مەیلی ئاشتیخوازی کوردو دنەدانی ئارەزووی جێگیری و شێنەیی دوای دەیان دەورانی داگیرکاری و دابەشکاری و تەعریبکاری کوردستان.

لەئاستی دەرەکی و لەناوخۆشیدا، بەو شرۆڤەیەی سەرەوەمان، ڕێگای سێیەم داوایەکی متەوازیعانەیە بۆ باوەشکردن بەوی هەمانەو بەهەدەر نەدانێتی لەسەرچڵی و گەمەی دوو بەرەی توندڕەواندا، ڕێگای میانڕەوی و ناوەندێتی و شێنەیی و عەقلانییە کە پەرۆشی پارێزگارییە لەوەی دوو دەیەی ناوەڕاستی دووسەدە بۆمانی دابینکردووە و هیواش بەپەرەپێدان و فراوانکردنی هەیە بەجۆرێک داد و ئەمان و دادپەروەری کۆمەڵایەتی لەگەڵ خۆیدا بهێنێ، بەجۆرێک کوردستانگیر بێت نەک تەنها بەمانای ئەوەی کەرکوک و خانەقینیش بگرێتەوەو بیانخاتە پاڵ هەرێم، بەڵکو بەو مانایەی لەناوخۆی هەرێمیشدا تەجرەبەی کوردستان و دەستکەوتەکانی وا بەڕەحم بێت کە شوێنی دیکەی دەرەوەی شارە گەورەکانیش بگرێتەوە، وا بەڕەحم بێت گوندو ئاوایی و جوگرافیای زۆرینەی هەژاری کوردستانیش بگرێتەوە. گەڕانەوە بێت بۆ ئەسڵی بە ڕەحم و دڵنەوایی کوردایەتی کە لەمنداڵدانی زوڵمی داگیرکەران لەسەر میللەت و چەوساندنەوەی کوردەواری لەدایکبووە جا ئەگەر لاساییکردنەوەی ناسیۆنالیستی عەرەبی و تورکی و ئێرانی لێرەو لەوێ زەفەری بەهەندێک قەناعەتی کوردایەتی بردووە کە لەبنچینەدا کوردایەتییەکی بەناوەڕۆک

کـــۆمەڵایەتی و مەیلـــی دادپەروەری و خەڵکدۆســـتی هەیە، پێویـــستە لەمەودوا ڕێ نەدەین ئەم دۆخە ببێتە بناغەی خەباتی داهاتوومان.

ئەم ڕێگای سێیەمە بەو مانایەیە هەر خۆی ڕێگای یەکەمە، واتا خـۆی دەشـێ ببێـتە بـژارەی یەکەم، چـونکە ئەسـڵ لەکوردایەتی زەبـرو زەنـگ نییە، ئەسڵیش لەسیاسەتدا فێڵ و تەلەکەبازی نییە وەک هەندێک وێنـای دەکەن، بەڵـکـو ئەسـڵ لەشۆڕشـدا کەڵەکەکردنـی هەلـومەرجێکە چیتـر توندڕەویی و زەبروزەنگ و ژاوەژاوە قبوڵ نەکرێت.

بۆ ئەم نەخشە ڕێگای ڕزگارییە، بۆ ئەمە نەخشە ڕێگای سێیەمە:

جگە لە:

*میانڕەویی و نەرمونیانی

پێویستمان بە:

*دەستپێشخەرییە: هیلاک و بێ تاقەت و ماندووەکان نـاتوانن دەسـت پێشخەر بن، ناتوانن لەسەر چیمەنتـۆی ڕەق بـاخی گـوڵ بـڕوێنن، ئەوانە دەخـوازن چـاوەڕێ بـکەن و خۆیـان لەبەڕەنگـاری و ڕووبەڕووبـوونەوە لادەدەن. هیلاکەکـان میـانڕەو نیـین، تەمـبەڵ و تەوەزەڵـن، خواخوایـانە کەس ناویان نەهێنێ چـونکە سەرسـەلامەتی و دەسـت بەکڵاوگرتنەوەیـان لـێ بـۆتە میـانڕەویی. کە ئەوە میـانڕەوییەکی درۆزنـانەیە، ئەوە تەسـلیم بـوونە بە واقیـع نەک واقیعبینـی. دەستپێـشخەری لەدەسـت هیمەتـدارو بەورەکـان دێـت. ئەمـانە دەتـوانن ئەدەبیـاتی میـانڕەوە راسـتەقینەکان پەرەپێبــدەن و چاکــسازی هەمەلایەن بەشــێنەیی و دوور لەهاتوهــاوار جێبەجـــێ بـــکەن. ئەوانە واقیـــع بیـــنە واقیـــع گۆڕەکـــانن و بەرەوپیری (جەنگ)ی ڕەتکردنەوەی توندڕەوی و پەرگیری، بەکەرەسـتەی تەگبیرو هـۆنینەوەی ڕێـی چارەسـەری تەنگژەکـانەوە دەڕۆن. بـۆ ئەمەش دەزانن پێویستیان بە:

-بەردەوامـی پەیوەنـدی و کـۆڵنەدان، هەیە: کوردسـتان پـڕە لەوانەی تێکۆشـــەری ڕاســـتەقینەی ڕێـــی ڕزگـــاری و دادو ســـەرفرازین، بەڵام

کۆڵنەدەرەکـان دراوە دەگـمەن و ئەڵماسـییەکەی هەمـوو بزووتنەوەیەکـی رزگاریخوازین لەهەموو شوێنێکی دونیادا.

تێکۆشەر رێـی خەبـات دەگـرێتەبەر و ئەجـری ئەو تێکۆشـانەی هەیە، ئەمما کـۆڵنەدەر لەو رێگـایە کـۆڵ نـادات، تەواوی دەکـات. کـۆڵنەدەر لە شــەمەندۆفێرەکە نــایەتەخوار، ئەو نە نەفەرەو نە شــۆفێر، رەنــگە ئەو خــودی شــەفەندۆفێرەکە بێــت کە بەردەوام لەڕێــیەو لەپەیوەنــدیی و گرێدانەوەی شارو لادێ و مەملەکەتەکاندایە.

خاوەنــدارێتی لەکوردســتان کراســێکە بــۆ بەری هەمــوو مرۆڤێکــی کوردستانی و بۆ بەری هەر رەوتێکی کوردستانی کە هەسـت دەکـات بەو بەرگەوە لەبەرگ و ناوەڕۆکدا جوانتر دەبێت.

رێگای سێیەم، هەر خۆی رێگای یەکەمە. هەر ئەوەندە کۆڵنەدەرەکـان دەستپێــشخەرییان کــرد بــۆ بڵاوکــردنەوەی فەرهەنگــی میــانڕەویی و ناوەنـدێتی و چاکـسازی بەشـێنەیی. ئیتـر شـەمەندۆفێری خاوەنـدارێتی لەکوردستان دەبێتە کوردستانگیر و گرنگترین شـتێک کە دەیبـوژێنێتەوە ترسێکی ئیجابیە بۆ پاراستنی ئەوەی هەمانەو هیـوایەکی بـێ کۆتـایە بـۆ پەرەپێدان و فراوانکردنی بەردەوامی.

بەمجـۆرە دەکـرێ سـەدەی بیـستویەک بکەیـنە سـەدەیەکی کـوردی و زۆرانبازی لەگەڵدا بکەین، بەمجـۆرە دەتـوانین خاوەنـدارێتی لەکوردسـتان بکەین، کوردبین بێ ئەوەی کوردبوونەکەی جارانی زوڵم و زۆرمـان قبـوڵ بێـت. کـوردی دواڕۆژی مـسۆگەر بـین بـێ ئەوەی دەسـتمایەی جارانمـان لەسەرەڕۆیی و سەرچڵی بێ ئاماندا خەرجی بێ حاسڵ بکەین.

ئەم کوردە دەستپێشخەرە، میانڕەوە چـاوەرێی دوا ڕۆژ ناکـات. خـۆی بــۆی دەچێــت، لە بەڕەنگــاربوونەوە خــۆی لا نــادات، بەڵکــو داوای بەڕەنگاربوونەوە دەکات. سەرسەلامەتی ناوێت و دەست بەکڵاوی خۆیەوە ناگرێت تا با نەیبات. بەڵکو بەدوای سەلامەتی و جێگیریـی یەکجارەکیـدا دەگەڕێت و سەری ئەو کـڵاوە هەڵـدەداتەوە کە ئەموسـتیلەی بەختـی وی لێیە.

سڕ بڵاونەکراوە

فیکر پەڕگیر، ڕەوت خۆڵەمێشی*

ڕەوتی خۆڵەمێشی لە فیکری پەرگیردا واقیعێکی تاڵەو دەبێ ڕەتبکرێتەوە لەوانەیە دەستەواژەکە نزیک بێت لەگوزارشتێکی پەنهان، بەڵام ئەگەر واقیعەکە لەهەمان فەزای پەنهاندا بخولێتەوە ئەوا ناولێنانی بوختان نییە، بەڵکو دەستنیشانکردنی واقیعێکی تاڵە:

واقیعی ئەوەی ئەزموونی دیموکراسی کوردستان شایانی ڕەوتێکی ڕەوانی سپییە تاپێویستی گەشەی خۆی پڕ بکاتەوە، لێ ئێمە ئێستا تووشی ڕەوتێکی پەڕگیری خۆڵەمێشی هاتووین کە کەرەستەکانی سیستمی سیاسی بەکاردێنێت، لێی بەهرەمەند دەبێ و خۆی پێ دەدزێتەوە لەهەر بەرپرسیاری و لێپرسینەوەیەک، کەچی ئەدەبیاتەکەشی پڕە لەو دەستەواژانەی بۆنی کودەتایان لێدێت، بەسەر کۆی سیستمی سیاسی وڵاتدا، رستەو دەربڕینەکانی دونیا بەسەر بەرەی خێرو شەڕدا دابەش دەکات و لەکردەوەشدا دەرفەتی هاوپەیمانێتی هەمەجۆر، موغازەلەی ژێربەژێری هێزە ناکۆکەکان و دەستبردن بۆ هەموو ئەو سەکۆ سیاسی و ئیعلامییانەی لە باشترین حاڵی ناولێناندا، دەکرێ بڵێین لە دەرەوەی (سیستمی دانپیانراوی پرۆسەی سیاسییدان)، ئەو دەرفەتانەی لەبەردەم خۆیدا بەکراوەیی هێشتۆتەوە، ئەو دونیا پاکژو بێگەردەی لەئایدیۆلۆژیای پەرگیردا، لەخەیاڵدانی سیاسی ئەودا خۆی نمایشدەکات، ئاسمان و ڕێسمانی

فەرقە لەگەڵ ئەو واقیعە ئاڵۆزەی لەسەر زەمین هەیەو ئەم رەوتە بێ پەرواو بێ سڵەمینەوە، ناکۆکەکانی پێکەوە گرێدەدات.

ئایــدیایەکی بــێگەردو پــاکژ لەنووســراوەکانداو دەســتکراوەیی لەهەلپەرستی، قۆستنەوەی هەموو دەرفەتێک بۆ تێکشکانی بەرەی بەرامــبەر، هەوڵــدان بــۆ بێلایەنکردنــی لایەنەکــانی ململانــێ و ئیستفرادکردن بەهەنـدێکیان. پەلامـاردانی بەشـێک و غەفڵەتگیریـی بەرامبەر بە بەشێکی تر. لەئایدیادا نیشاندانی سنوورێکی تـائەوپەڕی جیاکەرەوە لەنێوان خۆت و ئەوانـی تـرداو لەواقیعیـشدا تێکەڵکردنـی کاغەزو کارتەکانی سەر مێز.

هەنـدێک خەسـڵەتی رۆمانـسی هەمـوو ئایـدیایەکی پـاکژو بـێگەرد نزیکە لەئایدیایەکی فاشستی، چونکە لەبنچینـەدا ئایـدیای بێگەردو پـاکژ تەنهـا لەئەدەبـدا، لەخەیـاڵی رۆمانـسیدا جـوان و بەرهەمـدارە، کەهـاتە کـایەی سیاسـەتەوە لەگەڵ نەشـونماکردنی رووی لەزەبـری توندوتیژی و فاشیزمە، رووی لەوەیە کودەتاکار بێت بەسـەر واقیعـدا کەواقیعی ئاسایی ژیان، گوناهەکانی و کەموکوڕییەکانێتی.

ئایـدیۆلۆژیای خۆڵەمێـشی وەرگـۆڕانی کـۆی سیـستمی گەرەکە، چونکە گۆڕینی کۆی سیستم ئاسانترە لەچاککردنی، لەدەستو پەنجە نەرمکردن لەگەڵ کەموکووڕی و پەککەوتنە مرۆییەکاندا.

مرۆڤەکان لەبنچینـەدا خراپەکـارو کەموکوڕیـدارن، لەهەمـان کاتـدا وزەیەکـــی شـــاراوەی چاکەکـــاری و پێـــداچوونەوە بەهەڵەو راســتکردنەوەیان تێــدایە. سیــستمەکانی ژیــانیش، بەسیــستمی سیاسیشەوە، بەرهەمی مرۆڤە خراپەکارە-چاکەخوازەکـانن، ئەوانـیش لەکەموکووڕیـدا روویـان لەپڕکـردنەوەی کەموکـوڕییەو لەکورتهێنانـدا رێگـا بەرەو کـامڵبوون دەدۆزنەوە، نـایگەنێ، بەڵام گەشـە دەکەن و

پێشدەکەون و کاژی خراپی و لاساری لەخۆیـان و دەورووبەرەکەیـان دادەماڵن، وەکتری ئەگەر مرۆڤەکان لەوانەبن کەخۆیان وابێتەبەرچاو تاقیمی هەڵبژێردراوی خـودان و بـۆئەوە هـاتوون دونیـا لەشـەڕ پـاک بـکەنەوەو خێـرو دادپەروەریـی کامـڵ بەرقەرار بـکەن و بەمە خۆیـان لەئەوانی تر جیابکەنەوە، مەعلومە ئەم جۆرە تێفکرینە سەر بەمـاڵی چ ماڵوێرانییەکدا دەکات؟ ئایدیای وا پەرگیری دەکاتە زادی خـۆی و هەسـتیش بەم پەرگیـرییە ناکـات، کەی لەمێـژوودا پەڕگیرەکـان، دیکتاتۆرەکـان و دەسـتەبژێری نێـردراو لەلایەن خوداوەنـدەکانەوە هەستیان بەو پەڕگیرییەی خۆیان کردووە، چـوونکە هەر ئەو سـاتەی هەست دەکەن پەڕگیرن، چیتر پەڕگیـر نـین، لەبەرئەمە پەڕگیرەکـان ئەم نووسراوەی ئێمە بەسەیر دەبینن و لایـان وایە ئەوان نـاگرێتەوە، کەرێک ئەوانی مەبەستە.

خـاوەن ئایـدیا پـاکژو بـێگەردە رۆمانـسییەکان، ئەوانەی کـۆی سیـستمی رێکـخەری ژیـان لەخەیاڵـدانی خۆیـان دەسـڕنەوەو رەتیدەکەنەوە، ئەوانە خۆیان بەپێوەنداری رێوڕەسمی رێکخەریی ئەم سیـستمە نـازانن، پێوەنـدار، نـین بەمەبنـا فیکـری و سیاسـی و قانوونییەکانی، بۆیە پابەندێتی مۆراڵیشیان لەهەمبەریدا لاوازە.

بەڕاشکاوی نایڵێن، بەڵام زۆر قسەکردن و نووسـراوەی هەمەجـۆر، هەر شـتێک دەدەن بەدەسـتەوە. شـتێک وەک ئەوەی لەسیاسـەتدا دەیانەوێـت کـۆی سیـستمی سیاسـی بگـۆڕن. تەنـانەت ئەگەر بەبەکارهێنانی ئالیەتەکانی ئەو سیستمەش بێت کەئەمان ستراتیژیان بۆ هەڵتەکانێتی. بەپەیژەیەکدا بۆ سەربان سـەردەکەون کەدواتـر لای دەبەن نەکا خەڵکی تریش بەو پلیکانانەدا سەرکەون، لەحـاڵی وادایە کەپەڕگیرەکان دەتوانن ئەم دوو باسە پێکەوە گرێبدەن: ئایدیای پاک

و بێگەردو ڕەفتاری ناجۆر. ئامانج کارکردنە بۆ ئایدیاکەو ئامرازیش ڕەفتاری ناجۆرە، چونکە ئەو دونیا خوازراوە، کەبریتییە لەسیستمێکی تەواو تازە، تەنها ئەوە دونیاکەی ئەوانەو شایانی ئەوەیە پابەندی یاساو ڕێساکانی بێت، و ئەم دونیا واقیعییە، کەبریتییە لەکۆی سیستمێک (ئێمە) ڕقمان لێیەتی و دونیاکەی (ئەوانە)، شایانی ئەوە نییە پابەندی یاساو ڕێساکانی بیت با تەنانەت لەململانێی کارکردن بۆ هەڵوەشاندنەوەی هەندێک لەبەندو باوەکانی لەقازانجی خۆمان بخەینەگەڕ. جائەم جۆرە ئایدیایە ڕۆمانسییە پێیوایە ئەوەندە بەسە حەز لەیار بکات تا پێویست بکات یارماڵی ببێت، بێ ڕەچاوکردنی ئەو واقیعەی کەدەشێ یاری دڵخواز هەر ئەسڵەن دڵی بەم یارە ڕۆمانسییە پاکژەوە نەبێت، یار کوشتن کەچیرۆکی شەیدابوونە بەیارێک و لەناوبردنێتی نەکا دڵ بدات بەیەکێکی دیکەی دوژمن، هەر لێرەوە سەریهەڵداوەو سەری خواردووە، عەرەب بەمە دەڵێ: (ومن الحب ماقتل)! مامۆستا مەسعود محەمەدیش لەجیاتی کورد واوەسفی دەکات: (ئەی یاری عەزیز بەخودا هەڵخەڵەتاوی).

لێرەوە دەشێ گرێی ئەوەمان بۆ بکرێتەوە کەبۆچی ئایدیای پاکژ دەتوانێ لەگەڵ واقیعێکی ناپاکژدا هەڵبکات؟ ئایدیای پاکژ شارو وڵات بەجێدێڵێ و خۆی لەسەحرا یان شوێنێکی تایبەتدا گرد دەکاتەوە تاوەک فوستاتی خێر بێت، دووربێت لەفۆستاتی شەڕو جگە لەشوێنی پیرۆزی خۆی هەموو وڵاتی لە لادارو ئەلحەرب بێت. کە لەشەڕیشدا هەموو چەکێک ڕەوایە بەچەکی دەستکراوەیی مامەڵەکردن لەگەڵ ناکۆکەکان و تەنانەت لەگەڵ ئەو کارەکتەرو بیرکردنەوانەی کە بەگوێرەی ئەدەبیاتی دابەشی خێروشەڕ هی ئەوە

نـین مامەڵەیـان لەگەڵـدا بکرێـت. مەگەر مـامەڵەیەکی کـاتی و بـۆ پتەوکردنی سەرزەمین و فوستاتی خێـر نەبێـت. لەبەرئەوە ئاشـتی و پێکەوە هەڵکردن، مـامەڵە لەگەڵ پێکهاتەکـانی تـری جیـاوازو لەگەڵ نەیـارە سیاسـییەکاندا وەک سـتراتیژ کـارێکی نەکـردەیە. سـتراتیژی هەڵکـــردن و ســـازان و دەستاودەســـتکردنی بیـــرۆکەو کورســـی و ئاڵوگۆڕی پێگە کـۆمەڵایەتی و سیاسـییەکان لەئەندێـشەی پەڕگیـردا نییە، بەڵکە هـودنەو رێککەوتنـی کـاتی و هەڵکردنـی بەقیـست وەک تاکتیک هەیەو چاوی لێ دەکرێت تا ئەگەر هاوکێـشەکان بچـووکترین گۆڕانکارییان بەسەردا هات پاکانەی دڕاندنی رێککەوتنە کاتییەکان و شکانی هودنەو ئاگر بەستەکان لەئارادا بێت. لەم نێوانەدا وشـەگەلی وەک عەهدو پەیمان هیچ ئەرزشێکیان نییە، چونکە کەگەرەکـی بێـت کـۆی سیـستمێک بگۆڕێـت، بـۆچی پابەنـدی یاسـاو رێـساکانی ئەو سیستمە شایانی وەرگۆڕانە بێت؟

*ئەم وتارە لەدۆسێ بڵاونەکراوەکاندا مێژووی ساڵی 2010ی بەسەرەوەیە. کاتی خۆی بۆ بڵاوکردنەوەم نارد. دواجار دوو دۆستی بەڕێز داوایانکرد جارێ بڵاوی نەکەمەوە، چونکە پتر لەسەنگەرێکی ئایدیۆلۆژی لەسەر ئەندێشەی بەندە دەکەنەوە کەدەردقەتیان نایەم. ئێستا کە گێژاوی ململانێی سیاسی کەمێک نیشتۆتەوە، دەشێ ئەم وتارە تەنها وەک شرۆڤەیەک لێێ بڕوانرێت، نەک وەک ڕەخنەگرتنێکی سەنگەرگرتن لە ئایدیۆلۆژیای شێوە ئاینی لە کایەی ململانێی سیاسیدا.

نەخشەی گۆڕاوی سیاسیی لە کوردستاندا*

ئەو دەرفەتانەی لەقۆناغی داهاتوودا خراوەتە بەردەم کورد لەناو عیراقدا، هەروەها ئەو تەگەرانەی رەنگە رێگری لەپێشکەوتنەکانی کورد لەقۆناغی داهاتوودا بکەن. ئەمانە دەهێنێ لێکۆڵینەوەیان لەسەر بکەین. لەکوردستاندا بمانەوێت یان نا واقعێکی تازە دروستبووە کە واقیعی گۆڕانی نەخشەی سیاسییە، واقعی گەشەکردنی بزووتنەوەی دیموکراسی کوردستانە سەبارەت بەدەرکەوتنی هێزی ئۆپۆزسیۆن لە دوو هەڵبژاردنی رابردوودا، چ ئەوەی لە 2009/7/25 دا بۆ پەرلەمان و سیستمی حوکمڕانی لەکوردستان کراو چ ئەوەی کە لە 2010/3/7 بۆ عیراق جێبەجێکرا.

ئێستا واقعێکی سیاسی تازە دروستبووە کە هێزێکی ئۆپۆزسیۆن یان چەند هێزێکی ئۆپۆزسیۆن لەناو پەرلەمانی کوردستان پەیدابوون کە لە دوو گێمی هەڵبژاردنی کوردستان و عیراقدا سەنگێکیان بۆخۆیان دروستکردووە، جاران حوکمڕانی لەکوردستان و نوێنەرایەتی کورد لەبەغدا، لەدەستی یەکێتی و پارتی و هێزە هاوپەیمانەکانیان بوو، ئێستا ئەمە گۆڕانی بەسەردا هاتووە، دەبێ هەم یەکێتی و پارتی، هەم هێزەکانی ئۆپۆزسیۆن لەگەڵ ئەم واقیعە تازەیەدا هەڵبکەن و خاڵی هاوبەش بۆ مامەڵەکردن بدۆزنەوە، ئەگەر یاری سیاسەت وەکو میکانۆیەک سەیربکەین یاریکەر دەبینێ لەجومگەی یارییەکە لەجێگایەکدا کەموکوڕی هەیە، جارێکیتر سەیری نەخشەکەی بەردەمی دەکات لەکوێدا

هەڵەی تیاکردووە، دەستنیشانی دەکات و لەوێدا هەوڵدەدات چاکیبکات، وەکو کوردەواری خۆمان دەڵێت (لەکوێ پساوە لەوێ گرێدەدرێتەوە)، ئەگەر سەیری نەخشەی سیاسی بکەین پاش دەرکەوتنی هێزی ئۆپۆزسیۆن، دەبێت لەو واقیعەوە لەگەڵ بارودۆخی سیاسی وڵاتەکەماندا مامەڵەبکەین، ئەمەیان بابەتێکە، هەروەها ئامانجەکانی گەلەکەمان لەعیراق و لەکوردستاندا ئەوەشیان بابەتێکی ترە هاوسەنگی هێزە سیاسییەکان لە کوردستان گۆڕانی بەسەردا هاتووە، بەڵام ئامانجە سەرەکییەکان گۆڕانیان بەسەرنەهاتووە، دەشێ تەکنیکی کارکردن بۆ ئەو ئامانجانە گۆڕانی بەسەرداهاتبێ، بەڵام هەر هێزێکی سیاسی بیەوێت کار لەسەرئەوە بکات کە بڵێت ئامانجەکانی کوردیش گۆڕانی بەسەرداهاتووە، پێموایە ئەمە ئیشتباهێکی گەورەیە، رەنگە لەمەوە ململانێیەکی فیکری و سیاسی توند دروستبێت نەک لەگۆڕانی هاوسەنگی هێزی سیاسی لەکوردستاندا، ئامانجە سەرەکییەکانی گەلی کورد بریتین لەجۆرێک لەقەوارە کە ئەمڕۆ لەچوارچێوەی فیدراڵی خۆی دەبینێت، لەشەراکەت لە دەسەڵاتی سیاسی لەبەغدادا، لەچارەسەرکردنی کێشەی ناوچە جێناکۆکەکان ئەمڕۆش کێشەی هەرە سەرەکی عیراقە.

1- مەسەلەی شەراکەت لەدەسەڵاتی سیاسی.

2- مەسەلەی سەروەت و سامان.

3- مەسەلەی زەوی، واتە سەرزەمینی حوکمڕانی لەوڵاتەکەمان کە تا کوێ کوردستانە؟ تاکوێ عەرەبستانە؟ واتە هەرێمی فیدرالییەکان حوکمڕانیکردنەکەیان لەچوارچێوەی عیراقی فیدراڵیدا تا کوێ دەڕوات.

ئەمە خاڵە سەرەکییەکانی جومگەی دەسەڵاتدارێتییە لەعیراق، رێک ئەمەش ئەو کێشانەیە کە کورد لەبەغدا هەیەتی، هەروەها ئەو کێشانەی کە بێگومان شیعە لەگەڵ سوننە، سوننە لەگەڵ شیعە، هەروەها

هەردووکیان لەگەڵ کورد، کوردیش لەگەڵ هەردووکیاندا هەیەتی، پێموایە ئەم مەسـەلانە گـۆڕانی بەسـەردانەهاتووە، هەروەهـا ئەم بابەتـانەش ئەو بابەتـانەن کە زیـاتر لە 100 سـاڵە گەلـی کـورد بەشـێوازی جۆراوجـۆر لەشۆڕشــەکانی خۆیــدا، لە موفاوەزاتەکــانی خۆیــدا، لەبەشــدارییەکانی لەخەباتی پەرلەمانیدا لەخەباتی راگەیاندندا، لە نـاوەوەو دەرەوەی وڵاتـدا کاری لەسەرکردووە، پێموایە ئەم ئامانجـانە گۆڕانیـان بەسـەردانەهاتووە، هێـزە سیاسـییەکانی کوردسـتان دەبـێ لەم مەسـەلەیدا موتەفیـق بـن، لەکارکردن بـۆ ئەم ئامانجـانە هـیچ ئیـشکالێکیان تووشـنەبێت، بۆنمـوونە مەسەلەی کەرکوک مەسەلەیەک نییە کە ئیجتیبـاهی جیاجیـا هەڵبگرێـت: پارتی ئیجتیهادێکی هەبێت، یەکێتی یەکگرتـوو یـان گـۆڕان ئیجتیهـادێکی تری هەبێت، ئەمانە مەسەلە گەلێکن هەموو لایەک دەبێت لەسەری کـۆک بـن، پێویـستە هەمـوو لایەک پەنـابەرنە بەر ئەو توانـا و دەسـەڵات و ئامرازانەی ئەمڕۆ خەباتی سیاسی گەلی کورد بـۆئێمەی فەراهەمکـردووە، لەسەردەمێکدا کە خەباتی چەکداری ئەمەی فەراهەمکردبێت گەلـی کـورد سڵینەکردۆتەوە لەخەبـاتی چەکـداری، لەسـەردەمێکدا موفـاوەزات ئەمەی کردبێت، ئەمڕۆ دەستوورێک و یاسایەک هەیە کە نەخشە رێگەی بۆ کورد دانـاوە تـا بتوانێـت ئەم کێـشانەی بـۆ چارەسـەربکات، بێگومـان لەنـاو خۆشـیدا باسـی ئەوەدەکەیـن کە کوردسـتانییان خۆیـان حـوکمی خۆیـان بــکەن، مەبەســتمان ئەوەیە لەچوارچێــوەی سیــستمێکی دیمــوکراتی پێشکەوتووی رێکوپێکدا کە ئەمەش بریتتیە لە سیستمی حوکمڕانی ئێمە گەشــەبکات و دەرفەتــی زیـاتری ســەرکەوتنی بـۆ بڕەخـسێت، پێمـوایە لەنــاوخۆی کوردســتاندا ئەم گەشــەکردنە ئێــستا وا لەدروســتبووندایە، ئەوەی کە تائێستاکە پێکهاتەی لەناوخۆی وڵاتـدا غائیـب بـوو ئێـستا ئەو حوجەیە نەمـا، ئێـستا ئەو ئۆپۆزسـیۆنە هـاتووە، پەرلەمـانی کوردسـتان

بریتییە لەچەند فراکسیۆنێک کە زۆرانبازی سیاسی و قانونی دەکەن بۆ پەرەپێدانی سیستمی حوکمڕانی و چاککردنی گوزەران و ژیانی هاووڵاتییانی کوردستان، ئەمانە جومگە سەرەکییەکانی ناوخۆن لەکوردستاندا، لەپەیوەندییەکانی کورد لەگەڵ دەرەوەی خۆیدا واتە کوردستان لەگەڵ بەغدا، دەبێت هەموو ئەو کۆششانەی کە لەبواری جیاجیادا دەدرێن بۆ سیاسەتکردن لەوڵاتەکەی ئێمەدا، لەم چوارچێوەیەدا بخولێنەوە، ئێمە دوو بزووتنەوەمان هەیە سەرەکییەکە بریتییە لەبزووتنەوەی کوردایەتی واتە ئەو بزووتنەوەیەی کار بۆ مەسەلەی کورد دەکات کە بەشێکی زۆری هێزە سیاسییەکانی کوردستان بەناونیشانی کوردایەتی کاردەکەن، بۆ سەرخستنی مەسەلەی کورد بەدیهێنانی مافە نەتەوەییەکان هەروەها بزووتنەوەیەکی تریشمان هەیە، بریتییە لەبزووتنەوەی دیموکراسی و خۆشگوزەرانی لەناوخۆی وڵاتەکەماندا، هەرکاتێک یەکێک لەم بزووتنەوانە پەکخرا بەبیانووی کارکردن بۆ ئەوەیتریانەوە، پێموایە گیروگرفت روودەدات، ئەو هاوسەنگییەی کە تائێستاکە لەناو سیاسەتی کوردستانیدا هەبووەو باڵانسەکەی تێکدەچێت...

زۆر کەس لەغدا زۆرکەس ئەولەویەت دەدەن بەمەسەلەکانی خزمەتگوزاریی، مەسەلەکانی دیموکراتی ناوخۆیی لەسەر حسابی مەسەلە نەتەوایەتییەکان، کە ئەمە هەڵەیەکی زۆر کوشندەیە وەک ئەو هەڵە کوشندەیەی کە ئەگەر مەسەلەکانی دیموکراسی ناوخۆیی و مەسەلەکانی خزمەتگوزاریی فەرامۆشبکەین، بەناونیشانی ئەوەی گوایە هێشتا مەسەلەی کورد چارەسەرنەکراوە، نە ئەو شتەی عەرەبەکان دەیانکرد کە بەبیانووی مەسەلەی فەلەستینەوە، زۆر مەسەلەی گەشەپێدانی ئابووریی و کۆمەڵایەتییان پەکدەخست، راستە نە ئەو شتەی هەندێک مەیلی

سیاسـی لەکوردسـتاندا نیـشانیدەدەن بەوەی تەرکیـز دەکەنە سـەر پەرەپێـدانی نـاوخۆیی سیاسـیی و ئـابووریی و گەشـەپێدانی کـۆمەڵایەتی لەناوخۆی هەرێمی کوردسـتاندا، بەڵام مەسـەلەکانی دیـکەی کـورد لەگەڵ لەدەرەوە فەرامۆشدەکەن وەکو بڵێیـت کوردسـتان ئێـستا بـۆتە وڵاتێکـی تەواو سەربەخۆو ئەوەی ماوە ئیـشکردنە بـۆ مەسـەلە ناوخۆییەکـان، مـن پێمـوایە ئەم بـالانس تێکچـوونە وەک ئەوە وایە ئـێمە رێـگەی راسـتی خۆمـان بـۆ چارەسـەرکردنی کێـشەکانمان، نەدۆزیـنەوە، هەنـدێکەس وادەزانێت ئەم ئامانجە نەتەواییـانە داواخـوازیی یەکێتـی و پـارتین و هەر هێزێکی تر کە دروستبێت، گۆڕان یان یەکگرتـوو یـان کـۆمەڵی ئیـسلامی دەبێت ئامانجی تر بدۆزێتەوە بۆخۆی، بـۆئەوەی جیاوازبێـت لەیەکێتـی و پارتی، لەڕاستیدا ئەم ئامانجانە هی یەکێتی و پارتی نین، ئەم ئامانجـانە هی گەلی کوردن یەکێتی و پارتی لەقۆناغی جیاجیادا تەبەنییان کردووەو کاریـان لەسـەرکردووە، ئەو ئامانجـانەی کـورد هەیەتـی هەمـان ئەو ئامانجانەیە کە شێخ مەحمود داوایکردووە، هەمان ئەو ئامانجانە بوون کە نوێنەرەکانی کـورد لەپەرلەمـانی عیـراق لەسـەردەمی پاشـادا داوایـانکرد، کاتی خۆی نائیبی سلێمان ئەمـین زەکـی بەگ داوایکـردووە ئیـدارەیەکی تایبەتی کوردستان هەبێت بەکەرکوکیشەوە، ئەوە هەمان ئەو داوایەیە کە ئێستا کورد پاش دەیان ساڵ داوایدەکاتەوە، یاخود کە بۆنموونە حسەی کورد لەنەوت و سامانی سروشتی وڵاتەکەی خـۆی و هـی عیـراق، هەمـان ئەو داوایەیە کە کـاتی خـۆی بۆنمـوونە شـەهید (ئیـسماعیل ئاغـای روانـدزی) لەبیـستەکاندا داوایکـردووە کاتێـک نـائیبی روانـدز بـووە لەپەرلەمانی عیراق، ئەو داخوازییانە گۆڕانیان بەسـەردا نەهـاتووە، شـێخ مەحمـود بە خەبـاتی چەکـداری داوایکـردووە،و نائیبەکـانی کـورد لەپەرلەمانی عەهدی مەلەکیدا بەخەباتی پەرلەمـانی داوایـانکردووە، دوای

ئەوەش شۆڕشەکانی کورد، شۆڕشی ئەیلول و شۆڕشی نوێی کوردستان، دیسانەوە بەخەباتی چەکداری و موفاوەزات و دبلۆماسی و کارکردن لەگەڵ سیاسەتی نێودەوڵەتی داوایانکردووە. ئەم ئامانجانە هی یەکێتی و پارتی نین تا هێزێک بێت لەداخی یەکێتی و پارتی تەبەنی ئەو ئامانجانە نەکات و بچێت ئامانجێکی تر بێنێتە کایەوە، ئەمە ئەو ئامانجانەن کە یەکێتی و پارتی بۆی ڕۆیشتوون، نەک یەکێتی و پارتی دروستیانکردبن، هەر هێزێکی سیاسی بیەوێت چانسی گەشەکردن و جەدوای هەبێت لەخەباتکردنیدا دەبێت بۆ ئەو ئامانجە بڕوات. شێوازەکان دەگۆڕێن، شێوازی کارکردنی یەکێتی بۆ گەیشتن بەو ئامانجانە جیاوازە لەشێوازی پارتی، هەروەها شێوازی ئەوەی ئامانجانە جیاوازە لەوەی کە یەکێتی خەباتی بۆدەکات، داواکانی کورد یەک داوان، گۆڕانیان بەسەردانایەت، ئەوەی گۆڕانی بەسەردادێت تەکنیک و شێوەی ئیشکردنە، جۆری ئیدارەدانی گەمەکەیە لەگەڵ بەغدا بۆ بەدیهێنانی، بۆیە ئەگەر سبەینێ هێزی دیکەش دەچێتە پەرلەمانی عیراقەوە، بۆنموونە گۆڕان یان کۆمەڵ یان یەکگرتوو دەڕوات، دەبێت لەچوارچێوەی ئەو ویست و داخوازییە کوردییانەدا بچێتە ناو پەرلەمانی عیراقەوە، ئەگەر لەمە دەربچێت مانای ئەوەنییە کە بەقسەی یەکێتی و پارتی ناکات، نەخێر مانای وایە لەمێژووی کوردستان، لەداخوازیی و ویستەکانی کورد شێوازێکی تر دەدۆزێتەوە کە ئەمە بۆ گەلی کورد هەم تاقینەکراوەیە، هەم مسۆگەر نییە هەم لەڕاستیدا جۆرێک دەبێت لەلادان لەپرۆسەی سیاسی، وەختێک بۆنموونە ئێمە نەخشەی ڕێگەمان لەبەردەمە بۆ چارەسەری مەسەلەی کەرکوک کە ماددەی 140، خۆمان لەو ماددەیە ببوێرین و بچین بە شتی دیکەوە خەریک بین، بەڕەئی من ئەمە لادانە لەڕاستە ڕێی کوردایەتی، دەمەوێت ئەمە لادان نییە لەسەر ڕێی یەکێتی و پارتی تا هەر حزبێک

بۆخـۆی راسـتەڕێیەکی هەبـێ، نەخێـر ئەمە لادانە لەو راسـتەڕێیەی کە کوردایەتی کاری لەسەرکردووەو کە یەکێتی و پـارتی و هێزەکـانی تـریش مەحکـومن لەسـەری بـڕۆن و هەر هێـزێکیش لەم رێـگەیە لابـدات ئەگەر جەماوەر لەهەڵبژاردنێکیشدا دەرفەتی نەبێت سزای لێوەربگرێتەوە، کـورد چـۆن بتوانێـت ئەو فلـتەرانە بەدیبهێنێـت کە زۆریـنەی عیراقـی نەتـوانن بەزۆر شتەکانی خۆیان بەسەردا بەسپێنێت، ئایا ئەمە بەتەوافوق دەبێت، ئایـا ئەمە بە دروسـتکردنی ئەنجـومەنی هەرێمەکـان یـان ئەنجـومەنی ئیتیحـادی دەبێــت کە بــریتییە لەوەی هەمــوو ئیقلیمێــک و هەمــوو پارێزگایەک بۆی هەیە ڤیتۆی بڕیارە سیاسییە چارەنووسسازەکان بکات، ئەگەر هەر دەستکارییەکی دەستوریش بکرێت کە لەمافەکانی کورد یـان شـیعە یـان سـوننە کەمـدەکاتەوە ئەوە 3/2ی سـێ پارێزگـا دەتـوانن رەتیبکاتەوە . هەمـوو ئەمـانە فلـتەرو شـێوازی جیاجیـان بۆئەوەی کـورد بتوانێت ویست و داخوازییەکانی خۆی تیادابین بکات، واقیعێـک هەیە کە کـورد نەیتـوانی بەیەک لیـستەوە بچێـتە نـاو ململانێـی هەڵبژاردنـی پەرلەمـانی عیـراقەوە، ئەمەش بـووە هـۆی ئەوەی زۆرجـار کاغەزەکـان تـێکەڵا ببێـت، بۆنمـوونە ئیـشکردن و حـوکمڕانیکردن بـۆ چـوونە نـاو پەرلەمـانی بەغـداوە، پەیوەنـدی بەسیاسـەتی نـاوخۆییەوە نیـیە، ئەم مەسـەلەیە مەسـەلەیەکی قەومیـیە، کاتێـک کە هەڵبژاردنـی پەرلەمـانی کوردسـتان دەکرێـت مەسـەلە ناوخۆییەکـان و خزمەتکوزارییەکـان و دیموکراسـیی کوردسـتانی، دێـنە پێـشەوە، ئـێمە دەزانـین لەکۆتـایی ئەمساڵیـشدا روو لەهەڵبژاردنـی ئەنجـومەنی پارێزگاکـان دەکەیـن، بـۆ پارێزگاکانی هەولێـرو سلێمانی و دهـۆک، ئەوکـاتە سیـستمی حـوکمڕانی نـاوخۆیی دێـتە پێـشەوە، بۆنمـوونە چـی دەکەیـت بـۆ سـلێمانی؟ چـی دەکەیت بۆ هەولێـر؟ چـی دەکەیـت بۆ دهـۆک؟ ئەوکـاتە مەعقـول نیـیە

بۆنمـوونه یەکێتیـی نیـشتمانیی کوردسـتان کە دەچێـتە هەڵبژاردنـی داهاتووەوە بڵێت من بەتەمام وابکەم بۆ دهۆک لەکاتێکدا ئەو لیستەی ئەو بۆ خزمەتکردنی سلێمانییە لە سلێمانی، یان لەهەولێر بڵێت وەڵـلا من بەتەمام وابکەم بۆ سلێمانی، لەدهۆک بڵێت وەڵلا من دەبێت وابکەم بـۆ سـلێمانی و بـۆ هەولێـر، واتـا رێـڕەوەکە لەهەڵبـژاردنەکەدا بـۆ هەڵبژاردنێکـی تـر دەگۆڕێـت، لە هەڵبژاردنـی پارێزگاکانـدا بـۆ هەر پارێزگایەک بەرنامە تەرح دەکەین کە پەیوەندی بەخواست و ویستی ئەو خەڵـکەوە دەبێـت لەو سـنوورەدا تـۆ لەوکـاتەدا لەئەنجـومەنی پارێزگـای هەولێـردا لیـستێک پێـشکەش دەکەیـت دەبێـت خیتـابەکەت خیتـابێکی هەولێریانە بێت هەولێرچێتـی بکەیـت لە هـی سـلێمانیدا سـلێمانچێتی، لە هی دهۆکدا دهۆکچێتی و لەکەرکوکدا کەرکوکچێتی، بەم شێوەیە خزمەتی شـارەکانی خۆمـان و هەروەهـا خزمەتـی کوردسـتان بکەیـن، و خزمەتـی مەسەلەی کورد بکەین، ئەگەر ئێمە ئەوشـتانە تـێکەڵاو بکەیـن وەک ئەوە وایە، ئینـسانێک دوور لەڕووی ئێـوە لەنـاو خێـزانەکەی خۆیـدا جیـاوازی نەکـات لەنێـوان کـچەکەی و کـوڕەکەی و ژنەکەی و خوشـکەکەی و ئامۆزاکەی و ئەمانە. ئەم دۆسێیانە سێ دۆسێی جیان، بێگومـان بەهـۆی گەشـەی هۆشـیاری هەڵبـژاردنەوە وردە وردە ئەو شـتانە لای ئـێمە دروستدەبێت. زۆر گـرنگە ئـێمە وردە وردە کـار لەسـەر ئەوە بکەیـن ئەو دۆسێیانە جیابکەینەوە بۆئەوەی هێزەکان لەناوخۆی وڵاتدا بەشەڕیش بێن لەگەڵ یەکتریـدا، بەڵام لەبەرامـبەر بەغـدادا دەبێـت یەک بـن، هەروەهـا نابێـت کێـشەکانی دهـۆک و سـلێمانی تـێکەڵ بکەیـن بە کێـشەکانی کوردستان یان بەغدا. دەمەوێت باس لەحاڵەتێکی تـریش بـکەم، یەکێتـی و پارتی و هێزەکانی تر چۆن بچنە بەغـدا بـۆ کـارکردن؟ رەئـی مـن وایە دەبێـت لەپێـشدا هێـزە سیاسـییەکانی کوردسـتان پـێکەوە دانیـشن و

ئەولەویاتەکانی خۆیـان دیـاری بـکەن و یەکتـری رازیـبکەن بـۆئەوەی کە سبەینێ دەچنە بەغدا لەگەڵ هێزە سیاسـییەکانی تـر دەکەونە ململانێـوە بتــوانن بەهێــزبن ئەم رازیکــردنە چــۆنە؟ مــومکینە ئەم رازیکــردنە لای یەکێتــی و پــارتی بەوە دەســتپێبکات یەک دوو ســێ لای گــۆڕان بەوە دەستپێبکات، بۆنمـوونە، سـێ دوو یەک، یـاخود یەکگرتـوو جـۆرێکی تـر بێت، بەڵام دەبێ دەستپێبکرێت، چونکە ئەم هێزانە لەکوردسـتان دەژیـن خۆ ناتوانیت تۆ یەکێتی بنێریتە پاکستان یـان گـۆڕان بنێـریتە نایجیریـا یـان پـارتی بنێـریتە ئەفغانـستان. لەبەرئەوە دەبێـت پـێکەوە دانیـشن هەرکەسـەو بەگـوێرەی بەشـی خـۆی بتوانێـت دۆسـێکان رێکبکـاتەوەو پـێکەوە بچـنە سـەنگەرەوە لەیەکتـری، بەڵام دەبێـت بـگەنە فـۆرمێکی هـاوبەش، بـۆئەوەی بتـوانن لەگەڵ هێـزە سیاسـییەکانی عیراقـدا لەسـەر بنچینەی ئەو ئیستحقاقەیی هەڵبژاردن کاربکەن، بۆخۆم ترسم لەوە نیـیە یەکێتی یان گۆڕان یـان پـارتی چەنـدی بەردەکەوێت لەبەغـدا؟ بەقەدەر ئەوەی کە یەکێتی و پارتی و گـۆڕان و یەکگرتـوو کـۆمەڵی ئیـسلامی کە دەچنە بەغدا لەسەر ئەو ئامانجانە کاربکەن کەبریتییە لەو ئامانجـانەی لە 100 ســاڵ پــێش ئێــستاوە سیاســەتی کوردســتانی داوایکــردووە، ئەو ئامانجانە ئامانجی نەگۆڕن هەتا دێنەدی، جا یەکێتی ئەو ئەرکە بکێـشێت یان پارتی یان گۆڕان و یەکگرتـوو ئەسـڵی مەسـەلەکە ئەوەنیـیە و هەتـا ململانێی هەڵبژاردنە هەر هێزەو هەوڵبـدات ئەویتـر بـدات بەزەویـدا، بەڵام دوای ئەوە دەبێ بکەونە گفتوگۆ بۆئەوەی بەیەک ئیـرادەوە بچـنە بەغـدا، بێگومان ئێمە نەمانتوانی بەیەک لیست بچینە بەغدا، ئەوە داوایەک بـووە پـــێش ئەوەی داوایەکـــی یەکێتییـــانەو پارتییـــانە بێـــت، داوایەکـــی کوردســـتانیانە بــووە، ئــێمە ئەســەری فرەلیــستەمان بینــی لەکەرکــوک ئەوەمانبینی بۆ یەکەمجار کورد بەکورد دەڵێت تەزویـرت کـردووە، هێـزە

کوردییەکان ئەوەندەی مەشغوڵی سەرقاڵی کێبڕکێ بوون لەگەڵ یەکتری لەشوێنێکی هەستیاری وەکو کەرکوکدا ئەوەندە نەمانبینی سەرقاڵ بن بەوەی عەرەبەکان و تورکمانەکان و هێزە سیاسییەکانی تری عیراق چۆن رەفتار دەکەن لەناوچە جێناکۆکەکان؟ لەمەوە بایەخی یەک لیستی بۆ میللەتی کورد دەردەکەوێت، کە ئەوە نەبووە ناتوانین بڵێین زەرەرمان نەکردووە. ئەو دەنگانەی یەکگرتوو، کۆمەڵی ئیسلامی، گۆڕان لەکەرکوک و ناوچە جێناکۆکەکان زەرەریان تێداکردووە، ئەو دەنگانە فەوتان، چونکە ئەو دەنگانە لەسلێمانی نافەوتێن، لەهەولێرو لەگەرمیان نافەوتێن، چونکە کوردەو لەکوردی دەبات، بەڵام ئەوانە لەناوچە جێناکۆکەکان فەوتان نەدەبوو ئەم زەرەرە لەیەکتری بدەین، بەڵام وەک کورد دەڵێت: (زەرەر لەنیوەی بگەڕێتەوە هەر باشە) قۆنای داهاتوو چییە؟ ئەوەیە کە هیچ نەبێت لەهەڵوێستێکدا یەکبگرن، ناڵێم وەڵڵا دەبێت گۆڕان دوای یەکێتی یان دوای پارتی بکەوێت و پێی بڵێن وەڵڵا تۆ تازەیت و دەبێت بەقسەمان بکەیت و برا بچووکی ئێوەو برا گەورەی ئێمە، من دەڵێم کوردایەتییەکە لەکوێیە با هەموو لایەک بۆئەوێ بڕۆن، مەسەلەی کورد مەسەلەیەکی دروستکراوی مام جەلال یان دروستکراوی کاک مەسعود نییە مەسەلەی کورد مەسەلەیەکە خۆی هەیە، هەژار موکریانی وتەنی: مەسەلەی کوردە لەکورد قەوماوە. لەبەرئەوە لەسەر مەسەلەی کورد هەڵوێستی خۆیان رێکبخەن، بۆئەمە یان بۆ سازدانی کەشوهەوای سیاسی لەکوردستاندا چی پێویستە بکرێت؟ ناکرێت هاوپەیمانی لەگەڵ گۆڕان لەگەڵ یەکگرتوو بەهەمان خیتابی سەردەمی هەڵبژاردنەوە بڕوات، سەردەمی هەڵبژاردن تۆ دەتوانیت خیتابێک بەرزبکەیتەوە بڵێت لەناوتدەبەم و هەموو کورسییەکان خۆم دەیبەم... ئەمانە خیتابی حەماسی و پەرۆشی هەڵبژاردنن، بەڵام دوای ئەوە تۆ دەشیتە ناو

واقـیعەکەوە یەکێـک لەخەسـڵەتەکانی دیموکراسـی ئەوەیە هـیچ هێزێـک لەناوناچێـت، تەنـانەت ئەگەر یەک کورسیـشت هەبێـت یەکێـک هەیە کە لەسەری دادەنیشێت بەناوی ئەو حزبەوە کـاری سیاسـی خـۆی دەکـات و خەباتی سیاسـی خـۆی پێـشدەخات، پێمـوایە کـورد پێویـستی بەوجـۆرە لێکتێگەیـشتنە هەیە لەنـاوخۆی بـێ ئەوەی گەشـەی دیموکراسـی پەک بخرێــت. بۆنمـــوونە یەکێتـــی دەتـــوانێ رەخـــنە لەپـــارتی بگرێـــت و بەپێچەوانەشەوە یان گۆڕان رەخنە لەیەکێتـی بگرێـت و بەپێچەوانەشـەوە ئـێمە دەتـوانین هەم هاوپەیمـانێتی و دۆسـتایەتی بکەیـن لەدەرەوە واتە لەودیوی حەمرین، هەم دەشتوانین ململانێی سیاسـی خۆمـان لەنـاوەوەی وڵات پەرەپێبـدەین، بەڵام وانەبێـت، تەنیـا بەدوای بیـانودا بگەڕێـین بـۆ ململانێ، بـۆ نمـوونە یەکێـک بڵێـت وەڵـڵا رێـگەی کەرکـوک بەچەمچاڵـدا تێپەڕێت، یەکێ بڵێت نەوەڵڵا بەتەقتەقدا تێپەڕێت، یەکێک بڵێت نەوەڵڵا بەدوزدا تێپەڕێــــت، واتە 50 دەقـــیقەیەکە کە لەســـــلێمانییەوە یـــــان لەهەولێـــرەوە بچیـــت بـــۆ کەرکـــوک پێویـــستناکات بچیـــتە قەڵادزێ، لەقەڵادزێوە بگەڕێیتەوە بۆ هەولێر لەهەولێرەوە، بگەڕێـتەوە بـۆ کەرکـوک بەس تەنیا بڵێیت ئەوەیە رێگەیەکی تازەم دۆزیوەتەوە بۆ کەرکوک! کامە ئاسانترین رێگەیە کە تۆ بچیت بـۆ کەرکـوک ئەوە رەچـاو بکەیـت، کـامە ئاسنترین رێگەیە بۆئەوەی بگەیتە چارەسەرێک بۆ زۆر کێشە لەنـاوخۆی وڵات؟ کـامە ئاسـانترین رێـگەیە بـۆ ئەوەی تـۆ بـودجەیەکی شـەفاف و رێکوپێکـت دەسـتبکەوێت؟ ئەوە رەچاوبکەیـت ئەگەر تـۆ هەر تەئکیـد لەسەرئەوە بکەیتەوە بڵێت وەڵڵا رێگەکەی من راسـتە پێمـوانییە بگەیـنە ئاکامێک، بەڵام هەمـوولایەک دەتوانێـت رێگەکـانی خـۆی شـەرح بکـات و خەڵک بە گفتوگۆ دەتوانێ بگاتە چارەسەرییەک کە کام رێگە راسـتە ئەو رێگەیە رەچاوبکرێت و بگیرێتەبەر. ئەسڵی مەسـەلەکە مەسـەلەی کـوردە

ئەوەکانی تر ئاسابیە لەسەری جیاواز دەبین، نە ئۆپۆزسیۆن شتێکی موقەدەسە نە حوکمڕانیکردن موقەدەسە، نە ئۆپۆزسیۆن شتێکە وەک بت بیپەرستی و بڵێیت وەڵڵا من حەزم لێیە ئۆپۆزسیۆن بم، نەحوکمڕانی شتێکی موقەدەسە کە حوکمڕانی پێیانوایە ئۆپۆزسیۆن و حوکمڕانی و پەرلەمانیش موقەدەس نییەو دەزگاو دامودەزگاکانیش موقەدەس نین، بەڵکو ئامرازان بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکان، کاراکتەرە سیاسییەکانیش موقەدەس نین، ئیللا بەقەدەر ئەوەی کە حورمەت و رێز لەیەکتری بگرن و ململانێیەکی سیاسی گەشەکردوو ببەن بەرێوە کە لەچوارچێوەی ئسوڵی تێکۆشانێکی دیموکراسی بێ پێشموایە وردە وردە هەموو لایەک فێردەبێت هەتا چارەسەر بۆ کێشەکانی دیکە دەدۆزێتەوە بەرەئی من چارەسەرێک بۆ کێشەکانی دیموکراسی هەر دریموکراسیی زیاترو پەرەپێدانێکی زیاتری ئەو دیموکراسییەیە.

*ئەم باسە پوختەی تائێستا بڵاونەکراوەی کۆڕێکی نووسەری کتێبەکە لە پاڵتاک، ژووری مەشخەڵان، کە بەچەند رۆژ دوای هەڵبژاردنی پەرلەمانی عیراق لە 2010/3/7دا، بۆ کوردانی هەندەران سازکرا. لێرەدا تەنها پوختەی باسەکە نەک پرسیارو وەڵامەکانیش، یاداشتکراون.

کوردستان لە پرۆژەیەکی تەواونەکراودا*

***بەشێوەیەکی گشتی بارودۆخی سیاسیی ئێستای کوردستان چۆن دەبینی و تاچەند کارەکتەرە سیاسییەکانی لە ئاستی ئەداکردنی بەرنامەکانی خۆیاندان؟**

– ئەگەر وەسفێک بدەم بەدۆخی سیاسیی کوردستان ئەتوانم بڵێم دۆخی کۆمەڵێکە لە قۆناغی ئینتیقالیدایە بۆ قۆناغێکی نوێ. بەم مانایە لە ئاستی کۆمەڵایەتیدا، واتە لە ئاستی دینامیکیەتی بزووتنەوەی ناوخۆدا لەناو کۆمەڵی کوردەواریدا، کۆمەڵی ئێمە ئاوسە بە کۆمەڵێک گۆڕانکاری کە هیوادارم بتوانیین لەم دیدارەدا هەندێک لە سیماکانی دەستنیشان بکەین یان بخوێنینەوە، بەڵام لەوە ئەچێ نەتوانین پێشبینی 100%ی ئەو شتانە بکەین کە لەم قۆناغە یان دوای ئەم قۆناغە دێت و ڕوودەدەن.

ئەگەر قسە لەسەر سیمای ئەم قۆناغە ئینتیقالیە بکەم ئەتوانین لە سێ دۆسیە، یان ئاستدا دۆخی کوردستان بخوێنینەوە. دۆسێیەک لە ئاستی کۆمەڵایەتیدا، واتە دینامیکیەتی ژیانی کۆمەڵایەتی لە کۆمەڵی کوردستاندا و لەمەشدا کاریگەری ئابووری، کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی ڕۆڵی خۆیان دەگێڕن. ئاستی دووەم سیاسەتی ناوخۆیی کوردی و ئەندازەی تەجاوبکردن یان تەجاوبنەکردنی لەگەڵ ئەم دۆخە کۆمەڵایەتییەدا. ئاست و دۆسیەی سێیەم سیاسەتی کوردستانی لەدەرەوەی خۆیدا کە بریتییە لەو تەگبیرە سیاسییە دەستوورییە،

یاســـایەی هاوســـەنگی هێـــزی کوردســـتان لەگەڵ دەوڵەتـــی عیراقـــدا ڕێکیدەخات و ئەم لایەنە مەسەلەی پەیوەندییەکانی هەرێم بەوڵاتانی ئیقلیمیشەوە دەگرێتەوە.

ئەگەر بێین ئەم سێ دۆسییە تەقیم بکەین دەبینین لەهەندێک ڕووەوە سیاسەتی کوردی باش چووەتە پێشەوە، بەڵام لەهەندێک بوار و بەتاییبەتیش لەهەندێک ڕووی ترەوە، وەک لە ئاستی بزووتنەوەی کۆمەڵایەتی و سیاسەتی ناوخۆیی، بەداخەوە تەباییەک نییە لەنێوان سیاسەتی کوردی و دینامیکیەتی کۆمەڵی کوردەواری و ئەمەش ئەو شتەیە کەپێموایە ئاوس دەبێت بەکێشە، بەئەندازەی ئەوەی ئاوس دەبێت بەچارەسەرکردن، ئەگەر زوو هەوڵی چارەسەرکردنی نەدرێت.

***ئەو ناتەباییەی باستکرد سیمای پرۆسەی سیاسیی هەموو کۆمەڵێکە لە قۆناغی ئینتیقالیدا یان بەتەنها ئینتاجی عەقڵی سیاسیی کوردییە؟**

– ئەمەیەکێکە لە سیماکانی هەموو کۆمەڵێکی ئینتیقالی، بەڵام ئێمە مادام قسەمان لەسەر قۆناغی ئینتیقالی کۆمەڵی کوردستانە، کەواتە هەندێک تایبەتمەندی کوردیشی تێدایە. ئەمەویت ئەوەش بڵێم باسمان لەهەر تایبەتمەندییەک کرد لە کۆمەڵی کوردەواریدا بۆ پاکانەکردن نییە بۆ ئەوەی کۆمەڵی کوردەواری لەدنیا جیابکەینەوە و بڵێین ئێمە پێویستمان بەیاسا و ڕێسای تایبەتی خۆمان هەیە، بەڵکو بۆ ئەوەیە درک بەو تایبەتمەندییە بکەین تاوەکو بتوانین چۆن تێکەڵی بکەینەوە لەگەڵ ئەو ڕێسا ویاسایانەی کۆمەڵی مرۆڤایەتی هەیەتی.

بەو مانایە پێموایە سیماکانی ئەم کۆمەڵی ئینتیقالیەی کوردستان سیمای هەموو کۆمەڵێکی ئینتیقالیە، بەڵام تایبەتمەندی کوردستانیشی تێدا هەیە.

لەبەرئەوەی کوردستان، هەرێمی کوردستان، وڵاتێکی داگیرکراو بووە، بۆیە بەپێی تەعریفی ئەدەبیاتی سیاسیی کوردی هیچ نەبێت کۆمەڵی بەپاشکۆکراو یان لکێنراو بەوڵاتێکی ترەوە، دۆخەکەی دژوارترە لە کۆمەڵێکی داگیرکراو، چونکە کۆمەڵی داگیرکراو دەرفەتی دەربازبوونی لەو داگیرکارییە هەیە، بەڵام کۆمەڵی لکێنراو دوو کێشەی هەیە. کێشەی ئەوەی نەبووەتە بەشێک لەو کۆمەڵگەیەی پێوە لکێنراوە، ئاسۆیەکیشی لەبەردەمدا نییە بۆ ڕزگاربوون لە داگیرکاری. لەبەرئەوە ئەمە چۆن تایبەتمەندی داوە بە سیاسەتی کوردی، ئاواش داویەتی بەکۆمەڵی کوردی. یەکێک لە دیارترین سیماکانی ئەوەیە کەمجار ڕوویداوە تەباییەک هەبێت لەنێوان سیاسەتی کوردی و جوڵەی کۆمەڵی کوردەواری، چونکە زۆربەی کۆمەڵی کودەواری جگە لەوەی لەدەست خۆی نەبووە و پاشکۆی مەرکەزێکی تر بووە، لەهەمانکاتدا بەدەست سیاسەتی کوردییەوە نەبووە. بۆچی؟ چونکە ئەو دەوڵەتانەی کوردستانیان بەسەردا دابەشکراوە نەیانهێشتووە سیاسەتێکی ناوخۆیی کوردی هەبێت ئیلا ئەبێت سیاسەتێکی وابەستەیی کۆمەڵی سەردەست بێت و ئەمەش سیاسەتێکی ئەزمە هێنەرە، یان ئەبێت سیاسەتێکی شۆڕشگێڕی بێت. عادەتەن بزووتنەوە شۆڕشگێڕییەکان بەحوکمی پێگەی جوگرافی و قەدەغە بوونیان لەناو وڵاتدا دوور ئەبن لە کۆمەڵ و ژینگەی کۆمەڵایەتی خۆیان و لە ناوچە گوندییەکاندا قەتیس دەبن. بەمجۆرە ئێمە دەبینین زۆر کەم لە مێژووی دەوڵەتی تازەی عیراقدا بەتایبەت، دەرفەت هاتووەتە پێشەوە کە سیاسەتی کوردی بەجۆرێک لەجۆرەکان تەبا بێت لەگەڵ جوڵەی کۆمەڵی کوردی، و لەگەڵ ئاستی گەشەکردنی فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی.

خۆی کۆمەڵی کوردی لەبەرئەوەی کۆمەڵێکی داگیرکراو بووە هەمیشە سیاسەتێکی "کوردی" ئینتاجکردووە و لەبەرئەوەی کۆمەڵێکی تەنگەژەدار بووە سیاسەتێکی تەنگەژەداری خوڵقاندووە.

***باسی ئەوەتکرد لە ڕابردوودا ناتەباییەک هەبووە لەنێوان جوڵەی کۆمەڵی کوردی و سیاسەتی کوردی، پێتوایە عەقڵی سیاسەتی کوردی لە ئێستادا هەستی بەمەترسی ئەم ناتەباییە کردبێت لەسەر پرۆسەی سیاسیی کوردستان و سەنگی سیاسیی کورد لە دەرەوە؟**

- بەداخەوە باوەڕناکەم سیاسەتی کوردی لە ناوخۆدا درکی بەمە کردبێت، لەبەرئەوە ئەو ناتەباییە، یان ئەو موشکیلەیە، ماوە. ئێمە دەبێت بپرسین هەشتا ساڵ لە حوکمڕانی دەوڵەتی عیراق بەرانبەر بە 18 ساڵ حوکمڕانی دەوڵەتی کوردی لەناو هەرێمی کوردستاندا و بەرانبەر بە چەند ساڵێکی جیاجیای خەباتی سیاسیی، بۆ نموونە لە ساڵانی شەستەکاندا کە هەژموونێکی سیاسیی هەبووە توانیویەتی لەناو کوردستاندا کار بکات، لەسەردەمی مەلەکیەتدا ڕاستە شۆڕشی کوردستان هەبووە، شۆڕشی مەلا مستەفای بارزان، بەڵام جۆرێک لە سیاسەتی کوردی ڕێپێدراو هەبووە کە بۆ نموونە هەڵبژاردنی نوێنەرەکانی کورد لە پەرلەمانی عیراقدا کە بابڵێین ڕەنگدەرەوەی بارودۆخی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردی بووە. بەڵام لەوەتەی عیراق جمهورییە زۆر کەم لواوە کە سیاسەتی کوردی ڕەنگدەرەوەی جوڵەی کۆمەڵایەتی کۆمەڵی کوردی بێت. ئەمەش لێسەندنەوەی شەرعیەتی نەتەوەیی نییە لە سیاسەتی کوردی بەقەدەر ئەوەی تیشکخستنە سەر ئەو حاڵەتە ناجۆرەیە کە کوردایەتی و کوردەواری لێک دابڕیبوو.

18 ساڵ و چەند ساڵێکی تریش لە قۆناغی جیاجیادا بەڕاستی ناتوانێت قورسایی خۆی ڕابگرێت لە بەرامبەر نزیکەی هەشتا ساڵ.

لەبەرئەوە ئەگەر بێـین بەراورد بکەیـن 18 سـاڵ حـوکمڕانی کـوردی دەرەقەتی 80 ساڵ لە حوکمڕانی عیراق نایەت. ئێمە لە قۆناغێکداین فەراغ هەیە لەنێوان جوڵەی کۆمەڵایەتی و جوڵەی سیاسیی. هەر بۆیە هەژموونی سیاسەتی کوردی کاریگەری کەمە لەسەر جوڵەی کۆمەڵایەتی و بەپێچەوانەوەش دەبینین لە زۆر شوێن جوڵەی کۆمەڵایەتی توانیویەتی ئاراستەی سیاسەتی کوردی قوت بدات.

بەڕای من سیاسـەتی کوردی بـریتییە لە دوو بەش. یەکەم بـریتیە لە کـوردایەتی کە کـارکردنە بـۆ بـزووتنەوەی کـوردایەتی و بـۆ مـافە نەتەوەییەکانی کورد. دووەم ئێمە بمانەوێ و نەمانەوێت سیاسەتی تریش تەئسیری لە سیاسـەتی کـوردی کـردووە و ناشـتوانین بەدابـڕاو سـەیری بکەیـن، بـۆ نمـوونە سیاسـەتی چەپ یـان سیاسـەتی کۆمەڵایەتییـان سیاسەتی عیراقی یـان سیاسـەتی بزووتنەوە ئیسلامییەکان. بەم مانـایە سیاسەتی کوردایەتی بەشێکی گەورە لە سیاسەتی کوردی پێکدەهێنێت، بەڵام تـاکە پێکهێـنەری سیاسـەتی کـوردی نیـیە. لەبەرئەوە زۆرجـار ئەبینیت سیاسەتی کوردایەتی وا ئەزانێت تەنها سیاسـەتی کـوردایەتی لە ساحەکەدایە، لەهەمانکاتیشدا زۆرجار هێزە غەیرە کوردایەتییەکـان ئەگەر لە ناسنامەی کوردایەتی دایماڵی پێیدەڵێی خائین. کە ئەمـە ناولێنـانێکی مەترسیدارە.

خۆی لەڕاستیدا سیاسەتی کوردایەتی بریتیە لە سیاسەتی نەتەوەیی و ئەمە بەشـێکی گـرنگە لە سیاسـەتی کوردیـدا، بەڵام هەمـوو سیاسـەتی کوردی نییە.

*باسـی ئەوەت کـرد لە مـاوەی هەشـتا سـاڵی ڕابـردوودا سیاسـەتی کــوردی فــۆرمێکی شــمولی نەبــووە، ئەکرێــت ئەمە بەوە بــزانین خوێنـدنەوەیەکی زانـستیمان بـۆ سیاسـەت نەبـووە و هەر تەنهـا لەژێـر

کـاریگەری کۆمەڵێـک دروشـمی نەتەوایەتـی و کوردایەتیـدا خەباتمـان کردووە؟

– ئـێمە ئەبێـت لە تەشـخیس کردنـی حاڵەتەکانـدا زۆر وردبـین. ئەو کورتهێنانە سیاسییە کورتهێنانی جوڵەی کۆمەڵایەتیشی لێکەوتـووەتەوە، چـونکە ئەویـش نەیتوانییـوە بەدوای وەڵامێکـی سیاسـیدا بگەڕێـت بـۆ مـشکیلەکانی خـۆی. بەمانـایەک لە ماناکـان نەکـوردایەتی توانیـوویەتی لەگەڵیدا بگونجێ، و نە جۆڵەی کـۆمەڵایەتیش توانیـوویەتی سیاسـەتێکی تایبەت بەخـۆی دروسـت بکـات. بـۆ نمـوونە کـۆمەڵی فەلەسـتینی لەژێـر داگیرکاری ئیسرائیلیدا توانیوویەتی سیاسەتێکی تـایبەت بەخـۆی ئینتـاج بکات لە دەرەوەی رێکخراوی رزگـاریخوازی فەلەسـتینی. ئەمە لەبەرچـی؟ لەبەرئەوەی ئیسرائیل وڵاتێکـی کراوەتـر بـووە، بـۆیە ئەبینیـت ڕێبـەرانـی ریزی دووەم هەیە لەناو فەلەسـتیندا. بەڵام کـۆمەڵی عیراقـی لەبەرئەوەی دیکتاتۆری سیاسەتی عیراقی بەڕێوە بردووە، بەداخەوە ئەو دیکتاتۆرییـە ڕێـــگەی نەداوە جـــوڵەی کـــۆمەڵایەتی کـــوردەواری بەدوای گوزارشـــتی سیاسیدا بۆ خۆی بگەڕێت. بـۆیە سـەرەنجام سیاسـەتی کـوردی ویـستی ئەم بۆشاییە پڕ بکاتەوە.

باقسە لەسـەر نمـوونەیەکی بچـوکتر بکەیـن. لەدوای راپەریـن وڵاتـانی یەکێتی سۆڤیەت هەڵوەشایەوە ئەم رووداوە لەڕووی مێژوویەوە هاوشـانی مێژووی راپەرین بوو، ئێمە بینیمـان ئەو دەوڵەتـانەی پێـشووتر لکـابوون بەیەکێتـــی ســـۆڤیەتەوە، ســـەرکردەی کۆمۆنیـــستی ئەو دەوڵەتـــانە بـــۆ مـاوەیەکی ئینتیقـالی توانیـان ئیـدارەی وڵاتەکانیـان بگـرنە دەسـت. بـۆ نموونە شـیفەر نـازدە کەیەکێـک بـوو لە سـەرکـردەکـانی سۆڤیەت، بـوو بەسـەرۆکی جۆرجیـا، بەڵام لەبەرانـبەر ئەمـانەدا لە کوردسـتان دیـاردەی جاشایەتی پەیدا بوو، جاشەکان و بەڕێوەبەرە کوردەکانی دەسەڵاتدارێتی

له کوردستاندا که وابەستەی دەوڵەتی بەعس بوون ئەوەندە بێ کەڵک و داهێزراو بوون نەیانتوانی خۆیان لەبەعس راپسکێنن و ببنە بەشێک لە کوردستانێکی نیمچە سەربەخۆی دوای ڕاپەڕین. لەبەرئەوە بەرەی کوردستانی هات ئەم بۆشاییەی پڕ کردەوە.

تەشخیسکردنی ئەم حاڵەتە بۆ ئەوەنییە بڵێین هیچمان بەهیچ نەکردووە، یان بەشێوەیەکی زانستی نەبووە. پێویستە ئەوەش بزانین هیچ کتێبخانەیەک، یان هیچ تیۆرێکی زانستی یارمەتی بزووتنەوەیەکی سیاسی نادات کە چۆن وڵاتەکەی ببات بەڕێوە ئەگەر ڕەچاوی ئەوە نەکەین کۆمەڵگەکە خۆی لەچی ئاستێکدایە و سیاسەتی کوردی (لەنموونەی کوردستاندا) خۆیشی لەچی مستەوایەکی پێگەیشتندایە.

***مەبەستم ئەوەبوو ئەگەر کوردایەتی لای ئێمە ئامانج بووبێت ئەوە لەهەڵبژاردن و گرتنەبەری میکانیزمەکانی گەیشتن بەو ئامانجەدا چەندە دووربوونە لەکاریگەری سۆز و ئایدۆلۆژیا و بەشێوەیەکی زانستی ئەمەمان کردووە؟**

-ئێمە پێویستە ئەوە بزانین لەدوای راپەرینەوە و تاکو پێش روخانی سەدامیش سیاسەتی کوردی یان ئەوەی سیاسەتی کوردی ئاراستە کردووە، ئەوە ئەدەبیاتانەیە کە هێزە شۆڕشگێڕەکانی کورد لەسەر چیەتی کورد، چۆنێتی رزگارکردنی کوردستان نووسیویانە.

ئەم ئەدەبیاتانە لەوەئەچێ بەشی کاتی خۆیانیان کردبێت. بەشی دوای راپەڕینیان کردبێت. بۆ نموونە داخوازییەکانی کورد بریتی بووە لە فیدراڵیزەکردنی عیراق، دیموکراتیزەکردنی عیراق، تەواوێتی خاکی کوردستان بەکەرکوکەوە ببێتە بەشێک لە کوردستان، کورد بتوانێت وڵاتی خۆی ببات بەڕێوە بەمیکانیزمێک کە نەجیابوونەوە بێت لە دەوڵەتی عیراق و نەگەڕانەوەی دامودەزگای دەوڵەتی مەرکەزی عیراق

بێـت. ڕاسـتیەکەی ئەم مەفاهیمـانە بـایی ئەوەنـدە دەوڵەمەنـد بـوون و درێژەیـان کێشا کە ببێـت بەدروشـمی هێـزە عیراقییەکـان بـۆ روخانـدنی رژێمی سەدام، بەڵام ئەمە دوو گرفتی هەبوو. یەکەم: بەشـی زۆری هێـزە سیاسـییەکانی کوردسـتان بەتـایبەت کاریگەرەکـان، یەکێتـی و پـارتی، ئەتـوانم بڵـێم پـارتی لەبەرنـامە کۆمەڵایەتیەکەیـدا سیاسـەتێکی غـامزی هەبوو"دیار نەبوو و چاووەڕێ بوو کۆمەڵگەی کوردەواری چی هەیە قوتی بـدات. ئەمە بەمانـایەک لەماناکـان جـۆرێکە لەدەستخۆشـی لە پـارتی کە توانی ئیستیعابی کۆمەڵی کوردەواری بکات و چۆنە ئاوها لەگەڵی بڕوات. بەڵام بۆیەکێتی ئێمە گرفتێکمان هەبوو. گـرفتەکەش بـریتییە لەمە: وەک چـۆن سـاڵی نەوەتەکـان سـاڵی رزگـاری نەتەوەیـی بـوو، لەبەرەئەوەی کـــوردایەتی تـــوانی بگەشـــێتەوە، لەهەمانکاتـــدا نەتەوەکـــان ســـاڵی پاشکەکـشێی بەرنـامە کۆمەڵایەتیەکـان بـوو. چـونکە روخـانی یەکێتـی سـۆڤیەت بەجۆرێـک لە جۆرەکـان پاشەکـشەی ئاراسـتەی کـۆمەڵایەتی ئەگەراند. لەبەر ئەوە یەکێتی هاتە سەر بەرێـوەبردنی وڵات و چنینـەوەی دەستکەوتەکانی سەرکەوتنی کوردایەتی، بەڵام ڕێک لەم کاتەدا ئەتـوانین بڵێـین ئەو بەرنـامە مەحـکەمەی جـارانی نەمـا کە بیـری لێـدەکردەوە کوردسـتان لەسـەر روانینێکـی مارکـسیانە ببـات بەڕێـوە و گۆڕانکـاری کۆمەڵایەتی و ئـابووری بکـات لەچوارچێـوەی بەرنـامەی سۆسیالیـستیدا. لەبەرئەوە لەم ڕووە روئیـاکە بـۆ بەڕێـوەبردنی بـزووتنەوەی کـوردایەتی ڕوون بوو، بەڵام بۆ بەرێـوەبردنی کۆمەڵی کـوردەواری وانەبـوو (چونکـە کوردایەتی مـابوو، بـەڵام ئـەندێشەی بـەرنامـە کۆمـەڵایـەتییـەکە پـەکی کەوتبوو).

*باشە ئەگەر ڕاپەڕین وەک وێستگەیەکی تری سیاسیی سەیر بکەیـن ئەوە کام لەم دوو تێڕوانینە لەڕاستیەوە نـزیکن کە راپەڕیـن دەرەنجـامی

خەبات و بیرکردنەوەی هێزە سیاسیەکانی کوردستان،یان هەڵچوونێکی عەفەوی کۆمەڵانی خەڵک بوو کە ئەمە زۆرجار دەوترێت؟

– من پێش هەموو شت ڕێز لەهەردوو تێڕوانینەکە دەگرم. تەبعەن هەریەک لەو دوو تێروانینە پەیوەندی بەکۆمەڵێک ئەسبابەوە هەیە. بۆ نموونە پەیوەندی بەوەوە هەیە ئەو کەسە یان ئەو هێزە خۆی بەشداری ڕاپەرینی کردووە، یان نا؟ ئەو هێزەی کەبەشدار بووە ئەزانێت ڕاپەرین مەسەلەیەکی عەفەوی نەبووە و بەرنامە بۆ داڕێژراو بووە، چونکە ئەو کەسانەی کە مێژووی ڕاپەرین دەنووسنەوە بەڵگەیان هەیە چۆن هێزەکان کۆبوونەتەوە و نەخشەیان داناوە و دەینووسنەوە. بۆیە ئەوەی ئەم مێژووە بخوێنێتەوە بۆی دەردەکەوێت هێزێک هەیە ئاراستەی ڕاپەرینی کردووە و هەر لەخۆوە نەبووە و ئەگەر وانەبوایە زۆر زەحمەت بوو ڕاپەرین سەر بگرێت. بۆ نموونە هەر لەسەرەتای مانگی ئازارەوە بەعس شکستی خواردبوو، بەڵام هەموو لایەک چاوەڕانی بزاوتی پێشمەرگە و ڕێکخستنە سیاسییەکان بوون. پارتە سیاسییەکان ئەمەیان جوڵانەوە و لەگەڵیشدا جەماوەر بەشداربوون. کەواتە تۆ ناتوانیت نەحەقی جەماوەر بخۆیت و نەحەقی هێزە سیاسییە پرۆفیشناڵەکانیش بخۆیت کە ڕاپەرینیان جوڵانەوە. ئەمە دیوێکی مەسەلەکەیە. لەبەرئەوەی خەڵک هەیە هێزی سیاسیی نەبووە ئەیداتە پاڵ جەماوەر، ئەمە بۆ ستایشکردنی جەماوەر نییە هێندەی ئەوەی بۆ شاردنەوەی ڕۆڵنەگێڕانێکە. ئەوەشی کە دەڵێت ئێمە کردمان بۆ شاردنەوەی ڕۆڵی جەماوەر نییە بەقەدەر ئەوەی بۆ داکۆکیکردنە لە ڕۆڵی خۆی لەسەرەوەری ڕاپەریندا.

ئێمە ئەگەر ئەمە بخەینەوە ئەو لاوە"کێ سەروەری هەیە و کێ نیەتی"، بێین سەیری دیوێکی تری ئەو مەسەلەیە بکەین بپرسین بۆ

هەلومەرجی راپەرین هاتە کایەوە ئەمە مەسەلەیەکی زۆر زۆر گرنگە، چونکە ئەمە بەشێکی تری ئەو مەسەلەیەمان بۆ ڕوندەکاتەوە چۆن کوردەواری گەیشتە ئاستی راپەرین؟

ئەگەر سەیری سەرەتای هەڵسانەوەی راپەرین بکەین بۆیەکەمینجار ئەو لەحزە مێژوویەمان بینی کە کۆمەڵی کوردەواری لەگەڵ بزووتنەوەی کوردایەتی تێکەڵ بۆوە. لەبەر ئەم مەسەلەیە ئەبینین راپەرین شکستێکی کاتی خوارد و کۆڕەو ڕویدا و هەموو کورد رۆیشتە دەرەوە. بەم مانایە لە لەحزەیەکدا هەموو کورد هەستی کرد بەجاش و باشیەوە، بەپێشمەرگە و هاوڵاتی ئاساییەوە، بەیەک چاو لەلایەن بەعسەوە سەیر دەکرێن. لەبەرئەوە بەگەرانەوەی بەعس هەموولایەک تێوەگلا بوو. ئەو لەحزەیەی کە پێشمەرگەیەک کە پەلاماری دەزگا سەرکوتکەرەکان دەدا و لەگەڵیشدا هاوڵاتیەک بەقەمە بەعسیەک دەکوژێ، دەتوانین ناوی بنێین (تووش بوونی) کۆمەڵی کوردەواری و سیاسەتی کوردی لەیەک مەسەلەدا. بۆیە هەمووکەس لە کۆڕەودا چوونە دەرەوە، ئەم چوونە دەرەوەیە بەجۆرێک لە جۆرەکان یەکێتی نەتەوەیی کورد لە کوردستانی عیراق دا دەردەخات زیاتر لە راپەرین، چونکە ئەگەر لە لەحزەی راپەرین هەموو کورد نەیتوانیبێت بەشدار بێت، ئەوە شکست و کۆرەو لەحزەیەکی مێژوویی وای دروستکرد.

راستییەکەی لەدوای نیشتنەوەی کەفوکوڵی راپەرین زۆر کەس خوێندنەوە ئەکات بۆ راپەرین، بۆچی؟ من ئەگەر مسوڵمانێکی تەواو بم ئەڵێم لەبەرئەوەی بەعس زیاد لە حەد تاوانی ئەکرد و کافر بوو. ئەگەر چەپ بم ئەڵێم نیزامی سەرمایەداری بەعس گەییە لوتکە لە تەنگژەی خۆیدا، بۆیە جەماوەر لێی راپەڕی. هەروەها من کە کوردێکی ناسیۆنالیست بم دەڵێم پەیوەندی بەعس و کورد گەیشتە رادەیەک ئیتر

نەئەتوانرا پێکەوە بژین، بۆیە راپەرین روویدا. خۆی لەراستیشدا کە جاشێک رووبەرووی بەعس ئەبێتەوە لەبەرئەوەی بەعس ئەنفالی پێکردووە و کەسوکارەکەی خۆی پێ کوشتووە، (رقی لەبەعس، چونکە پاڵی پێوەنا بۆ تاوانکاری) ئەمەش هەر دەرخەری یەکێتی نەتەوەییە. بەمجۆرە ئەتوانین بڵێن راپەرین لەدژی بەعس راپەرین بووە بۆ ئازادی، بۆ رزگاری، بۆ دەربازبوون لە بارودۆخێکی ئابووری خراپ. ئەتوانین بڵێین راپەرینێکی نەتەوەیی بووە. هەتا ئەتوانین بڵێین راپەرینی مسوڵمانەکانی ئەم وڵاتە بووە لەبەرامبەر ئەم بەعسیە کافرانەدا.

راستیەکەی حوکمکردنی ساڵانێکی زۆری بەعسیەکان بەشێکی زۆری خەڵکی ئەم وڵاتەی کردبووە دوژمنی رژێمەکە، لەبەرئەوە هەموو هاوڵاتیەکی عیراقی و لەناویشیاندا هاوڵاتیانی کوردستان کێشەیەکی لەگەڵ بەعسدا هەبووە لەراپەریندا بەجۆرێک لەجۆرەکان ساغیکردووەتەوە. تەنانەت وەک وتم جاشێک هەست ئەکات بەعس تووشی کێشەیەکی کردووە. هەروەک هاوڵاتیەک ئەچێت بەدوای فایلەکەیدا ئەگەڕێت لەناو بارەگایەکی بەعسیدا ئەویش هەر دەرەنجامی کێشەکەیەتی لەگەڵ بەعسدا.

***دوور لە هەموو ئەمانە و بەکورتی راپەرین هەڵچوونێکی لەخۆوە بوویان وێستگەیەکی بەرنامە بۆ دانراو؟**

- پێموایە وێستگەیەکی بەرنامە بۆ دانراوە و هەڵچوونێکی عەفەوی نەبووە. و کەپێشتریش راپەرین نەکراوە لەبەر نائامادەگی هێزی کورد بووە نەک نارەوایی دۆزی کورد، دەنا لە شکستی شۆرشی کوردستانەوە بەعس موستەحەقی ئەوە بووە راپەرینی لە دژ بکەیت، بەڵام هەلومەرج و ئیمکانیاتەکە لەبار نەبووە. دەلیلیش بۆ ئەمە ئەوەیە کورد لە هەشتاکاندا چەندین راپەرینی کردووە و نەیهێشتووە بەعس هەروا

بەئاسانی پاڵباتەوە بیخوا، بۆیە ناکرێت ڕاپەرینی 1991 بەکوتوپڕ و عەفەوی بزانین، چونکە ئەگەر عەفوی بووایە ئەو هەموو دەرەنجامە باشانەی نەدەبوو.

هەڵبژاردن و بەشداری سیاسیی

***ئەگەر هەڵبژاردن وەکیەکێک لە بنەما گرنگەکانی دیموکراسی و بەشداری سیاسیی سەیر بکرێت، ئەوا لە کوردستاندا تاچەند ئەم حاڵەتە دەبینرێت و هەڵبژاردن بووەتە میکانیزمی بەشداری سیاسیی لەدوای ڕاپەڕینەوە؟**

- لەدوای ڕاپەڕینەوە لە هەرێمی کوردستاندا دووجار هەڵبژاردن کراوە. جاری یەکەم هەڵبژاردنی ساڵی 1992 کە سەرەتای ئەزموونی حوکمڕانی و دیموکراسی بووە. جاری دووەمیشیان ساڵی 2005. جا ئەگەر هەڵبژاردنی یەکەم میکانیزمەکانی ناوخۆی کۆمەڵی کوردەواری بەرهەمیهێنابێت، ڕاستیەکەی هەڵبژاردنی دووەم ئەوەندەی ئیختیارێکی بارودۆخی عیراقی دوای ڕوخانی ڕژێمی سەدام بوو بەداخەوە ئەوەندە ئیختیارێکی کوردی نەبوو. لەدوای ساڵی 1992ەوە تەنها دوو هەڵبژاردنی تر کرا کە بریتی بوون لە هەڵبژاردنی شارەوانییەکان لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی یەکێتی و پارتی. لەبەرئەوە لەو دوو هەڵبژاردنە گەورەیەی 1992 و 2005 ئەتوانین چەند خەسڵەتێک دیاری بکەین. هی یەکەمیان ئیختیارێکی کوردی بوو، مونافەسە تیایدا مونافەسەیەکی ڕاستەقینە و بەهێز بوو لەنێوان یەکێتی و پارتی وەک دوو هێزی گەورە و هێزەکانی تریش وەک حسدک و بزووتنەوەی ئیسلامی. بەڵام ئینتیخاباتی دووەم وەک وتم زروفی دوای ڕوخانی ڕژێمی سەدام فەرزی کرد، یەکێتی و پارتی گەیشتبوونە قۆناغێک نەیان

ئەتــوانی بەجیــا بەرانــبەر یەک دابەزن، بــۆیە هاوپەیمانێتیــان کــرد، لەگەڵیــشیدا هێزەکــانی تــر گەیــشتبوونەوە مەرحەلەیەک لە بچــووک بوونەوە کە نەیان ئەتــوانی بـێ یەکێتــی و پــارتی بڕیــاری بـژارەیــەکی جیــاواز بــدەن. لەنــاو ئەم دووانەدا چیرۆکیــک هەیە کە بەجۆرێــک لە جۆرەکان ئەتوانین ناوی بنێین چیرۆکی "شکستی دیموکراسی" لەڕووی هەڵبـژاردنەوە. تەبـعەن ئەمە بەتەحدیـد ئەڵـێم شکـستی دیموکراســی، چونکە شکستەکە لەبواری هەڵبژاردندا بووە، ئەگینا سـەرەرای شـەڕی ناوخۆ ئەتوانین بڵێین کوردستان هەر بەناوچەیەکی ئــازادکراو مــایەوە. وەهیچ نەبێت یەکێتی و پارتی لە ناوچەکانی خۆیان بەجیا مومارەسەی دیموکراســیان کــردووە. لەبەرئەمەش یەکێتــی لە ناوچەکــانی خۆیــدا هەڵبژاردنی شارەوانیەکانی کرد و هەروەها پارتی لەناوچەکـانی خـۆی، بەڵام ئەتــوانین بڵێــین لەمــاوەی ســاڵەکانی 1992-2005 مــاوەی شکستی دیموکراسییە ئەگەر دیموکراسی تەنها لە ئاڵوگۆڕی دەسـەڵات و هەڵبژاردندا کورتبکەینەوە کە ئەم دووانـەش کرۆکـی گـەشـەکردن و جوڵەی دیموکراسی پێکدێنن.

بێگومان هەڵبژاردن بەبۆچوونی من یەکێکە لەسیما هەرە گەورەکـانی دیموکراســی، بەڵام تــاقە ســیمای نیــیە، چــونکە هەڵبــژاردن هێــزە سیاســییەکان ئەخــاتە بەردەم تــاقیکردنەوەوە ویەکــسانە بەئــاڵۆگۆڕی دەســەڵات. مــومکینە لە زۆر کــۆمەڵگەدا ئــاڵوگۆڕی بیــروڕا ببینیــت، ئـالوگۆڕی پـێ سـەلماندن ببینیـت، هەتـا ئـاڵوگۆڕی پەسـەندکردنی زۆر ئیختیاراتی سیاسـی ببینیـت، بەڵام ئەم پەسـەندکردنە پەسـەندکردنێکی جوامێرانەیە لەو کەسەی پەسەندی دەکات، بڕیارێکە لەو هێـزە خـۆیەوە، بۆ نموونە هەڵەیەکی خۆی بسەلمێنێت و بیـروڕای ئەویتـر قبـوڵ بکـات. بەڵام هەڵبژاردن بڕیارێکە لە خەڵکەوە کە بڕیـار ئەدات ئەم هێـزە هەڵەی

کـردووه و بڕیـار دەدات سـزای بـدات یـان نەیـدات. لەبەرئەوە کـۆڵەکە سەرەکیەکەی دیموکراسی بێگومان هەڵبژاردنە.

ئەگەر سەرنج بدەی هەڵبژاردن زۆر جومگەی تـری دیموکراسـیمان بـۆ تاقیدەکاتەوە. یەکەم: ئەندازەی ئامادەگی هێزە ئەمنیەکان بۆ پاراسـتنی پاکێتی هەڵبژاردن، چـونکە لەم حـاڵەتەدا هێـزە ئەمنییەکـانیش ئەکەونە بەردەم تـاقیکردنەوەی پیـشەگەرێتی خۆیـانەوە. دووەم: ڕاگەیانـدنەکان دەکەونە بەردەم هەمـان تـاقیکردنەوەوە. سـێیەم: دەزگـا دادوەرییەکـان دەکەونە بەردەم تـاقیکردنەوەی پاراسـتنی سـەرەوەری و بێلایەنـی خۆیـانەوە. چـاودێر و ڕێکخراوەکـانی کـۆمەڵی مەدەنـی دەکەونە بەردەم هەمـان ئەنـدازەی وابەسـتە نەبوونیـان بەهێـزە سیاسـییەکانەوە لەکـاتی هەڵبژاردندا. هەروەها هاولاتی خۆیشی دەکەوێتە بەردەم تـاقیکردنەوەی ئەندازەی هۆشیاری سیاسیی کاتێک دەنگ بۆ هێزێکی سیاسیی دەدات و بەویتری نادات.

گەشەی سیاسیی خاو بووە

***لەدوای هەڵبژاردنی 1992ەوە گەشەی سیاسیی بەرەو چی ئاستێک چووە لەسەر ئاستی کۆمەڵگای کوردی؟**

– تەبعەن زۆر خاو بووە. من باسی ئەوەمکرد نەبوونی هەڵبـژاردن لە سـاڵی 1992ەوە بـۆ 2005 نیـشانەی شکـستی دیموکراسـییە بەدیـوە هەڵبژاردنییەکەیدا. هەروەها باسی ئەوەشمکرد لە هەڵبژاردندا هەموو ئەو کـایە جیاجیایـانەی تـر ئەکەوێـتە بەردەم تـاقیکردنەوەوە. بەم مانـایە دەتـوانین بڵێـین گەشـەی سیاسـیی لە کوردسـتاندا زۆر زۆر سـست بەڕێوەچووە. بەداخەوە ئێمە نەمانتوانیووە لەم 18 سـاڵەدا هـاولاتییەکی سیاسـیی، هۆشـمەند بەرهەمبهێنـین کە لەبەردەم ئەم هەمـوو دامودەزگایەی ئیدیعای سیاسەت و خزمەتکردن دەکات بتوانێت ئیختیاری

خۆی بکات. چۆن مرۆڤ دەچێت بازاڕ شمەکی زۆری لەپێشە، بەداخەوە ئێمە نەمانتوانی ئەم کارە بکەین و لەڕێگەی بەرهەمهێنانی هاولاتیەکی هۆشمەندەوە ئەم تاقیکردنەوەیە ئەنجامبدەین. بۆیە گەشەی سیاسیی لە کوردستاندا زۆر زۆر دواکەوت.

پێویستە ئێمە جیاوازی لەنێوان دوو شت بکەین ئەویش بوونی ئازادی سیاسیە لەگەڵ دیموکراسیدا، چونکە ئازادی مەسەلەیەکە ڕەنگە زۆر کۆمەڵ پێی بگات لە ساتێکی مێژوویدا، بەلام ئەگەر بەداموودەزگایی نەکات و نەیخاتە چوارچێوەیەکی دیموکراسیەوە، ئەوا هەمیشە ئەم ئازادییە دەکەوێتە بەردەم هەڕەشەی فەوتان و لەناوچوونەوە.

کوردستان بەهۆی بارودۆخێکی نەتەوەیی خۆیەوە ئازادیەکەی نەکەوتە بەردەم هەڕەشە، بەلام لەڕاستیدا دیموکراسیەکەی نەیتووانی ئازادییەکەی بپارێزێت و گەشەی سیاسیی دابین بکات.

***بەلام هەندێک پێیانوایە هۆکاری کەمی گەشە و بەشداری سیاسی ئەوەیە هاولاتی هەستی بەوەکردووە حزبی کودی ستراتیژێکی گشتی نییەیاخود سیاسەتی گشتی خستووەتە خزمەت سیاسەت و ستراتیژی حزبەکەیەوە، ئەمە تاچەند وایە؟**

- تەبعەن من واسەیری ناکەم. ئەزانی ئەمە تێڕوانینی ئەو خەڵکانەیە کە بەهۆی جەمسەرگیری سیاسیەوە نەیانتوانی گەشەی سیاسی بەخۆیان بدەن. لەبەرئەوە تێڕوانینیان بۆ سیاسەت لە ئاستێکی زۆر سادەدایە. ئەمانە قوربانی دەستی حزب و تێگەیشتنێکی هەڵەشن لە ڕۆڵی حزب. ڕاستیەکەی هەموو حزبێک بۆ ئەوە سیاسەت دەکات کە بەرنامەکەی خۆی سەربخات و ئەندامەکانی لەپێشەوە بن بۆ ڕۆڵگێڕان لەناو کۆمەڵگادا. تەنانەت لەپێشدابن لە پێشکەوتن و دەستکەوتەکانی کۆمەڵگا، چونکە ئەوەی کە ڕۆڵ ئەگێڕێت ئەوەیە کەم کەسە

دەستکەوتەکان ئەچنێتەوە. بەداخەوە ئەمە وایکردووە بیرکردنەوە یان گەشەی بیرکردنەوەی هاوڵاتیەکی ئاسایی لە ئاست کادیرێکی پرۆفیشناڵی حزب نەبێت، چونکە تۆ نەتوانی بەشداری سیاسیی بکەیت کەواتە ناتوانیت دەوڵەمەندی سیاسیی بۆ خۆت ببەیت و تەجربەی سیاسی کەڵەکە بکەیت. لەبەرئەوە زۆرجار فەرق دەبینرێت لەنێوان هاوڵاتیەکی ئاسایی و سیاسیەکدا، بەڵام لەوە مەترسیدارتر هەژاری سیاسیی هاوڵاتیەکی ئاساییە لەچاو دەوڵەمەندی سیاسی چینی سیاسیی کوردیدا.

***بۆچی لەماوەی 18 ساڵدا حزبی کوردی نەیتوانیووە هۆشیارییەکی خزمەتگوزار لای هاوڵاتی دروست بکات و فێری ئەوەی بکات بەشداری سیاسی ئەرکە؟**

– من هۆکاری مێژوویی ئەوەم باس کرد بۆچی دروست نەبووە، بەڵام هێزە سیاسییەکان و بەدەرەجەی یەکەم قسە لەسەریەکێتی دەکەم پێموایەیەکێتی ڕێگر نەبووە هاوڵاتیەک ئاستی گەشەی سیاسیی خۆی بەرز بکاتەوە، بەڵام لەبەر هۆکاری خۆیی و بابەتیش هاندەر نەبووە بۆ ئەمجۆرە گەشەکردنە.

پێویستە ئێمە ئەوە بزانین هێزی سیاسیی ئەوکاتە ئەتوانێت گەشە بەهۆشمەندی سیاسی خەڵک بدات کە ئامرازی ئەو پەیوەندییەی هەبێت بۆ گەشەکردن. ئەو ئامرازەش مەعلومە کە حزبەکەیە.

بەڵام شتێکی لەمجۆرە لە کوردستاندا نییە، بۆ؟ چونکە ئەوەی گەشەی کرد لەبارەی سیاسییەوە حزبی کوردی بوو نەک دەزگای حوکمڕانی کوردی.

ئەتوانم بڵێم تاکو ئێستاش لە سیاسەتکردن لە کوردستاندا تێڕوانین بۆ جیهازی حوکمڕانی کوردی ئیدارییە، بەڵام تێڕوانینی سیاسیی بۆ

حــزب تێڕوانینێکــی سیاســییە. واتە خەڵــک لە کوردســتاندا حــزب بەشوێنگەی سەرەکی سیاسەتکردن دەزانێت، نەک حکومەت. هەمیشە حکومەت بەشوێنگەی ئیداری، بەڕێوەبردنی وڵات سەیرکراوە. لە کاتێکدا خۆی ئەسڵەن حکومەت جیهازی سیاسەتکردنە. ئەمەیەکەم. دووەم: لە کوردســتان پرۆســەی سیاســیی حەســمکرا بــوو لە کوردایەتیکردنــدا و لەڕاستیشدا کوردایەتی هەمیشە سیاسەتێکە لەگەڵ دەرەوە دەکرێت نەک ناوەوە. بۆ نموونە من ناتوانم کوردایەتی لەگەڵ تۆ بکەم، چونکە تۆش کوردیــت. کــوردایەتی لەگەڵ ئەوی عەرەب و عیراقــدا دەکەم کە هێــزی دەرەکیە و نایەوێت کــورد قەوارەیەکی سیاسیی دروستبکات. لەبەرئەوە سیاسەت لەناو حزبی کوردیدا سیاسەت بووە بۆ پرۆسە نەتەوەییەکە، کەمتــر سیاســەتکردن بــووە بەو مانــایەی پرۆســەیەکە بــۆ خزمەتکــردن. لەمــاوەی ئەو 18 ســاڵەدا چیرۆکــی سیاســەتی کــوردی بریتیــی بــووە لە سیاســەتی بەســوک ســەیرکردنی جیهــازی حــوکمڕانی کــوردی. چونکــە دەرفەت نەدراوە لە زەمانی داگیرکاریدا کورد بەشداری دەوڵــەت بکــات و لــەوێــوە سیاســەت بکــات. بــەڵکــو سیاســەتــی لــە نــاو دامــودەزگاکــانی کوردایەتی کردووە کە حزب ناوەندی ئەو دامودەزگایانە بووە. دەوڵەت لە کورد قەدەغەبووە مەگەر یان کوردەکە خۆی ببێتە بــەشێک لــە دەزگــای دەوڵەتەکە کــە بــەمــەش خــۆی لــە کوردبــوون دابڕێت، چونکــە دەوڵــەت ڕەنگدەرەوەی ویستی کورد نەبووەک دەوڵەتی بێگانەبووە کە بۆ ویستی کورد دەستەمۆ نەدەبوو مەگەر کوردی بــەشداربوو دەســتەمــۆی دەوڵــەت بێت و خۆی لە کوردبوون دابماڵێ. بۆیە لە خەیاڵدانی سیاسەتی کوردیدا دەوڵەت دەوڵەت شوێنی سیاسەتکردنی کوردانە نییە، بەڵکــو حــزب ئــەو شوێنەیە. کورد لە دەوڵەت دەترسێ، چونکە پێیوایە ئیختراقی دەوڵەتــی نەکردووە.

*كۆتـايی سـاڵی 2008 لـەگـەڵ ڕۆژنامـەنـووس خـەڵـەف غـەفـور تـەگبیـری چاوپێکـەوتنێکـی دووروودرێژمـان هـەبـوو کـە وەک کتێبێـک بـڵاوی بکـەینـەوە. باسوخواسـەکـانی ئـەو دەمـی کوردسـتان و مـشتومڕی دیموکراسـی و هـەڵبژاردنێـک کەبەڕێوەبوو لە کوردستان سازبکرێت و هەڵسەنگاندنی تەجرەبەی حوکمڕانی کوردی و ئایندەکەی، هاندەری ئەو تەگبیرەو ناوەڕۆکی پرسـیارو وەڵامـەکـانی چاوپێکـەوتنـەکـە بوو. خوا هەڵناگرێ خەڵەف هەمیشە پرسیارەکانی ئامادەبوو، بەڵام سـەرقـاڵی بـەنـدە هەر دەرفەتی بەشی یەکەمی داو سەرەنجام پرۆژەکە لە کۆمپیوتەرەکەی کاک خەڵەفدا مایەوە. ئەو ڕووداوانەی لێرەدا پێشبینیمان کردووە لەجێـی ئـەوەی دەرفـەتمـان بـداتێ بۆ تەواوکردنی کتێبەکە، ئێمەی لەگەڵ خۆیدا ڕاپێچا. لـەبـەر ئـەوەی هـەسـت دەکـەم هەندێک لەبیرۆکەکان تەڕایەتیان تێدا ماوە و هەندێکیـشیان لێکدانـەوی ئـەو زەمـەنـەی لەخۆگرتووە. بۆیە بەچاکم زانی لێرەدا وەک تەواوکاری هەڵسەنگاندنەکانی ئـەم کتێبـە بۆ یەکەمجار بڵاویان بکەمەوە.

تێبینی: نە ئەو حزبەی ئەندامم تێیدا، نە منداڵەکانم، نە ئەو دەزگایەی بۆی لە چاپ داوم، بەرپرس نین لە ناوەڕۆکی ئەم کتێبە. تەنها خاوەنی ئەم نووسراوەیە بەرپرسە، بۆیە واژۆم کرد.

ستران عەبدوڵڵا

بڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی روناکبیری و کۆمەڵایەتی کەرکوک

ز	ناوی کتێب	بابەت	نووسەر	وەرگێڕ	ساڵ
1	ئەنفال و شۆڕەبی	شیعر و بیرەوەریی	مەلا شاخی		1988
2	سروودی منالآن	سروودی نەتەوایەتی	کۆمەڵێك شاعیر		2003
3	دیوانی ئالیاسین	شیعری وەرگێڕدراو	محمد حسین ئالیاسین	ئاوات حسن	2005
4	ژیلەمۆی گەرمیان	بیرەوەریی	سەعید شاکەلی		2005
5	کۆنفرانسی ماددەی (58)	وتار و دیکۆمێنت			2005
6	راگەیاندن بەرجەستەکردنی ستەمی ئایدیۆلۆژی	لێکۆڵینەوە	شێرکۆ جەبار		2006
7	خورماتوو لە پاکتاوی رەگەزیدا	لێکۆڵینەوە	حەسەن بارام		2006
8	فەرهەنگی(ماچۆ)ی کاکەیی	فەرهەنگسازی	هاشم کاکەیی		2006
9	لەنێوان ئێستا و رابوردوودا	لێکۆڵینەوە	موعتەسەم ساڵەیی		2006
1.	مێژووی ئەو کۆمەڵە و رێکخراو	مێژوویی	سمکۆ بەهرۆز		2006
11	عەلی بەستێ	کورتە رۆمان	حەسەن جاف		2006
12	ژیاننامە و بەرهەمەکانی پرۆفیسۆر د.زەنون پیریادی	لێکۆڵینەوە	د. زەنون محەمەد		2006
13	نەخۆشییەکانی ئاژەڵ کە تووشی ئادەمیزاد دەبن	لێکۆڵینەوە	د. عبدالکریم حاجی محمد		2006

2006		هێمن مەولود	کۆمەڵە گوتار	کەرکوک لەنێوان پیلان	14
2006		تەها سلیمان	وتار	کۆمەڵە وتار	15
2006		عەبدوڵلا مەحمود	کۆمەڵە وتار	شکستی بلیمەتی	16
2006		عەلی مەحمود	لێکۆڵینەوە	کەرکوک لەنێوان حەزی خەڵکەکەی و	17
2006		د. عبدالستار تاهیر	دەروننناسی	دەروونناسی گشتی	18
2006	هاوکــاری کۆمەڵە	فەرمان هیدایت	وتار	گەنج و تازەگەری	19
2006	هاوکــاری کۆمەڵە	فەرمان هیدایت	شیعر	ئەنفال دۆزەخی بێگوناهەکان	2.
2006		حەسەن بارام	مێژوو	بەشێك لە ئەنفالی گەرمیان	21
2007		محمد صابر محمود	چیرۆکی وەرگێردراو	"الأرجوان" قصص كوردية	22
2007		مستەفا نەریمان	مێژوو	شۆڕشەکانی ئیبراهیم خانی دەلۆ	23
2007		و: شێخ محمد شاکەلی	لێکۆڵینەوە	کێشەی ویلایەتی مووسڵ	24
2007	هاوکاری کۆمەڵە	هاوار عباس	مێژوو	بەشێك لە حیکایەتی ئەنفالی(3)	25
2008	هاوکاری کۆمەڵە	هێمن خورشید	شیعر	شووشە	26
2008		عومەر سەیدە	شیعر	شێتبوون	27
2008		شرف الدين جباري	صور ووثائق	مدينة اغرقت في الظلام	28
2008		تەها سلیمان	دەق	سووتان بەبۆنی	29

	بارانی نامۆ بوون				
3.	گوڵبـژێرێك له شیعر و شاعیرانی گەرمیان	کۆکردنەوە و ئامادەکردن	ساڵح هەلاج		2008
31	شهود عيان عن الانفال	ديكومينت ودراسة	عارف قورباني	حسن شيخانی	2008
32	المتاهة	مجموعة قصص	سالار اسماعيل سمين		2008
33	"شانۆکار" گۆڤاری شانۆیی	شانۆ	تیپی شانۆی کەرکوك	هاوکاری کۆمەڵە	2008
34	سەما لەگەڵ گورگە بۆرەکان	وتار	ستران عبدالله		2008
35	وەرزی بێ تاقەتی	شیعر	شەهید سۆران مامە حەمە		2008
36	صفحات من تاريخ اليهود	تاريخ	صلاح الدين مجيد		2008
37	دیوانی شاعیرانی کوردی گۆڕان	لێکۆڵینەوە	هاشم کاکەیی		2008
38	کورد و تورکمان و ڕابردوویەکی پڕ له قەیران	لێکولێنەوە	معتصم نجم الدين		2008
39	جلولاء في صفحات التاريخ	دراسة	نجم عبدالله		2008
4.	قسە خۆشەکانی ناوچەی گەرمیان	پەندو سەر…	شکور حەمەی هەیەر		2008
41	شاکر فەتاح و رۆڵی لە…	لێکۆلینەوە	بهاء الدين احمد		2008
42	خوایە وەرە بۆ ئەمریکا	شیعر	لەتیف هەڵمەت		2009

43	کاتژمێر دوو	چیرۆک	ئاسۆ سەعید	هاوکاری کۆمەڵە	2009
44	شێخ ئەحمەد شاکەلی	دیوان و یادداشت	هاشم کاکەیی		2009
45	پەیوەندییەکانی ئاسورییەکان و بەریتانیا	لێکۆڵینەوە	سیروان حەمە سەعید		2009
46	شعراء جماعة كركوك	دراسة	هشام القيسي		2009
47	قراءة استدلالية في المسرح الكوردي	دراسة	بشار عليوي		2009
48	كركوك الحقائق والأرقام	وثائق	عارف قورباني		2009
49	دانیشتن بە دیار ئەنفالەوە	وتار و دیدار	خەڵەف غەفور		2009
.5	لە کۆتایی چاوەڕوانیدا	چیرۆک	عومەر سەید		2009
51	کەرکوک لە ڕوانگەی مێژووەوە	لێکۆڵینەوەی مێژوویی	و: د. ئازاد عبدالواحد		2009
52	بیبلیۆگرافیای چالاکییەکانی کۆمەڵە بۆ ساڵی 2008	چالاکی کۆمەڵە	ئا: نەوزاد شێخانی		2009
53	رموزنەکان	کۆمەڵە چیرۆک	بەکر دەروێش		2009
54	ڕامان لە ئایدیۆلۆژیاکان	هزری سیاسی	محمد فاتح عبدالرحمن		2009
55	تاوان و تۆڵە	شیعر	حەمید مەجید جوامێر		2009
56	التركمان في وثائق البعث	وثائق	صمد چاوشين	ن:سامان بابان	2009

57	کوردستان لە چاخی مەغۆلدا	لێکۆڵینەوەی مێژوویی	د .عەبدوڵا عەلیاوەیی	و:ستار شێخانی	2009
58	مۆدلیانی	هونەر		گرفتار کاکەیی	2009
59	ڕێبەری دەزگای ڕۆیتەرز	ڕۆژنامەوانی		و: عمر عبدالکریم	2009
.6	خطوة علی طریق النقد	دراسة نقدیة	جلیل البصري		2009
61	هزری ڕەخنەیی و ئستاتیکای دەق	لێکۆڵینەوەی ڕەخنەیی	سەعید مەحەممەد بەرزنجی		2009
62	بەشێك لە بیرەوەریەکانی مام جەلال	مێژوو		و . سوران عەلی	2009
63	مێرووله	چیرۆکی منداڵان	نەوزاد شێخانی		2009
64	گوڵ و ئاسك و هەنگ	چیرۆکی منداڵان	نەوزاد شێخانی		2009
65	نەورۆز نامــە		محەمەد عەبدولڕەحمان زەنگنە		2009
66	دور نواب کرکوك فی العهد الملکی	دراسه تأریخیه	د. نبیل محمود عکید		2009
67	تۆبزاوە	پرسی ئەنفال و جینۆساید	ناوەندی چاك	لەسەر ئەرکی کۆمەڵە	2009
68	نەوت بەرانبەر بە خاك	لێکۆڵینەوە		و: سابیر عەبدوڵڵا	2010
69	چەمچەماڵ لە چەرخی بیستدا	مێژوو	د. زەنوون پیریادی		2010

70	شيعر كوژی	چەند پەیڤێك دەربارەی شیعر	حەمە كەریم عارف		2010
71	گیرفان	گۆڤارێكی ڕۆشنبیریی	كۆمەڵێك روناكبیر لە گەرمیان	هاوكاری كۆمەڵە	2010
72	وتە و پەندی بەنرخ	پەند	عەدنان ئیبراهیم	هاوكاری كۆمەڵە	2010
73	ماندێلا و دیموكراسی ئەمڕۆ و باشووری ئەفریقیا	لێكۆڵینەوە	شادمان مەلا حەسەن		2010
74	صفحات من تاريخ اليهود في العراق وكوردستان	دراسه تأريخيه	صلاح الدين صالح مجيد	الطبعة الثانية	2010
75	أبعاد كوردستانية قضاء خورماتو	دراسة تأريخية	حسن بارام		2010
76	پیاوێك گرەو لە نەمری دەباتەوە	لێكۆڵینەوە	ئا: ساڵح هەلاج		2010
77	عمليات الأنفال في كوردستان العراق	دراسة تأريخية	فاتح محمد سليمان		2010
78	چە یانەی شوكر خەیاتەوە	لێكۆڵینەوە	گەرمیان شوكر		2010
79	ئەنفال و سەگە ڕەشەكە و بیابان	لێكۆڵینەوە مێژوویی	هێمن مەولوود		2010
80	شەبەك	لێكۆڵینەوە مێژوویی	هاشم عاصی كاكەیی		2010
81	یەكێتیی قوتابیانی كوردستان 1953 – 1975	لێكۆڵینەوەی مێژوویی	سامان كەریم مەحموود		2010
82	دیوانی شێخ كەریم بەرزنجی	شیعر	كەریم بەرزنجی		2010

83	ناوچەی کفری لە نێوان سالانی (1914ـ1945)	لێکۆڵینەوەی ڕامیاری و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیریی	حوسێن ئیسماعیل خان دەلۆ		2010
84	کەرکوک لەنێوان مێژوو دووبارە نووسینەوەیدا	لێکۆڵینەوەی مێژوویی	سمکۆ بەهرۆز		2010
85	سێشمە دەبمە جەللاد`	تێڕاەانی فیکری	خالد سلێمان		2010